Россия Федерациясенең Мәгариф һәм фән министрлыгы
Казан (Идел буе) федераль университеты
Татарстан Республикасы Зеленодол муниципаль районы
башкарма комитетының мәгариф идарәсе
Бөтендөнья татар конгрессы Башкарма комитетының
Зеленодол муниципаль районы җирле оешмасы
«Татарстан Республикасы Зеленодол муниципаль районының
3 нче номерлы гимназия» муниципаль бюджет гомуми белем
бирү учреждениесе

«Күренекле татарлар»

IV төбәкара фәнни-гамәли конференция материаллары

Яшел Үзән, 2019

Татарстан Республикасы Зеленодол муниципаль районы Мәгариф идарәсе Башкарма комитетының редакцияләү, нәшер итү советы карары нигезендә басыла.

Фәнни җитәкче – Габделхаков Валерьян Фәрит улы - педагогия фәннәре докторы, профессор, Казан федераль университеты Педагогика һәм психология институты мәктәпкәчә белем бирү һәм методика кафедрасы мөдире

Редакторлар:

Сәлахова Р.Ә., Татарстан Республикасы Зеленодол муниципаль районы Башкарма комитеты мәгариф идарәсе укыту-методик булегенең милли мәгариф һәм төбәкара хезмәттәшлек буенча методисты; югары категорияле татар теле һәм әдәбияты укытучысы;

Ильина М.А., «Татарстан Республикасы Зеленодол муниципаль районы 3 нче номерлы гимназия» муниципаль бюджет белем бирү учреждениесе директоры, югары категорияле тарих укытучысы;

Халитова Л.Х., «Татарстан Республикасы Зеленодол муниципаль районы 3 нче номерлы гимназия» муниципаль бюджет белем бирү учреждениесенең милли мәгариф буенча директор урынбасары, I категорияле татар теле һәм әдәбияты укытучысы

Җыентык Күренекле татарлар Исемендәге IV төбәкара фәнни-гамәли конференциясе материалларын эченә ала.

Җыентык укучылар һәм укытучылар өчен

ЭЧТӘЛЕК

1. Ханбиков Марат . ««Свет «Нур» и судьба Атауллы Баязитова, создателя первой татарской газеты»……………………………………………………………………………4
2. Чиликина Риана . Дина Гарипова – заслуженная артистка Республики Татарстан. ……6
3. Лисина Анна. Мурад Рамзи жизнь и наследие. ……………………………………….....7
4. Адиатов Эмиль. Тема родного языка в стихотворениях Роберта Миннуллина. 9
5. Гаязова Малика Особенности перевода стихотворений Роберта Миннуллина. 12
6. Айзатуллова Илүзә. Алия Емакованың тәрҗемәи хәле. 14
7. Кабатьева Алина. Алина Кабаева. ……………………………………………………..15
8. Хөснуллина Алсу. Якташыбыз Әмир Камалиев иҗаты. 16
9. Серебрякова Раиля. Мы родом из этого края. ……………………………………...19
10. Хафизова Рузия. Игенче-чәчән – Габбас Хафизов. 21
11. Исмагилов Ильнур. Зарипов Данис Зиннурович – великий хоккеист современности. .23
12. Евстафьева Татьяна. Шаукат Галиевич Галиев – Известный татарский детский писатель, поэт. 25
13. Җәләлов Илназ. Татар әдәбиятында якташым Хәбир Ибраһим. 27
14. Сибгатуллина Эльвина. Талантливая художница Зеленодольска. 29
15. Бударин Дмитрий. Алина Загитова. 33
16. Куакалова Гузәл. Якташыбыз Фәтхи Бурнашның якты эзләреннән. 34
17. Тюгаева Рахима. Литературная жемчужина татарского народа –баит. 38
18. Петрухин Андрей. Люди в белых халатах. 44
19. Газизова Рәзинә. Көрәшчеләр затыннан (Мадияровлар). 48
20. Тубаякова Марьям. След Ф.Х.Бахтеева в истории. 54
21. Фатхуллина Александра. Там где кончаются слова, начинается музыка. 60
22. Газизова Гөлия. Якташыбыз Фаил Шәфигуллин – милләтебез горурлыгы. 66
23. Борһанова Гүзәлия. Авылдашыбыз Заһидулла Шәфигуллин - милләтебезне мәгърифәтле, мәдәниятле итүгә зур өлеш кертүче. 70
24. Тараканов Ильяс. Хамзя Риатуллович Исляев – неутомимый труженик. 72
25. Риза Налья. Чулпан Наилевна Хаматова. 76
26. Ибраһимов Булат. Азат Вергазов- күренекле язучы, укытучы, психолог (“Йөрәк җыр сорый”, “Без-сезнең балалар” әсәрләре аша язучының иҗатына күзәтү ясау). 79
27. Сафина Алинә. Сүз дигән дәрья бар. 84
28. Сәләхетдинова Гөлназ. Телгә тугры гомере буе... Атаклы тел галиме, филология фәннәре докторы, профессор Фәрит Йосыф улы Йосыпов турында. 93

«СВЕТ «НУР» И СУДЬБА АТАУЛЛЫ БАЯЗИТОВА, СОЗДАТЕЛЯ ПЕРВОЙ ТАТАРСКОЙ ГАЗЕТЫ»

Выполнил: **Ханбиков Марат,** ученик 11 «Б» класса
МБОУ «Гимназия № 3 ЗМР РТ»
Руководитель: **Дуньшакова Т.Н.,** учитель русского языка
и литературы

В 2020 году, ровно через год, в феврале, исполнится 115 лет со дня появления первой татарской газеты «Нур». Дата получения на её разрешение стала с недавнего времени праздноваться как День печати Татарстана, а первым её издателем и редактором был Атаулла Баязитов, замечательный учёный, общественный деятель, достойный и славный сын татарского народа.

Атаулла Баязитов родился в 1846 году в деревне Тюменсу Касимовского уезда Рязанской губернии в семье муллы. В медресе отца он получил начальное образование, а затем учился в медресе «Баймурад» в деревне Чутаево недалеко от города Касимова. Далее тяга к знаниям привела его в известнейшее медресе в деревне Кышкар Арского уезда Казанской губернии, основанной во времена Казанского ханства. Это крупнейшее мусульманское учебное заведение было учреждено Баязитом бин Усманом аль-Кшкари, очень богатым купцом, владельцем нескольких мыловаренных заводов, торговавшем в России и Средней Азии. Как и его потомки Муса бин Назир и Муртаза бин Назир аль-Кшкари, он не жалел средств на содержание самых авторитетных педагогов и богословов. Именно в этом учебном заведении формировалась крепкая преподавательская школа, дававшая добротное духовное образование. В Кышкар ехали за знаниями шакирды не только из окрестных деревень, но и из Казани, Оренбурга, Семипалатинска, Касимова … .

Среди выпускников медресе много выдающихся деятелей общественного движения, науки, культуры, священнослужители и просветители: Г Кандалый, Мутыги, Т Яхин, М Тухватуллин, М Тукаев (отец Габдуллы Тукая), Р Ибрагимов, Ф Халиди. Возможно, Атаулла Баязитов и отец Габдуллы Тукая учились вместе, вследствие чего нельзя исключать возможность встречи Габдуллы Тукая и Атауллы Баязитова.

Необходимо, на мой взгляд, отметить, что Атаулла Баязитов был известным религиозным реформатором у татар в последней четверти 19-го века, он в своей деятельности отчётливо отразил поиски и противоречия борьбы различных течений жизни татарского народа.

После учёбы Атаулла Баязитов вернулся в деревню Чутаево и преподавал в медресе философию и логику. В этот период его имя приобретает широкую известность среди мусульман России. Его приглашают на должность приходского имама в Петербурге. В октябре 1870 года Атаулла Баязитов экзаменуется в Оренбургском Духовном Собрании и удостаивается звания руководителя духовной общины, учителя-наставника и переселяется в Петербург , там он проживает в Адмиралтейской части столицы . Благодаря организаторским способностям имам-хатыба касимовским татарам удаётся выделиться в отдельный мусульманский приход в Петербурге. Обосновавшись в Петербурге, Атаулла Баязитов активно включается в общественную жизнь столицы. Он изучает русский язык и получает должность военного ахуна. Интересен факт, что в Петербурге в гвардии и на кораблях военного Балтийского флота постоянно служили

представители мусульманских народов. Служили они как в крымско-татарском эскадроне, так и в собственном конвое Его Величества. Отдельный гвардейский корпус в Петербурге с начала 19-го века комплектовался солдатами и офицерами, исповедовавшими мусульманскую религию. Российский генералитет учитывал присущие мусульманам трезвость, честность, трудолюбие. В гвардии неукоснительно поддерживался принцип веротерпимости. Для мусульман в Отдельном гвардейском корпусе и на Балтийском флоте предусматривались должности священнослужителей-муэтзинов, мулл и ахуна гвардии. Претендент проходил необходимые утверждения , после которых следовали выборы. То, что выбор пал именно на Баязитова, говорит о его высоком авторитете среди мусульман. И это ещё не всё. В 1880 году Атаулла Баязитов был приглашён в Азиатский департамент Министерства иностранных дел на должность драгомана – переводчика с тюркских языков, а с 1888 года Атаулла Баязитов преподаёт тюркские языки на учебном отделении восточных языков в том же департаменте и основы ислама во многих учебных заведениях Петербурга, в том числе в Пажеском корпусе Его Величества. Атаулла Баязитов стал вхож в высшие круги императорской администрации, был лично знаком с председателем Совета Министров Петром Аркадьевичем Столыпиным. За активную преподавательскую и общественную деятельность был награждён орденом Святой Анны 3 степени, золотой и серебряной медалями и другими наградами.

Петербургский период жизни Атауллы Баязитова свидетельствует о том, что он отчётливо осознавал необходимость разносторонней деятельности мусульманской интеллигенции.

Одной из основных задач он считал создание национальной периодической печати . Татарская интеллигенция уже с начала 19-го века пыталась сделать это, но не добилась разрешения на издание газет и журналов . Попытки издания газет для мусульман центральной России наталкивались на непреодолимые препятствия.

В 1810 году при поддержке Казанского губернатора Мансурова была предпринята попытка издания татарской газеты в Казани. Инициатором являлся профессор Казанского университета Запольский. Все попытки оказались безуспешными. В 1834 году инициатором создания газеты выступил М Г Никольский, выпускник восточного разряда Казанского университета. Даже поддержка попечителя М Н Мусина-Пушкина не помогла. Сам же Никольский был отправлен в Астрахань переводчиком. Начиная с 60-ых годов 19-го века, несколько раз пытались начать издание татарской газеты выдающийся просветитель Каюм Насыри и владелец типографии, и издатель М Яхин. Всё было безрезультатно. В 1864 году в цензурный комитет поступило прошение на издание теперь уже в Петербурге газеты на татарском языке «Файда» («Польза») от переводчика Азиатского департамента Министерства иностранных П И Пашина. Отказ.

В 70-е годы 19-го века получили отказы и другие просители: Переводчик арабского языка Азиатского департамента И Нафаль, надеющийся получить разрешение на издание газеты «Восток».

В 1887 году сделали попытку создания газеты «Казань» казанский купец Г Ильясов и коллежский советник Ш Ахмеров. Особенно важно отметить деятельность О С Лебедевой , пытавшейся издавать русско-татарскую газету и открыть школу для татар.

Свои попытки создания газеты на русском и татарском языках в Петербурге Атаулла Баязитов, тогда уже переводчик Министерства иностранных дел, коллежский асессор и

ахун Санкт-Петербурга, начал осуществлять в 1891 году. В ноябре он подал первое прошение на разрешение издания газеты «Хэтфэ» («Неделя») и представил её программу. Получил отказ, но не опустил руки. Он подаёт новое прошение, на которое вообще не получает ответа. Атаулла Баязитов не сдаётся и вновь в 1893 году подаёт прошение. И вот только в 1895 году он наконец-то добивается разрешения издавать газету «Нур» («Луч»). На этот раз идея создания газеты была поддержана чиновниками самого высокого ранга, в частности В К фон Плеве. Однако множество проволочек мешало выходу газеты. И только в 1905 году вышел её первый номер. Издавалась газета с 1905 по 1914 год и имела 2500 подписчиков. В газете «Нур» освещались вопросы духовной, деловой и общественной жизни , давался обзор мусульманской жизни в России и за рубежом, печатались официальные государственные акты и законодательные распоряжения, касавшиеся различных областей жизни мусульман России. Была, например, развёрнута дискуссия об освобождении мулл от воинской повинности. В пятом номере от 25 сентября 1905 года было опубликовано обращение хаджи М Султанова с просьбой - пересмотреть действующее постановление, ограничивающее права инородцев.

Газета выходила как на татарском, так и на русском языках и дала большой импульс развитию газетного дела татар. В этом заключается её важное, огромное значение. Так, в октябре 1906-го года уже в Казани начала выходить газета «Казан мухбири» («Казанский обозреватель»), программа которой была определена следующими словами: «естественный результат абсолютной свободы есть право на жизнь нации». Вскоре увидели свет «Йолдыз» («Звезда»), «Вакыт» («Время»), «Идел» («Волга»), «Фикер» («Мысль»), «Азат» («Свободный»), «Тан йолдызы» («Звезда зари»), «Элислах» («Реформа»)… Затем появились газеты на татарском языке в Москве, Астрахани, Самаре, Омске, Томске. Атаулла Баязитов имел опыт создания учебных пособий. Занимаясь педагогической деятельностью, знал о проблеме нехватки учебных пособий. Знал, что татарские педагоги стремились создавать оригинальные учебные пособия. Так и Атаулла Баязитов с осознанием огромной ответственности пишет свой знаменитый учебник «Дин вэ магишат» («Религия и жизнь»). По мнению учёных, эта книга является одним из первых татарских светских учебных пособий по литературе. В 80-е и 90-е годы Атаулла Баязитов пишет серьёзные исследования по исламу. Эти труды были переведены на русский, турецкий и французский языки, опубликованы в этих странах и вызвали глубочайший интерес. Эрнст Ренан выразил своё несогласие по поводу некоторых утверждений Атауллы Баязитова. Ответом учёного – просветителя явился его труд «Возражение на речь Эрнста Ренана». В 1887 году Атаулла Баязитов опубликовал книгу «Отношение ислама к науке и иноверцам». Красной нитью через всю книгу проходит идея веротерпимости ислама, его цивилизованного отношения к иноверцам. Атаулла Баязитов утверждал, что веротерпимость является одним из основополагающих принципов ислама, а не следствием приспособления к новым веяниям времени и европейской цивилизации. В книге «Ислам и прогресс» он ещё раз убедительно доказал, что ислам не является чужеродным телом для современной цивилизации. Атаулла Баязитов своей научной и практической деятельностью заложил основу совершенно нового направления в татарской общественной мысли. Проблемы духовной жизни мусульман он рассматривал не только с точки зрения внутренних потребностей татарского общества, но и в контексте событий, происходящих

во всей России. Если татарские учёные 19-го века свои труды писали в основном на арабском языке для единоверцев и тюрок и они были известны прежде всего среди татар и на мусульманском Востоке, то Атаулле Баязитову было небезразлично отношение иноверцев к исламу, он пытался изменить общественное мнение российского общества о нём. Практически впервые из уст российского мусульманина россияне услышали убедительные суждения о сущности ислама. Особо нужно сказать об участии Атауллы Баязитова в возведении в Санкт-Петербурге соборной кафедральной мечети. Идея её возведения впервые появилась в мае 1881 года. В начале 1909 года строительство началось. Самым крупным жертвователем был эмир Бухарский шейх Абдул-Ахат-хан: он выкупил под строительство необходимый участок земли вблизи Троицкого моста. Торжественная закладка мечети началось молитвой и речью ахуна Атауллы Баязитова. Завершив одно из самых главных дел своей жизни, закладку соборной кафедральной мечети, Атаулла Баязитов окончил свой жизненный путь 21 апреля 1911 года. В день его похорон по установленной в Петербурге традиции ему как высшему мусульманскому деятелю были отданы последние почести. По приказу градоначальника на пять минут было остановлено движение городского транспорта и заводские трубы протяжными гудками почтили его память. Похоронен Атаулла Баязитов на татарской площадке старинного Ново-Волковского кладбища. После ухода Атауллы Баязитова дело его продолжил его сын Сафа Баязитов.

В Петербургской библиотеке в отделе национальных культур праправнучка Атауллы Баязитова Гульнар Мыздрикова работает с подшивками газеты «Нур», выпускавшейся прапрадедом. Гульнар занимается исследовательской работой, изучает жизнь и труды своего прапрадедушки. Она считает, что его всесторонняя деятельность ещё полностью не раскрыта и предстоит ещё много сделать.

ДИНА ГАРИПОВА – ЗАСЛУЖЕННАЯ АРТИСТКА РЕСПУБЛИКИ ТАТАРСТАН

Выполнила: **Чиликина Риана,**
подготовительная группа № 4
МБДОУ «Детский сад № 2 «Рябинушка»
Руководитель: **Павишина Е. А.,**
воспитатель I квалиф. категории

Дина Гарипова родилась 25 марта 1991 года на берегу Волги, в городе Зеленодольск, в семье медиков. Как признается Дина, вокальный талант она унаследовала от своего отца, который в свое время сочинял и исполнял лирические романсы. Заниматься музыкой Дина Гарипова начала рано, а родители поддерживали дочь во всех ее творческих начинаниях. В 6 лет девочка уже была ученицей театра песни «Золотой микрофон». Сильный голос Дины поражал даже ее учителей и наставников. Девушка принимала участие во многих конкурсах и фестивалях, не оставляя равнодушным ни одного из членов жюри.

Первое ее серьезное достижение в сфере музыки приходится на 1999 год – тогда Дина стала лауреатом Всероссийского конкурса юных исполнителей «Жар-птица».

После окончания учебы в «Золотом микрофоне» Дина получила предложение отправиться в гастрольный тур с Габдельфатом Сафиным – народным артистом Татарстана. Когда пришло время поступать в вуз, Дина решила стать студенткой факультета журналистики Казанского университета. В 2010 году она дала первый сольный концерт в родном Зеленодольске.

Дина Гарипова пробовала свои силы и в коллективном творчестве. Музыкальная группа Дины принимала участие в городском конкурсе «Зимняя эстрада» и завоевала Гран-при.

2012 год стал для певицы Дины Гариповой переломным. Девушка стала участницей популярного вокального конкурса на Первом канале – «Голос» В команде Александра Градского Гарипова дошла до финала шоу. Соперницей девушки оказалась ее землячка из Республики Татарстан Эльмира Калимуллина. За Дину проголосовали миллионы россиян и она победила. В 2013 году Дина Гарипова представляла Россию на конкурсе песни «Евровидение» и заняла пятое место.

В этом же году наша землячка озвучила мультфильм «Риф». Голосом певицы заговорила рыбка Корделия. Также Гарипова исполняла свои песни на съемках ледового шоу «Волшебник страны Оз».

Кроме выступлений Дина снялась в эпизодической роли в сериале «Кураж», исполнив в нем около 20 композиций. Успела окончить журналистский факультет Казанского федерального университета. Она выпустила свой первый сольный альбом под названием «Два шага до любви», в котором песни исполняются на четырех языках: русском, английском, французском и татарском. В 2016 году Дина представила новую песню под названием «Кунел», что в переводе с татарского значит «душа». Примечательным является то, что музыку к этой композиции девушка написала сама. В основу текста песни легло стихотворение татарского поэта Габдуллы Тукая.

Будем и дальше следить за творческой деятельностью уже знаменитой исполнительницы, ожидая презентации новых альбомов. Пожелаем нашей землячке Дине творческих успехов!

МУРАД РАМЗИ ЖИЗНЬ И НАСЛЕДИЕ

Выполнила: **Лисина Анна,** ученица 9 класса Ульянковской основной общеобразовательной школы

Руководитель: **Калимуллин А.А.**, учитель истории

Татарский историк и мусульманский богослов Мурад Рамзи родился 25 декабря 1855 года в деревне Альметьево Мензелинского уезда Уфимской губернии[1].

По сведениям директора Музея исламской цивилизации, (мечеть Кул Шариф) Н. Г. Гараевой, отец Мурада Рамзи Бахадуршах Абдаллах осиротел в раннем детстве и не получил хорошего религиозного образования. Его мать происходила из семьи учителей, и сама была богобоязненной и образованной женщиной. Она открыла у себя дома начальную школу для девочек. Она родила четырех детей, которым дали хорошее

[1]Татарский энциклопедический словарь. Казань: Институт Татарской энциклопедии АН РТ: 1998 -703с.

воспитание. С шести лет М.Рамзи уже начал учиться в школе (дома) своей матери. Там он научился читать и писать, а также получил первоначальные религиозные знания[2].

В восемь лет он поступил в медресе деревни Альметьево. Шейх Хасан ад-Дин (дядя со стороны матери) был его наставником. Он был учеником известного религиозного деятеля Исмаила Кышкари. Мурад Рамзи был очень способным к знаниям. Уже в девять лет, он хорошо знал арабскую грамматику. Его дядя, дав племяннику максимально возможные знания, посоветовал его родителям отправить Мурада в Казань, в медресе Шигабутдина Марджани, одно из авторитетных религиозных учебных заведений города Казани, которому он уже отправлял рекомендательные письма[3].

В Казани Мурад Рамзи долго не задерживается. Он отправляется в Центральную Азию в город Бухару с желанием продолжить учебу. Но, добравшись до города Троицка, задерживается там на два года. В протяжении этого времени посещает медресе занятия муллы Шарафуддина и Мухаммадджана. Под руководством мулл он перечитал многочисленные известные религиозные труды, заново изучал логику и комментарии к сочинениям по логике. Потом только отправляется в Бухару. Его дорога лежала через город Ташкент, где Мурад Рамзи в течение двух месяцев ходил на занятия нескольких известных ученых того времени. В начале 1876 года Мурад Рамзи наконец-таки добирается до Бухары. Там он продолжает изучать калам. Но все же в Бухаре Рамзи надолго не задерживается, уже в 1876 году в начале весны возвращается в город Ташкент. Там он задерживается два следующих года, посещая занятия ученых Ташкента и окрестностей. В Ташкенте он нашел много книг по суфизму. Про святых, на арабском и персидских языках, и с большим желанием изучил все это[4].

Мурад Рамзи после остановки в Ташкенте решает путешествовать в Турцию, Египет и Хиджаз. Это, наверное, было связано с тем, что молодой Мурад Рамзи не был удовлетворён здешней системой образованием. Если принять во внимание что Средняя Азия дала исламскому миру выдающихся ученых. То в XIX веке она была сплошь пропитана схоластикой, или можно сказать в нем царила религиозной застой. А Мурад Рамзи хотел получить фундаментальные знания. Он хотел знать в совершенстве арабский язык, и это могло ему дать только страны Ближнего Востока. Он отправляется в Индию со своими земляками. Там они остановились на три месяца, потом в начале 1876 года прибыли в Джидду (это крупный город и морской порт Аравийского полуострова). Посетив священный город Мекку и выполнив паломничество, Мурад Рамзи остановился в Лучезарной Медине, которая находится в Османской империи. Там он прожил четыре года. Он проводил время с пользой: усовершенствовал свои знания по арабскому языку; изучал фикх (исламское право), хадисы (изречения пророка Мухаммада), тафсир (перевод и разъяснение Коран), науки изучающий шариат выучил наизусть Коран стал Коран хафизом (то есть выучил весь Коран наизусть).

Мурад Рамзи продолжил учебу в Мекке. Посещая занятия шейха Абд ал-Хамида ад-Дагистани, углубленно изучает хадисы пророка. Так же, посещает занятия и других известных ученых Мекки, того времени, по разным предметам.

---

[2] Насыров И.Р. Духовный отец нации // Ватандаш. № 9: 1998. – 119-122 с.

[3] Юсупов М.Х. Шигабутдин Марджани как историк. – Казань: 1980. – 210-211 с.

[4]Насыров И.Р. Взгляды Мурада Рамзи по вопросам реформирования и модернизации ислама / Ежегодник «Арабское исследование». – М.: 2012. – 27-34 с.

В Медине и Мекке он продолжает упорно заниматься религиозными науками. Его интересовали книги по каламу (наука, изучающая ортодоксальный Ислам основанная на психологии и философии), хадису, тафсиру и фикху, так же любил читать биографические сочинения, интересовался историческими книгами, занимался стихосложением. Многих книг он перечитывал несколько раз. Но его интерес по суфийским книгам превосходил остальные интересы. Он изучал труды Ибн ал-Араби, Абд ар-Рахмана ал-Джами (известный знаток и комментатор учений Ибн ал-Араби)[5].

Мурад Рамзи в городе Медина приступает к работе над переводами с персидского языка на арабский язык, известных последователей накшибандийского тариката суфизма. Шейх аз-Завави был его духовным наставником, который нашел переводы Рамзи более удачными, чем переводы других ученых, и решил их издать. На средства шейха аз-Завави и соотечественников, переводы Мурада Рамзи были изданы в 1889-1990 годах в Мекке[6].

Из числа земляков в Мекке было несколько шейхов-дервишей, несколько купцов, несколько шакирдов (ученики), изучавших науки. Последними из них был Абдарахман Джадид. Он занимался торговыми делами между Германией, Австрией и Турцией. Он временами бывал в Мекке и покупал там недвижимость. И там познакомился с Мурадом Рамзи и захотел закрепить с ним свои дружеские отношения родственными связями. Поговорив с ним, он привез в Мекку свою родную сестру Асму Шах-Мухаммад (родом из деревни Шепбаш Тетюшского уезда). В 1895 году Рамзи и Асма Шах-Мухаммад поженились. У них родился девять детей, но, к сожалению, четверо из них умерли уже в раннем детстве. Их родственник Юсуф Дебердеев приехал совершить хадж и поселился у Мурада Рамзи. И для семьи Мурада Рамзи он купил в Мекке дом. Часть состоятельных татар приверженцев того или иного суфийского тариката (ордена) строили дома для единоверцев, которые отправлялись на Восток для обогащений своих духовных знаний общения с видными мусульманскими наставниками. Мухаммад Юсуф Дебердиев, который купил дом для Мурада Рамзи, был крупным фабрикантом, а также талантливым поэтом и публицистом. Скорее всего, Дибердеев принадлежал к одному из суфийских орденов и приобретал недвижимость в благотворительных целях.

ТЕМА РОДНОГО ЯЗЫКА В СТИХОТВОРЕНИЯХ РОБЕРТА МИННУЛЛИНА

Выполнил: **Адиатов Эмиль ,** ученик 5А класса,
МБОУ «Гимназия № 3 ЗМР РТ»
Руководитель: **Пачкова В. А.,** учитель русского языка и литературы

Ро́берт Мугалли́мович Минну́ллин (род. 1 августа 1948) — советский и российский татарский поэт, журналист, политический деятель. Родился 1 августа 1948 года в деревне Шамметово Илишевского района Башкирской АССР.

[5] Саматов Г. Миллэтебез ислам дине. – Иман нэшрияты, 1998.

[6] Мухаметшин Р.М. Татарские интеллектуалы: исторические портреты: Для учителей и учащихся старших классов. – 2-е изд., перераб. и доп. – Казань: Магариф, 2005. – 271 с.

В 1966-68 гг. работал литературным сотрудником Илишевской районной газеты (Башкирская АССР). В 1973 году окончил Казанский государственный университет.

После окончания университета в 1973—77 гг. был корреспондентом газеты «Яшь ленинчы». В 1977—83 гг. работал в редакции журнала «Казан утлары»: редактор отдела, затем ответственный секретарь. С 1979 г. — член КПСС. В 1983—86 гг. — главный редактор Татарского телевидения. В 1986—95 гг. — главный редактор газеты «Яшь ленинчы» (с 1990 г. — «Сабантуй»). С 1990 г. — народный депутат Республики Татарстан. В 1995—2000 гг. возглавлял постоянную Комиссию Госсовета РТ по культуре и национальным вопросам. В 2000-2004 гг. занимает пост заместителя Председателя Госсовета РТ. С марта 2004 г. - председатель Комиссии Государственного Совета РТ по установлению идентичности текстов законов Республики Татарстан на татарском и русском языках. Избран для работы в Госсовете на профессиональной постоянной основе. В 2009-2014 гг. - депутат Государственного Совета РТ четвёртого созыва.

Поэт, публицист, журналист. Автор 34 книг на татарском, русском и башкирском языках. Женат, имеет сына и дочь.

Заслуженный деятель искусств Татарстана, заслуженный работник культуры Башкортостана.

Действительный член Петровской Академии наук и искусств (г. Санкт-Петер-бург).

Награжден почетной грамотой Республики Татарстан.

Лауреат Государственной премии Республики Татарстан им. Габдуллы Тукая, республиканских премий им. Мусы Джалиля и Абдуллы Алиша, международной литературной премии им. Х.К.Андерсена, премии Республики Башкортостан им. Фатыха Карима.

Сборник татарских стихов Роберта Миннуллина издан на азербайджанском языке. Книга называется «Хуш исле яфраклар» (в переводе - душистые листья) и включает в себя около 200 стихотворений известного татарского поэта

Увлекается книгами, музыкой, природой.

Имя Роберта Миннуллина, давно ставшее известным как в Татарстане, так и в России и за её пределами, в особом представлении не нуждается. Оно включено в республиканские, всероссийские и международные энциклопедии, справочники и словари. Литературная деятельность поэта отмечена высокими литературными званиями и наградами. Его имя занесено в Почётный список знаменитого сказочника Г.Х.Андерсена, а написанные им книги вошли в международный список лучших произведений для детей, нашли своих читателей по всему миру и переведены на польский, турецкий, хорватский, белорусский и другие языки.

Сарчин Рамиль Шавкетович, кандидат филологических наук, в своей статье «Истоки лирики Роберта Миннуллина: к вопросу о формировании художественного мира поэта», опубликованной в журнале «Филологические науки. Вопросы теории и практики», пишет о том, что «анализ лирики Роберта Миннуллина с точки зрения установления её истоков позволяет утверждать, что наиболее актуальными для поэта, его «первоначалами» являются образы матери и отца, «малой родины», мотивы песни, памяти, прошлого». На наш взгляд, к этим важным образам в лирике татарского поэта следует добавить и образ родного языка. В своей исследовательской работе мы обратились к двум стихотворениям Роберта Миннуллина.

Так, в стихотворении «Туган телемә» («Асыл сүзләреңне, туган телем…») автор просит дать столько слов, чтобы хватило на всю жизнь.

Асыл сүзләреңне, туган телем,
Биреп торчы миңа аз гына.
Бөтенләйгә түгел - вакытлыча,
Тик җитәрлек гомер азагыма.
Синнән алган һәрбер сүземне мин
Күз карасы кебек саклар идем.
Ул сүзләрнең затлыларын сайлап,
Дога итеп кенә ятлар идем.
Ул сүзләрне җырга әйләндергәч,
Мин кайтарып сиңа бирәчәкмен.
Исраф булмас ул сүзләрең миндә,
Җыры булыр алар киләчәкнең.
Әйтә алмыйм әле - ул сүзләрдән
Аз булса да дөнья үзгәрерме?
Тик югалтмам, туган телем, синнән
Алып торган асыл сүзләремне.

При этом поэт обещает беречь каждое слово родного языка как зеницу ока. Родной язык приобретает некий возвышенный, божественный смысл, поскольку возникает образ молитвы: «Синнән алган һәрбер сүземне мин/ Күз карасы кебек саклар идем.

Ул сүзләрнең затлыларын сайлап, / Дога итеп кенә ятлар идем…». Все хорошие слова родного языка поэт обещает запомнить, читать как молитву.

О чём бы ни писал Миннуллин, везде звучит песня. Она, по мнению филолога Сарчина Р.Ш., как залог нескончаемости, вечности жизни. В том, что песня не кончается никогда, как бы порой трагично она ни звучала, выражается и глубокая вера поэта. Хотя она чаще всего напрямую и не высказана, а лишь подразумевается. И в данном стихотворении Роберт Миннуллин обращается к образу песни, обещая создать из хороших, добрых слов родного языка песню, чтобы она жила и в будущем: «Ул сүзләрне җырга әйләндергәч,/ Мин кайтарып сиңа бирәчәкмен./ Исраф булмас ул сүзләрең миндә,/ Җыры булыр алар киләчәкнең…». Так с образом песни в данное стихотворение входит мысль о вечном существовании родного языка.

С темой родного языка в данном стихотворении тесно связаны и размышления поэта о необходимости беречь родную речь, несмотря ни на что: «Әйтә алмыйм әле - ул сүзләрдән/ Аз булса да дөнья үзгәрерме?/ Тик югалтмам, туган телем, синнән/ Алып торган асыл сүзләремне». Неважно, изменится ли наша жизнь, но поэт будет творить, сохраняя в своих стихотворениях и песнях родной язык.

Не менее интересно раскрывается тема родного языка и в стихотворении «Туган тел» («Туган тел» - иң әйбет шигырь…»).

"Туган тел" –
Иң әйбәт шигырь!
"Туган тел" –
Иң әйбәт җыр!
"Туган тел" –
Иң әйбәт китап!

Туган тел –
Иң әйбәт тел!
Туган тел
Әйбәт булганга
Шигыре дә,
Китабы да,
Җыры да
Иң әйбәттер!

Обращаясь к известному стихотворению Габдуллы Тукая «Туган тел», автор указывает на то, что данное лирическое произведение – это не только хорошее стихотворение, но и хорошая песня. «Туган тел» - хорошая книга, возможно, потому что учебник, учебная книга по родному языку – это основа, начало обучения любого ребенка, без знания родного языка невозможно овладеть науками. При этом, Роберт Миннуллин указывает на связь языка и явлений искусства, на зависимость разных аспектов творчества от состояния языка. Если родной язык будет хорошим, то и созданные на родном языке стихотворения, песни, книги будут хорошими: «Туган тел/ Әйбәт булганга / Шигыре дә, / Китабы да,/ Җыры да/ Иң әйбәттер!»

Таким образом, познакомившись со стихотворениями Роберта Миннуллина о родном языке, мы можем сделать следующий вывод: родной язык для поэта является первоосновой жизни, с родным языком тесно связано все, что создает человек, будь то стихотворения или песни. С образом песни, который появляется в стихотворениях о родном языке, связана важная мысль о вечности родного языка. И поскольку родной язык – залог сохранения культуры, то в лирике Роберта Миннуллина звучат мысли о необходимости беречь этот дар – родной язык.

ОСОБЕННОСТИ ПЕРЕВОДА СТИХОТВОРЕНИЙ РОБЕРТА МИННУЛЛИНА

Выполнила: **Гаязова Малика,** ученица 5А класса,
МБОУ «Гимназия № 3 ЗМР РТ»
Руководитель: **Пачкова В. А.,** учитель русского языка и литературы

Ро́берт Мугалли́мович Минну́ллин (род. 1 августа 1948) — советский и российский татарский поэт, журналист, политический деятель. Родился 1 августа 1948 года в деревне Шамметово Илишевского района Башкирской АССР.

Стихотворение «Белэм мин узем генэ...»

Название перевода отлично от названия оригинала. Если название стихотворения Роберта Миннуллина «Знаю только я…» оставляет для читателя некую тайну, загадку (что знает только лирический герой и больше никто?), то название перевода «Только сердце мое знает…» сразу как бы подсказывает читателю, что речь пойдет о чувствах, о душевных переживаниях и волнениях.

Обращает на себя внимание специальная лексика стихотворения, медицинские термины, которые присутствуют и в оригинале, и в переводе: УЗИ, кардиограмма, уколы.

Нетипичная для художественного текста лексика вполне оправдана в данном случае: автор показывает, что душевные раны не способны залечить никакие лекарства и процедуры. Эта мысль сохраняется и в переводе стихотворения.

При этом следует отметить, что лирический герой и в оригинале стихотворения, и в переводе несколько снисходителен к безрезультатным попыткам врачей его вылечить. Такое состояние в оригинале передано с помощью противительного союза «а» («ә»): «А я тихо лежу, / Осматривайте, ладно, ладно». В переводе же используется устойчивое сочетание: «История как мир стара…». Данное сочетание означает что-то, что уже давно известно и поэтому не представляет никакого интереса. Следовательно, несколько равнодушное отношение лирического героя к действиям врачей выражается с помощью разных средств.

Однако и в оригинале, и в переводе лирический герой в то же время как будто сомневается: может, врачи и правда знают, что с его сердцем? Этим сомнениям, размышлениям в оригинале посвящено всего четыре строки, тогда как в переводе целых две строфы. Благодаря такому изменению усиливается переживание лирического героя, удваивается его сомнение, к душевным мукам прибавляется еще и неуверенность в том, что про его душевную тайну, кроме него, никто не знает: «Может вправду они знают,/ Всё о боли понимают./ И врачуют, и врачуют, Не обманывают, чуют?/ Разве могут они знать,/ И дано им всё понять,/ Отчего болит так сердце, / Почему горит так сердце?»

И в этом отрывке мы можем наблюдать разницу в отношении лирического героя к врачам, которые пытаются его лечить. Сомнение в том, могут ли врачи понять причину боли в его сердце, в переводе передано с помощью вопросительных предложений: «Может вправду они знают,/ Всё о боли понимают./ И врачуют, и врачуют,/ Не обманывают, чуют?/ Разве могут они знать,/ И дано им всё понять,/ Отчего болит так сердце,/Почему горит так сердце?». Ответ на этот вопрос дан в последних двух строках, причем в конце предложения стоит не точка, а многоточие, предполагающее незаконченность высказывания: «Разве им дано понять,/ Отчего на сердце шрам...». В оригинале же сомнения лирического героя развеиваются им самим, ведь на поставленные вопросы лирический герой отвечает отрицательно, и ответ его благодаря отрицательному слову «нет» («юк») в начале предложения не оставляет у читателей никаких сомнений: никто не в силах понять, «почему горит сердце». Вопросительных предложений вообще нет в оригинале.

Таким образом, сравнив стихотворение Роберта Миннуллина «Белэм мин узем генэ…» и перевод Гульжиган Гайнуллиной «Только сердце мое знает…», мы можем прийти к следующему выводу: перевод сохраняет художественную идею стихотворения о том, что никто не в силах понять истинных причин того, отчего болит сердце, но авторы выбирают разные средства выразительности для передачи чувств лирического героя. Кроме того, в переводе стихотворения, на наш взгляд, большее место отводится сомнениям и размышлениям лирического героя о том, в силах ли доктора понять его душевные страдания, в то время как лирический герой Роберта Миннуллина сам категорически отрицает такую возможность.

АЛИЯ ЕМАКОВАНЫҢ ТӘРҖЕМӘИ ХӘЛЕ

Фәнни-эзләнү эшен үтәде: Чувашия Республикасы, Батыр районы,
беренче номерлы Шыгырдан урта белем бирү мәктәбенең
11 нче сыйныф укучысы **Айзатуллова Илүзә.**
Фәнни җитәкчесе: татар теле һәм әдәбияты укытучысы
Айзатуллова Р.Р.

Алия Емакованың тәрҗемәи хәле. Татар әдәбияты талантлы язучыларга, шагыйрь, драматургларга искиткеч бай. Әдәбият дәресләрендә, сыйныфтан тыш чараларда Чувашия Республикасы, Батыр районы, Шыгырдан авылының шагыйрь һәм язучылары иҗаты белән даими рәвештә танышып барабыз. Авылыбызның горурлыгы Рөстәм Сүлти, шагыйрьләребез Кәлиф Вәлиди, Гөлчәчәк Юсупова, Мөнир Нигъмәтуллов, язучы Алия Емакова.

Минем кулымда Алия Емакованың "Язмыш камчысы" исемле парчалар җыентыгы. Җыентыктагы әсәрләрне зур кызыксыну белән укып чыктым. Күңелгә үтеп кергән әсәрләрнең авторы белән якыннанрак танышысым килде. Шуңа күрә Алия апа белән очраштым һәм күңелемдә булган сорауларга җавап алдым.

Алия Ибатдин кызы Емакова 1957 елда Шыгырданда туа. Мәктәп елларында ук шигырьләр яза башлый һәм беренче тәҗрибәләре Батыр район газетасы "Авангард"та басылып чыга. Шулай ук тәүге иҗат җимешләре "Ялкын" журналы һәм "Яшь ленинчы" газетасы битләрендә дөнья күрәләр. Шуңа да, бүген милләтебезнең йөзек кашын тәшкил иткән Роберт Миңнуллин, Хакимҗан Халиков кебек күренекле шагыйрьләрнең иҗатына уңай бәясен һәм хәер - фатихасын алып, Казан дәүләт университетының татар журналистикасы бүлегенә укырга керә. Университетны уңышлы гына тәмамлый. Ульяновск өлкәсенең Чынлы районында нәшер ителүче "Заря коммунизма" газетасында эшләгәндә үзен рус телендә дә төрле жанрларда оста яза белүче каләм иясе буларак таныта. Аның очерклары "Ульяновская правда" битләрендә дә урын алалар. 2009 елга кадәр Алия Ибатдин кызы Сембер төбәгендә яшәүче дин һәм кардәшләребез өчен чыгып килгән татар газетасы "Өмет"тә армый-талмый фидакарь хезмәт итә. 2007 елда Ф.Бурнаш премиясе белән бүләкләнә, "Ел журналисты" исеменә лаек була. Ульян өлкәсе закон чыгару җыелышының, Ульян өлкәсе татар милли-мәдәни автономиясенең рәхмәт хатлары тапшырыла.

Алия апа иҗатының төп юнәлеше – милләтәшләребез тормыш-көнкүрешен һәрьяклап яктырту. Әмма кемнедер күккә чөеп мактаудан азат ул. Беренче чиратта, героеның эчке халәтен, яшәеш турында уй-фикерләрен, әхлакый сыйфатларын, тирә-юньдәгеләр белән мөгамәләсен күрсәтергә омтыла. Җәмгыятебездәге тискәре күренешләрне ачыклаеп һәм фаш итеп, вөждан, намус хөкеменә чакыру осталыгы да сокландыра. Тормыш тарафыннан кыерсытылган, кыйналган затларның ачы язмышын тасвирлау белән генә чикләнми, шушы халәтнең тирән сәбәпләренә төшендерә, хакыйкатькә гадел, туры карарга өнди. Килен-каенана, ата-аналар һәм балалар арасындагы катлаулы мөнәсәбәтләрнең чыганакларын эзли.

"Язмыш камчысы" җыентыгының шактый өлешен аналар һәм балалар арасындагы мөнәсәбәтләрне чагылдырган әсәрләр тәшкил итә.

А Емакова әсәрләрендә ана – изге зат.

Ана исеменә лаек аналарга карата ихтирам, хөрмәт, олылау хисләре белән язылган әсәрләргә “Ана бәхете”, “Иңендә ай урагы...”, “Язмыш камчысы”н мисал итеп китереп була. Ана мәхәббәте могҗизалар тудыра! Ана баласы хакына утка да, суга да керергә әзер. Ана балалары бәхетле булганда гына бәхетле була ала. “Ана бәхете" әсәрендәге анага кайгы килә. Улының хәле авыр, үлем хәлендә. Заһирә апа улына үз бөерен тәкъдим итәргә уйлый. Тикшерүләр үткәннән соң, табиблар ананың бер бөерен улына куярга мөмкин дип табалар. Ана үз тормышын куркыныч астына куярга да риза, бары баласы гына исән-сау булсын. Операция уңышлы үтә, улы терелә.

“...Өй. Мичтә имән утыны дөрләп яна. Заһирә бәхетле, акрын гына оек бәйләп утыра, тиздән улы савыгып кайтачак ич. Аяклары өшүе ихтимал. Әнә, килене Зөһрә коймак пешерә. Шатлык зур, кичә генә бала тудыру йортыннан кайтты. Айгөл, онык туды. Димәк, тормыш җыры дәвам итә. Тик сабый белми, бу бәхетнең ни бәрабәренә бирелгәнен. Очар коштай талпына.”

Алия Емакова әсәрләрендә ана - изге зат. Ул аларның гүзәллегенә дан җырлый. Хатын-кызга ана булудан да изге тойгы юктыр. Бар бит әле, шул нәни баласын ташлап китүче, газиз балаларыннан баш тартучы, ана исеменә тәртипсез тормыш алып барулары белән тап төшерүче аналар. Язучының "Ипи кыерчыгы" әсәренә игътибар итик. Монда ике ананы күрәбез. Берсенең дүрт баласы булуга карамастан, ул һаман исерек, ирләр белән тәртипсез тормыш алып бара. Балалары бер ипи кыерчыгын бүлешә алмыйча сугышалар. Өсләре пычрак.

Икенче ана - үз анам, ди автор. Сигез бала анасы. Эчү түгел, ул турыда уйларга да вакыты юк, көне - төне уракта. Чуенда пешкән кабыклы бәрәңге, бер шешә сөт биреп, яшь ярымлык баласын да калдырып, кырга китә. Ә үзе - бала имезүче ана. Алып барган ашамлыгын да, балалар сорар дип, кире алып кайткан.

"Иртән уятты да пышылдады: "Кызым, әнә ипи кыерчыгы, сөт. Сеңеленә ашат. Мин күрше авылга тегермәнгә, он тарттырырга киттем”. Кул арбасы өстерәп, кичен кайтып керде. Өс-башы шабыр тиргә баткан. Бола елгасы аша чыкканда бата башлаган. Ике сәгать җәфаланган. Ә үзе бәхетле елмая. Чөнки балалары ач булмаячак..."

АЛИНА КАБАЕВА

Выполнила: **Кабатьева Алина,** ученица 10А класса,
МБОУ «Лицей № 14 ЗМР РТ»
Руководитель: **Закирова Г. Ф.**

Алина Кабаева – не просто спортсменка, она стала первой во всем мире благодаря своему трудолюбию и стремлению к победам.”Для меня очень важно ставить перед собой цель и идти к ней. Для чего я это делаю? Для меня это важно.” – так сказа Алина в одном из своих интервью. Алина уже ушла из спорта, но до сих пор она вдохновляет многих. Она стала кумиром многих и ,как говорят тренеры , когда к ним приводят маленьких детей, они говорят, что хотят быть похожими на Алину Кабаеву.

Художественная гимнастика – это выполнение под музыкальное сопровождение на ковре размером 13x13 метров комбинаций из танцевальных, акробатических и хореографических движений. Которые образуют слитные связки, визуальные образы которых формируют законченную художественную композицию. Соревнуются гимнастки только в композициях с предметами - скакалкой, обручем, мячом, лентой,

булавами. Следует отметить, что раньше композиции в художественной гимнастике выполнялись под музыку которую исполнял аккомпаниатор на рояле. Сейчас все музыкальное сопровождение записывают на электронных дисках.

Современные композиции достаточно сложные, включают множество акробатических движений под предметом, каскады прыжков, серии различных сложно – координационных связок, из поворотов, прыжков, равновесий. Выполняя движения, гимнастка слитно работает предметом. Иногда гимнастические элементы сочетаются с сериями бросков предметами. Конечно, такая сложность, если она выполнена безупречно, высоко оценивается судьями.

Огромные требования предъявляются к внешнему виду гимнасток. Прическа, макияж, сочетания цвета костюма и предмета – все имеет значение и влияет на окончательную оценку за выступления.

В художественной гимнастике - самые грациозные и красивые девушки. Достигается элегантность и грациозность многочасовыми тренировками, жестким режимом, ограничением в питании.

Художественная гимнастика – любимица всего мира. Она завоевывает все новые и новые территории. И хотя россиянки в этом виде спорта лучшие, буквально по пятам за ними идут (а порой и теснят с пьедестала) талантливые спортсменки Украины, Белоруссии, Азербайджана, а также Испании, Канады, Италии, Японии, Франции, Израиля. Это объясняется тем что очень многие бывшие чемпионки работают с командами других стран, которые и составляют конкуренцию российской сборной

Алина Маратовна Кабаева родилась 12 мая 1983 года, выросла в Ташкенте (СССР, ныне - Узбекистан).

Алина Кабаева начала заниматься художественной гимнастикой в 3,5 года, первые шаги делала в спортобществе «Трудовые резервы». Её мама Любовь Михайловна хотела, чтобы дочь серьёзно занималась фигурным катанием или художественной гимнастикой. Сильных школ фигурного катания в жарком Узбекистане не было, поэтому выбор пал на художественную гимнастику. Первыми тренерами Кабаевой были А. Малкина и Э. Тарасова.

В 11-летнем возрасте, чтобы полностью развить спортивный потенциал, Алина Кабаева с матерью переехала из Ташкента в Москву для тренировок у Ирины Винер.

С 1995 года Кабаева тренировалась в Москве у Ирины Винер. Выступала за сборную команду России с 1996 года.

Через 2 года после начала выступлений за сборную России, в возрасте 15 лет, выиграла чемпионат Европы (1998 год), впоследствии ещё 4 раза становилась абсолютной чемпионкой Европы. В 1999 году победила на чемпионате мира. Любимые упражнения Алины — с лентой и булавами. Коронный элемент — пируэт..

ЯКТАШЫБЫЗ ӘМИР КАМАЛИЕВ ИҖАТЫ

Фәнни-эзләнү эшен үтәде: Борнаш утра гомуми
белем бирү учреждениесе 8 сыйныф укучысы **Фатыйхова Раилә**
Фәнни җитәкчесе: тарих һәм җәмгыять белеме укытучысы **Хөснуллина А. Р.**

Апас ягы – борынгы болгар бабаларыбыз гомер иткән тарихи төбәк, Тау ягы гына түгел. Ул татар халкының, газиз республикабызның данын-абруен күтәрүгә зур өлеш керткән һәм хәзер дә бу олуг миссияне уңышлы дәвам итүче олпавыт шәхесләрне күпләп биргән гүзәл як та.

Апасның үзеннән һәм район авылларыннан зыялы шәхесләр күп чыккан. Туган якның табигате белән беррәттән, биредә талантлы кешеләр дә күп булуы мине бик сокландыра.

Мин туган ягымның күренекле кешеләре турында язганда, түбәндәге сорауларга җавап эзләдем:

- Туган ягым Апас районыннан нинди күренекле кешеләр чыккан?

- Бүген без Апас районының күренекле кешеләре белән горурлана алабызмы?

Укытучым ярдәме белән, әлеге сорауларга җавап табарга теләп, өстәмә чыганаклар эзләдем. Миндә кызыксыну уянды, фәнни-тикшеренү эше итеп, үз төбәгебездән чыккан актер, журналист, драматург Әмир Камалиев (Аманулла)ның тормыш юлы һәм иҗаты турындагы мәгълүматларны барларга булдым.

Кулыма “Апасым – гомер бишегем” китабын кулыма алгач, андагы олуг шәхесләребез турында язылган бүлекләргә игътибар иттем. Алар – горурлыгыбыз, йөз аклыгыбыз. Чөнки туган як турында, аның күренекле кешеләре турында сөйләгәндә горурлык хисләре әйтеп-аңлатып бетерә алмаслык хисләр уята.

Бәрәкәтле Тау ягы Апас районы халкыбызның бәһасыз рухи хәзинәсен баетуга гаять зур өлеш керткән әдәбият-сәнгать әһелләрен күп бирде. Садри Җәләл, Әгъзәм Камал, Шәүкәт Галиев, Илгих Кәлимуллин, Сара Садыйкова, Фердинанд Сәләхов, Илсур Сафин, Алсу Гайнуллина, Әнвәр Камалиев, Илдус Габдрахианов, һәм тагы бик күп шагыйрьләр, актерлар, эстрада артистлары меннә шундыйлардан. Бу сәнгать кешеләренең һәммәсенә, мөгаен, туган җиремнең челтерәп аккан чишмәләрнең суы, сандугачларның моңы, урманнары, таулары илһам биреп, олы иҗат юлына озаткандыр.

Бу дөньяда иң матур җир
Апас ягы- тау ягым!
Мәңге истә, онытылмас ул
Бәхетле чак-балачагым...

Бөтен яктан да килгән, бөтен яктан да булган, бөтен яктан да талантлы ул Апас халкы.

Апас - татулык һәм дуслык җире,
Халкың синең эшчән һәм тырыш.
Болыннарың чәчәкләргә күмелә,
Кырларыңда үсә мул уңыш.
Үсә, яңа үрләр яулый Апас,
Чынга аша халык уйлары.

Чыннан да, безнең халкыбыз шулай дустанә мөнәсәбәт, күмәк тырыш хезмәт нәтиҗәсендә рәхәтләнеп яши дияр идем мин. Үзара татулык, дуслык җир җимертә, диләр бит. Киләчәктә дә туган ягым тагын да матуррак булсын, тормыш учагы сүнмәсен, сүрелмәсен! Ә мин үз чиратымда Апасымның матурлыгын, күркәм кешеләрен, аеруча актер булып танылган Аманулланың тормыш юлы һәм иҗаты турында әлеге эшемдә чагылдырырга тырышырмын.

«Без кечкенәдән үк, урамда уйнаганда, режиссер булганбыз. Әйтик, малайлар бер-берсен: «Син – аклар, син кызыллар буласың», – дип, рольләргә бүлеп куя иде. Әкиятләр дә бездә юмор хисе тәрбияләгән, » – ди үзе турында якташыбыз Әмир Камалиев.

Әмир Аман улы Камалиев, әдәби псевдонимы Аманулла — танылган татар артисты, драматургы, прозаик, Татарстан Язучылар берлеге әгъзасы (1996 елдан).

Әмир Аман улы Камалиев, әдәби псевдонимы Аманулла — танылган татар артисты, драматургы, прозаик, Татарстан Язучылар берлеге әгъзасы (1996 елдан) 1960 елның 29 маенда Татарстан Республикасының Апас районы Шыгай авылында колхозчы гаиләсендә туа. 1975 елда сигезьеллык мәктәпне тәмамлаганнан соң, Казан шәһәренең 15 нче номерлы техника һөнәр училищесына укырга килә. Училищены тәмамлагач, Казан моторлар төзү берләшмәсендә токарь булып эшли башлый.

1980-1983 елларда Совет Армиясе сафларында хезмәт итә. Армиядән соң Казан төзүче-инженерлар институтына укырга керә. Студент елларында шәһәрдәге үзешчән сәнгать түгәрәкләренә яратып йөри һәм, үзенең киләчәк тормышын тулысынча сәнгать белән бәйләргә күңелен беркетеп, институтта укуын ташлый да 1984 елда Мәскәүнең М.Щепкин исемендәге театр училищесына укырга китә. Театр училищесында укыганда Аманулла үзе дә каләм тибрәтә башлый: шигырьләр, хикәяләр языштыра, классик драматургия әсәрләрен тирәнтен өйрәнү тәэсирендә бу жанрда да көчен сынап карый.

1989 елда театр училищесын тәмамлап Казанга кайткач, Аманулла Г.Камал исемендәге Татар дәүләт академия театрында актер булып эшли башлый. Төп хезмәтеннән буш вакытларында үзенең беренче сәхнә әсәре "Җойге кырау" драмасын яза. Ниһаять, 1992 елда әсәр, Чаллы татар дәүләт драма театрында сәхнәләштерелеп, тамашачыларга күрсәтелә. Беренче иҗат җимеше булуга карамастан, спектакль тамашачылар тарафыннан да, әдәби тәнкыйть тарафыннан да җылы кабул ителә. Беренче иҗади уңышы яшь драматургны яңа әсәрләр иҗат итәргә рухландыра. 1994 елдан башлап аның каләменнән ел саен диярлек яңа сәхнә әсәре төшә бара. Алар арасында бүгенге тормыш материалына таянып язылган комедияләр, берничә драма, балалар сәхнәсе өчен биш-алты пьеса-әкият һәм башка сәхнә әсәрләре бар.

1994-2002 еллар арасында драмаиургың Г.Камал исемендәге Татар дәүләт академия театрында өч («Әлепле әртисләре», 1994; «Кылый Кирам балдагы», 1996; «Әле кичә генә яз иде», 1998), Чаллы татар дәүләт театрында ике («Җәйге кырау», 1992; «Их,рәхәт безгә ирсез дә!», 1995), Әлмәт татар драма театры сәхнәсендә ике («Әлепле әртисләре», 1995; «Мактанчык Әтәч», 1996), Түбән Кама татар драма театрында бер («Итәкле кияү», 1995), Уфаның «Нур» татар драма театрында өч («Әлепле әртисләре», 1995; «Кыйбла кая?», 1998; «Борын-борын заманда», 2000), Оренбург татар драма театрында бер («Моңлы ядкәр», 2002) һәм Казан татар яшь тамашачылар театры сохпосендә өч («Борын-борын заманда», 1996; «Моңлы ядкәр», 2001; «Светофорда кунакта», 2002) спектакленең премьералары була. 2004 елда «Яңа татар пьесасы» дигән республика конкурсында Аманулланың «Бер кирпеч, ике кирпеч» исемле пьесасы махсус бүләккә лаек була.

Аманулла 1995-2000 елларда «Казан» милли-мәдәни үзәктә режиссер, ә 2000-2002 елларда Казан татар дәүләт яшь тамашачылар театрының баш режиссеры булып эшли.

Аманулла эстрада өчен язылган күп кенә юмористик хикәяләр һәм шигырьләр авторы буларак та билгеле. Ул — «Чаян» журналының даими авторларыннан. Аның бу төр әсәрләре 2002 елда Казан авыл хуҗалыгы академиясе басмаханәсендә дөнья күргән «Кайсыгызның теше сызлый?» исемле җыентыкта урын ала. Аманулла — 1996 елдан Татарстан Язучылар берлеге әгъзасы.

Әйе, иҗат юлына кереп киткәнче, күп тырышырга кирәк булган шәхесебезгә. Шулай да ул һәрчак иҗатының күпкырлы һәм бай булуына яшьлегенә, әлбәттә, туган нигезенә рәхмәтле, дип әйтә күп кенә интервьюларында да.

Төшләрендә һәрчак яшьлегенә йөгерә Әмир Аман улы. Бу төшләре нәрсә сөйли икән?!

«Йокы аралаш алда ниләр буласын белеп ятам. Ә шулай да рәхәт! Һич кенә дә уянасы килми!

Имеш, җәйнең бик матур вакыты икән. Мин үзебезнең авыл башыннан җәяүләп Зөя ягына чыгып китәм. Иген кырлары буйлап бара торгач, урман янындагы «Җүәшкә» чалуына килеп чыгам. Әле печәнгә төшмәгәннәр, куе булып үлән үсеп утыра. Табигать җәннәт почмагыдай искитәрлек матур!

Үләннәр, агачлар ямь-яшел, күк йөзе зәп-зәңгәр, ә кояш шундый көләч, якты!

Тездән үләнне ерып чалу буйлап барам. Атлыйсы җиңел, үлән аякка чорналмый. Һәм менә каршымда – мул сулы Зөя елгасы. Һәрвакыттагыча Зөя аша теге якка чыгам. Имеш, Зөянең суы тирән түгел икән, күкрәктән генә. Шуңа күрә йөзеп түгел, атлап чыгам. Иң гаҗәбе алда, Зөянең каршы ярына күтәрелгәч башлана. Баксаң, яр өстеннән үк уч төбендәге кебек Идел күренеп тора. Әкияттәге чатыр кебек матур причалы да бар. Шул причалга акрын гына ак пароход якынлаша. Мин йокы аралаш шул пароходка өлгерергә кирәген уйлап ятам. .һәм, һәрвакыттагыча, очып диярлек ярдан түбәнгә ташланам, чабам-йөгерәм. Шулай итеп, инде менә ничәнче тапкыр ак пароход мине Идел буйлап каядыр еракка алып китә...»

Күп тапкырлар сыный Әмир Камалиев бу төшне. Мондый төшләр кергәннән соң, драматург үзе өчен «ак көннәр» башлануын тоя. Хәтта моның нәрсә белән бәйле икәнен тәгаен генә аңлата алмый язучы. Бәлки олы шәхес булып җитешүен күрсәтәдер, бәлки бүген шул уңышары очен туган җиренә рәхмәтле булырга тиешлеге белән бәйледер...

Димәк, кем булып, кайда гына яшәп, кайда гына иҗат итсә дә, язучымы ул, шагыйрьме, актермы, сәнгать эшлеклесеме яисә драматургмы, һәрбер шәхес үзенең туган нигезенә әйләнеп кайта, шул авыл малае-кызы булып кала. Әмир Камал улының тамырларында да туган җирнең, басу-кырларының, инеш-суларының күзгә күренми тора торган кечкенә генә бер өлеше ага.

МЫ РОДОМ ИЗ ЭТОГО КРАЯ

Выполнила: **Серебрякова Раиля, ученица**
Елховоозернская средняя школа муниципального образования
«Цильнинский район» Ульяновской области
Руководитель: **Мустафина Ю. Ф.,** учитель географии

В нашем сельском музее имени Галимжана Насырова в витрине я увидела фотографию женщины с медалями. Лицо мне показалось знакомой. Я когда-то встречалась с ней. Дома я рассказала об этой фотографии своей маме, а она отправила меня к бабушке. Там я выяснила, что она – Ядыгарова Назия Камалетдиновна, сестра моей прабабушки, участница Великой Отечественной войны. Мне захотелось узнать больше об этом человеке. Чтобы как-то в системе изучить биографию Назии Камалетдиновны, я

обратилась к учителю географии Юлдуз Фаризовне и просила ее помочь в моей поисковой работе.

Я увидела эту женщину, легкой птичкой порхающую под звуки стремительного вальса в туфельках на очень высоком каблуке, в строгом, элегантном черном брючном костюме и белой ажурной кофточке. Легкокрылая фея летела в танце. Стан, как бы сотканный из воздуха в лучах солнца казался невесомым, локоны разливались упругими волнами. Но несмотря на легкость движений и безмятежное выражение лица, чувствовалось, что за плечами плясуньи сложная жизнь, полная потерь и испытаний, так как поразили глаза. Зрячие, мудрые, бездонные, необычного кофейного цвета, смотревшие одновременно мягко и твердо, - начала свой рассказ о моей героине Надежда Никишенкова в своей книге «Главный подарок».

Ядыгарова Назия Камалетдиновна родилась в селе Елховое Озеро 18 декабря 1923 года в семье бригадира строительной бригады. Мама была домохозяйкой. У них был добротный по тем временам дом, надворные постройки, своя земля, держали много скотины.

В семье были 3 сестры и 2 брата, она была старшим ребенком, мама рано ослепла, поэтому ей приходилось помогать по хозяйству, ухаживать за скотиной, таскать воду, доить корову, сепарировать молоко, помогать при обработке земли и сборе урожая. Одна сестра умерла в детстве. До пожилого возраста дожили она и вторая сестра. Была коллективизация. Землю и лишний скот пришлось отдать в колхоз.

О начале войны услышала 22 июня 1941 года. В декабре 1941 года рыла окопы. В начале мая 1942 года ушла на фронт. Училась в Нарофоминске в школе шоферов.

«Приехав в Нарофоминск, впервые попала под бомбежку, - вспоминает Назия Камалетдиновна,- испытала шок, так как после бомбежки в городе остались только трубы. В штабе с раздражением сказали: «Что за детский сад, сколько лет?» Мне было 18 лет, 48 кг веса, рост 154 см. Мне выдали обмундирование: ботинки 45 размера, 56 размер гимнастерки. Меня назначили старшиной. Шли бои в Смоленском направлении. Весь полк обслуживали три старика и я. Мужчины все были на передовой под Смоленском. За мной было закреплено много машин. Я на одних возила бензин, на других раненых в госпиталь, на третьих снаряды для бомбардировщиков. Все машины заводились вручную.

В начале 1943 года меня направили в автобат. Я пересела на «ЗИС-5»- 3-тонная машина. Были бомбежки, и я попала в окружение. Выходили 12 дней».

Чем дальше продвигались наши войска, тем упорнее было сопротивление фашистов. Город Сычовка трижды переходила из рук в руки. «Мне нужно было проскочить по бревенчатому мосту. Отказали тормоза, в машине снаряды. Я с машиной оказалась в реке. Кто меня вытащил, я не знаю. Очнулась только в госпитале. После лечения получила «Студебекер», машину со стартером. Но ноги не доставали до стартера. Пришлось привязывать доску. Но здесь я и спала, и варила еду, машина на время стала моим домом.

Тяжело было под Кенигсбергом, где неприступные заминированные оборонительные сооружения могли быть взорваны по телефонному звонку.

Сложно было на «Студебекере» пройти 3-х метровый вал, плотную цепочку столбов, колючую проволоку, замаскированные форты. В стенах крепости в каждом окошке стояли снайперы. Разведчики изучили минную систему. Крепость была спасена от взрыва. Но я подорвалась на мине, получила ранение. И здесь встретила победу.

В 1943 году встретилась со своим будущим мужем. Поженились после войны в 1946 году. Устроилась работать на автозавод. Дали комнату в бараке. Родились двое детей. Старшая дочь проработала в школьной столовой, сын - окончил Политехнический институт, работает на ТЭЦ начальником смены. Муж умер в1968 году от старых ран.

Сама отработала 38 лет электромонтером на ТЭЦ. Сейчас на пении. Но день занят до предела. Я в президиуме ветеранов Засвияжского района, выступаю с коллективом художественной самодеятельности Железнодорожного района. Меня приглашают в школы».

Назия Камалетдиновна награждена боевыми наградами - это орден Отечественной войны, Медаль Жукова, «За победу над Германией», две медали Республики Беларусь «За освобождение Белоруссии от фашистских захватчиков», много юбилейных медалей ко дню Победы, наряду с боевыми наградами ее грудь украшают и трудовые награды Медаль «За трудовое отличие», «Ветеран труда». Национальная Ассоциация объединений офицеров запаса Вооруженных Сил форум «Общественное признание» вручили ей Диплом и нагрудный знак за мужество и героизм в Великой Отечественной войне1941-1945 годов.

Сегодня Назия Камалетдиновна проживает в г.Ульяновске. Ей исполнилось 95 лет. Она очень активная женщина. Выступает в хоре, организовала клуб «Фронтовичка». Встречается со школьниками. О ней пишут статьи в газетах.

А сама сохранила газету от 9 мая 1945года и подарила нашему музею.

ИГЕНЧЕ-ЧӘЧӘН – ГАББАС ХАФИЗОВ

Фәнни-эзләнү эшен үтәде: Апас муниципаль районы Борнаш урта мәктәбе
XI сыйныф укучысы **Хафизова Рузия**
Фәнни җитәкчесе: тарих укытучысы **Дәүләтҗанова М. З.**

Габбас Хафизов 1927нче елның 27 июнендә Әҗем авылында игенче гаиләсендә дөньяга килә. Өлгер малай Зур Күккүз мәктәбенең 7 нче сыйныфын бик якшы билгеләренә тәмамлый. 1941 елда икмәк уңа, печән кеше буе булып күтәрелә. Авылдан ирләр сугышка китеп бетә. Тормыш хатын-кызлар һәм үсмер малайлар кулына күчә. Бригадир Галия апа зәңгәр күзле чандыр малайга ат җигәргә куша. Ат белән көне буе кырда йөргән малай юлны абайламый һәм ат сазга кереп бата. Хәлсез, ач атны чыгарырга азапланып үкси-үкси елаган Габбасны төнге кошлар һәм такыр басу гына ишетә. Курка-курка авылга кайткач, хәлне аңлата ул. Колхоз рәисе бер бабай белән сугышка китми калган бер ир затына атны чыгарырга боера. Ләкин ат үлә. Үсмер егеткә төрмә янаса да кызганалар, бер изге күңеллесе Апас төрмәсеннән аны аралап алып кайта.

1944 елның 29 маенда Габбас бабама да чират җитә. Апастан комиссия үтә – “яраклы” диләр. Әнисе черек бәрәңге кәлҗемәсе, әтисе бераз акча юнәтә. Зур кычыткан капчыгына салган ризык тамак туйдырырлык түгел, иптәше аны җәлләп, бер түгәрәк ипи бирә. Бабам җиде ел буе хәрби хезмәттә була.Әлеге вакыйга хакында “Гомерем мизгелләре” китабында ул болай дип телгә ала:

“Бармак очларымда язу карасы да кибеп җитмәгән үсмер чагымнан шинель кияргә, Ватан сакчылары сафына кушылырга насыйп булды миңа.

Сиксән яшьлек әтием, җитмеш яшьтән узган әниемне бер умачлык он, бер ягып аш пешерерлек салам белән калдырып, иңемә бер-ике кәтер, тастымал-чүпрәк салынган биштәремне алып,өйдән чыгып киттем. Мин киттем җәяүләп. Бәлки үземнең дүрт яшькә өлкән абыемны да сугыш кырларында очратырмын әле... Сезгә хатлар язып торырмын. Яме әти-әнием! Бәлки, абый да кайтыр, көтегез безне-улларыгызны, бичараларым.”

Аны 1944нче елның май аенда 379нчы запастагы укчы девизиясенең МВД эчке эшләр гаскәренә хезмәткә сайлап алалар.1945нче елга кадәр шунда хезмәт итә ул. Инде сугыш тәмамланырга да күп калмый.Ләкин Украина буйлары тыныч булмаганлыктан, яшь егетне кабат хөкүмәтнең үзгә бурычларын үтәргә дип 419нчы полк составына кушалар.Польша җирләрендә көрәшергә туры килә Габбас бабама.1947нче елга кадәр ул 418нче полкына күчерелеп,дәүләтнең үзгә бурычларын үти.Аннары НКВДның 7307хәрби частена күчерелеп,немец әсирләренә күзәтчелек итү буенча эш алып бара.

Габбас Хафизовның сугышчан юлы Смоленск,Пенза,Оренбург, Германиянең Франк - Форд Одере шәһәрләрендә,Брестта,Латвиядә уза.Тимер юл эшләрендә эшләгән әсирләрне озатып йөриләр.Шул вакытны Габбас Хафизовка аеруча куркыныч задание үтәгәндә яраланып, Рузаевка станциясе госпиталендә ятып чыгарга туры килә.Бу хакта аның госпитальдә бирелгән белешмә кәгазьләре сөйли.МВД гаскәрләренең 7407составында 1951нче елның май аена кадәр хезмәт итә.

Күп гыйбрәтләрнең тере шаһиты ул. Илләр гизә, Украина кырларында бандерчылар белән сугыша. Бервакыт аларның частена әсир немецларны озату вазыйфасы йөкләнә. Поезд белән күп чакрымнар үтәләр һәм эшелон Смоленск янында ялга туктый. Әсир офицерлар, солдатлар яшел чирәмгә сузылышып яталар. Табигатьнең җәйгә чыккан мәле – тирә-яктагы матурлыкны аңлатып бетерерлек түгел. Ямь-яшел тау битеннән көянтә-чиләк күтәргән бик тә сылу кыз килгәнен күргәч, сакчы солдатлар кызны уратып алалар. Сөйләшәселәре, танышасылары килә. “Кая барасыз?” дигән сорауга матур кыз болай дип җавап бирә:

- Әнә тегендәге авылны күрәсезме? Анда бер кое бар. Шул коедан 140 баланың мәете табылды. Немецлар аларны берәм-берәм тотып алып коега салганнар... Мин шул балалар рухына дога кылырга барам...

Дәү әтием әлеге вакыйгаларны тыныч кына искә ала алмый иде ,әлеге вакыйгаларны искә алганда һәрчак күзләрендә мөлдерәмә яшь ялтырый иде. НКВД частьларында хезмәт итү Габбас бабамның рухын ныгыта. Бик күп дуслар таба, алар белән озак еллар элемтәдә яшәде.

Билгеле,аның илгә бирелгәнлеген дәлилләүче күп сандагы орден һәм медальләре дә бар.Кайберләре белән сезне дә таныштырып үтим.Менә алар:

* СССРның Югары Совет Указы нигезендә ГАББАС ХАФИЗ УЛЫ ХАФИЗОВ Икенче дәрәҗә дан ордены белән бүләкләнә.(11.03.1985)

* Бөек ватан сугышы ордеры белән(БВс 40 еллык уңаеннан) тагын бер орден. (№ 4461103)

* Җиңү өчен бирелгән тагын бер медале:”За победу над Германией ВОВ 1941-1945 г” дип аталганы да бар.

* Сугышчан флотның 30еллыгы уңаеннан тагын бер медаль(7 июнь 1949 ел,7407 командиры кул куйган) истәлек булып саклана.

* Бөек Җиңүнең 50 еллыгы уңаеннан бирелгән медаль, СССРның кораллы көчләренә 60 ел тулу,СССРның кораллы көчләренә 70 ел тулу уңаеннан бирелгән медальләре дә бар Габбас Хафизовның.

Билгеле,кеше кайда гына булмасын,ниләр генә эшләмәсен аның уенда туган ягы,туганнары,якыннары була. 1951 елның 9 маенда дәү әтием туган нигезенә, яраткан Әҗем авылына әйләнеп кайта. Аркама аскан биштәрдә 300 грамм шикәр, ярты кило ипи бар иде дип искә алырга ярата иде бабам.Сугышлардан исән-сау әйләнеп кайткачта,туган авылы Әҗеменнән беркая китми ул. Минем дәү әнием Хафизова Һәдия Галәлетдин кызы белән гаилә кора, 6 малай һәм 1 кыз тәрбиләп үстерәләр. Нәсел дәвамчылары булып 13 оныкка, 7 оныкчыкка да ия әле ул минем дәү әтием.

Тыныч тормышка сер бирми Габбас бабам,ул 30дан артык хөрмәт грамоталары,Мәскәү шәһәрендә чыгып килә торган Эшче-крестьян журналының штаттан тыш хәбәрчесе буларак ике Почет грамотасына ,ҮКның ике Почет грамотасына ия.Язучылар Союзының да ике Почет граматасына, Татарстан Язучылар берлегенең шәрәфле әгъзасы таныклыгына ия шәхес тә иде әле ул.(2007).

Тормыш белән беррәттән ул иҗат диган авыр йөкне дә үз җилкәсендә күтәреп бара.Санкт-Петербург академигы дипломы (28.05.1999).Биш китап авторы “Тегермән”, “Язмыш көзгесе”, ”Икмәк кодрәте”, ”Тургайлар моңы”,”Гомерем мизгелләре”. Районның “Йолдыз”газетасы редакциясенең актив хәбәрчесе,ТР Дәүләт Советы Рәхмәт хаты һәм истәлек Медале иясе.

ЗАРИПОВ ДАНИС ЗИННУРОВИЧ – ВЕЛИКИЙ ХОККЕИСТ СОВРЕМЕННОСТИ

Выполнил: **Исмагилов Ильнур,** ученик 9 «Б» класса
МБОУ «Лицей № 14 ЗМР РТ»
Руководитель: **Хидиятова Р.А.,**
учитель татарского языка и литературы

Данис Зарипов – это один из лучших хоккеистов в современной истории России. В его карьере были выступления за лучшие клубы российского чемпионата, а также множество славных игр за национальную сборную этой страны. Его игровой стиль отличается тонким сочетанием изящества и напористости. Именно по этой причине наш сегодняшний герой был и остается абсолютно уникальным спортсменом.

Спортом Данис интересовался с ранних лет, на льду он чувствовал себя уверенно. И уже в возрасте 15 лет он впервые принял участие в официальном матче. Большую роль в карьере Зарипова сыграл клуб «Мечел». В группе спортсмен играл два года, показав себя как высокоперспективный форвард, выступив в 14 играх Высшей лиги чемпионов России.

В 1998 году хоккеист получает приглашение вступить в сборную Канады «Swift Current Broncos». Спортсмен продолжал усиленно тренироваться и показал высокие результаты в выступлениях на территории Северной Америки. За год Данис Зарипов становится одним их центровых в команде, и проводит 62 матча, из которых в 31 он проявил себя как талантливый хоккеист. Показательные выступления в команде «Swift Current Broncos», дали надежду русскому спортсмену попасть в Национальную

Хоккейную Лигу лидирующих клубов планеты. Но, к сожалению, предложения так и не поступили.

Из-за отсутствия приглашений в НХЛ Данису Зарипову пришлось вернуться в родной Челябинский «Мечел», который дал спортсмену путевку в жизнь. За данный спортивный коллектив Данис Зарипов выступал в течение двух лет. За это время он сумел отлично проявить себя в качестве перспективного форварда, а также провести четырнадцать игр в Высшей лиге чемпионата России. Данис Зарипов играет за Ак Барс. Однако до звания настоящего лидера команды Данису Зарипову было все-таки далеко. Как правило, он появлялся на площадке только в «нижних» звеньях, да и то попадал в заявку на матчи лишь от случая к случаю. Но молодой форвард даже не думал унывать по этому поводу. Пятнадцатилетний парень просто работал над собой, а потому постоянно прибавлял в уровне своей игры. В 1998-м году талантливый российский хоккеист получил предложение попробовать свои силы в канадской команде «Свифт Каррент Бронкс», которая в тот период выступала в Западной хоккейной лиге (один из «младших» дивизионов североамериканского хоккея). Подобное предложение показалось Данису заманчивым, а потому очень скоро игрок перебрался за океан. В итоге выступление в Северной Америке оказалось довольно успешным. За год, проведенный в Канаде, игрок сумел неплохо прибавить в своем профессиональном мастерстве, а потому практически сходу сумел стать одним из лидеров своей новой команды. В общей сложности в сезоне 98/99 Данис Зарипов провел 62 матча в составе «Свифт Каррент Бронкс», в которых сумел отметиться 31 результативным баллом (23+8). Яркое выступление в Западной хоккейной лиге позволило россиянину всерьез надеяться на попадание в НХЛ, однако клубы сильнейшей лиги планеты так и не обратили внимания на талантливого нападающего.

За два сезона, проведенных в составе челябинского клуба, форвард сумел отметиться лишь 28 результативными баллами, что заставило руководство «Мечела» вновь задуматься о расставании с хоккеистом. В итоге уже в сезоне 2001/2002, несмотря на действующий контракт с челябинской командой, Данис Зарипов стал тренироваться с другим клубом – казанским «Ак Барсом». Весьма примечательно, что татарская команда довольно легко пошла на подписание контракта с игроком, который до этого не отличался какими-либо особыми успехами. Возможно, тренерский штаб рассмотрел в двадцатилетнем форварде какие-то скрытые задатки. А может просто польстился на фактически никому не нужного игрока. Так или иначе, в 2001-м году наш сегодняшний герой оказался в одном из сильнейших клубов Суперлиги. Несмотря на тот факт, что в первом сезоне Данис положил в свою копилку лишь скромные девять очков, расставаться с ним никто не собирался. Казанская команда продлила соглашение с молодым игроком, и уже со следующего сезона Данис стал оправдывать оказанное ему доверие. В чемпионате 2002/2003 талантливый уроженец Челябинска забросил шестнадцать шайб, сделал десять результативных передач, а также стал кандидатом в национальную сборную России. В главной команде страны, правда, Данис Зарипов оказался лишь через три года, однако и сам факт попадания в число претендентов уже был прекрасным признанием заслуг молодого татарина. Впоследствии наш сегодняшний герой постоянно совершенствовался и рос в профессиональном плане. Он набирал в среднем 45-50 очков за сезон, а потому совсем скоро превратился в одну из главных звезд татарского клуба. В составе «Ак Барса» Данис Зарипов выступал в течение 12 лет. За это время он превратился из среднестатистического новичка в одну из главных звезд Суперлиги (КХЛ) и сборной

России. В качестве лидера казанского «Ак Барса» Данис Зарипов завоевал серебряные, бронзовые и золотые медали чемпионата России, Континентальный кубок, Кубок европейских чемпионов, а также два Кубка Гагарина (главный трофей КХЛ). Кроме того, за это время талантливый российский форвард успел стать обладателем огромного количества персональных наград. В частности, в его личной коллекции есть «Золотая клюшка», приз «Лучший снайпер», «Железный человек» (награда игроку, проведшему на площадке наибольшее количество матчей), а также многие другие награды. За свою карьеру Данис Зарипов трижды участвовал в Матче всех звезд КХЛ. Немалых успехов хоккеист добился и в качестве игрока сборной России. За свою карьеру он сумел завоевать бронзу, а также два золотых комплекта наград на различных чемпионатах мира. Чаще всего игрок появлялся на площадке в звене вместе с Алексей Морозовым и Сергеем Зиновьевым. Однако и с другими партнерами форвард также играл нередко

ШАУКАТ ГАЛИЕВИЧ ГАЛИЕВ – ИЗВЕСТНЫЙ ТАТАРСКИЙ ДЕТСКИЙ ПИСАТЕЛЬ, ПОЭТ

Евстафьева Татьяна Михайловна
воспитатель первой квалиф. категории, Детский сад № 2 «Рябинушка»
Зеленодольского муниципального района

Мы живем в Татарстане и должны знать имена татарских детских писателей и их произведения. И сегодня я хочу рассказать об известном татарском писателе и поэте. Он является одним из ярчайших представителей татарской детской литературы второй половины двадцатого века. Это -Шаукат Галиев.

Шаукат Галиев – один из тех поэтов, чье творчество не просто наполнено лирикой, но и привлекает эмоциональной новизной, умением проникнуть во внутренний мир человека. Также его поэзия отличается высокой нравственностью и культурой, чистотой внутренней гармонией. В его произведениях доминируют темы любви к своей земле, природе; он поднимает проблемы, связанные с разлукой и тягой к родным местам. Некоторые стихи Шауката Галиева стали основой татарских песен, посвященных не только Родине, но и человеческим отношениям, в которых также преобладает любовная лирика.

Шаукат Галиев - это псевдоним. Настоящее его имя - Шаукат Галиевич Идиатуллин. Родился Шаукат Галиев 20 ноября в 1928 году в татарской деревне Бакырче Апастовского района Республики Татарстан, в семье продавца деревенского магазина и работницы колхоза.

Заработная плата у родителей была небольшая, поэтому мальчику приходилось подрабатывать помощником бригадира, местным статистом.

В годы Великой Отечественной войны окончил семилетнюю школу (1943 год) и, будучи подростком, работал помощником бригадира в колхозе, бригадиром лесозаготовителей, учётчиком и районным статистом.

В марте 1949 года Ш. Галиев назначается ответственным секретарем и через короткое время становится редактором районной газеты «Колхоз бригадасы» («Колхозная бригада»).

Осенью 1953 года Шаукат Галиев приглашается в Казань в качестве литературного сотрудника журнала юмора и сатиры «Чаян» (Скорпион), где со временем становится

начальником отдела. Параллельно работе, Шаукат продолжает учёбу и в 1956 году заканчивает среднюю вечернюю школу для рабочей молодежи.

В 1958 году Шаукат Галиев становится членом Союза Писателей СССР.

С 1959 по 1961 год учится и оканчивает Высшие Литературные Курсы Союза Писателей СССР в Москве. После окончания курсов вплоть до 1971 года занимается профессиональной писательской деятельностью.

С 1971 года Шаукат Галиев работает главным редактором художественной литературы в Татарском Книжном Издательстве, где он продолжает работать в течение 13 лет до 1984 года.

Ш. Галиев долгие годы являлся членом правления Союза Писателей Татарстана, председателем коллегии по приему в Союз писателей, заведующим секцией детской литературы Союза писателей Республики Татарстан. Также он являлся членом редколлегии газеты «Сабантуй» и журнала «Сабыйга», председателем комиссии по творческому наследию Хасана Туфана.

Рассматривая биографию Шауката Галиева, упомянем некоторые факты из его личной жизни. Поэт был женат. Жена — Фарида Сунгатулловна Гатиятуллина (1928 года рождения).Дети — Джамиль (1951 года рождения), Джамиля (1953 года рождения), Алсу (1956 года рождения) и Джаудат (1957 года рождения). К сожалению, известного и талантливого поэта уже нет в живых, но у него осталось достойное наследие: семь внуков и четыре правнука, которые знают и уважают творчество дедушки и с удовольствием читают его стихотворения.

По неопубликованным данным, первое стихотворение Шаукат Галиев написал в конце войны, когда ему было 13 лет. Его первая публикация датируется 1948 годом в республиканском журнале «Совет әдәбияты» («Советская литература»). Он печатался под псевдонимом Галиев, в память об отце, погибшем на войне.

Наибольшую популярность и читательскую любовь принесли писателю произведения для детей. Из пятидесяти изданных поэтом книг больше половины адресованы детям. Стихи Шауката Галиева привлекают детвору богатством фантазии, неистощимым юмором и, главное, поразительной созвучностью детскому мировосприятию. Своим творчеством Шауката Галиев встал в один ряд с самыми видными представителями российской детской литературы.

Герой его детских стихотворных циклов Шавали считается нарицательным для всей татарской детской литературы. «Шавали - это не какой-нибудь образцовый пай-мальчик. Нет, это самый что ни на есть обыкновенный мальчишка, немного увалень, немножко - хитрец. Он любит немножко прихвастнуть, не прочь посмеяться над другими. Каждое поколение детей знакомиться с Шавали заново. Потому- то он не стареет.

Стихи Шауката Галиева привлекают детвору богатством фантазии, неистощимым юмором и, главное, поразительной созвучностью детскому мировосприятию.

Шаукат Галиев стал примером и первопроходцем для многих детских татарских писателей. Заслуженный татарский поэт Роберт Миннулин часто благодарит в своих интервью Шауката Галиева за то, что он помог ему стать детским писателем. В интервью газеты «Время и Деньги» Роберт Миннулин говорит: «Тогда в Татарстане был один детский поэт, выдающийся поэт, несравненный поэт — Шаукат Галиев. Без него я поэтом не стал бы. Я считаю себя его учеником, самым прилежным учеником. Он заметил мои первые публикации. Как-то обнял меня и сказал: «Поздравляю, прекрасные стихи».

С выходом в 1962 году поэтического сборника «Камырша». Шаукат Галиев становиться и в качестве детского поэта. Всего на детскую тему он напишет свыше 30 книг. За детские книги, изданные в 1970-1980 годы, он будет награжден Государственной премией имени Габдуллы Тукая, премией имени Абдуллы Алиша и международной премией Ганса Христиана Андерсена. Шаукат Галиев долгие годы являлся членом правления Союза писателей Татарстана, председателем комиссии по приему в Союз писателей, заведующим творческой мастерской по детской литературе.

Поэт – это такой же человек, как и все. Однако стать им дано не каждому. Нужно иметь тонкую душевную организацию, чтобы по-настоящему чувствовать, переживать. Не всякого, кто пишет стихи, можно назвать поэтом, так как в настоящее время, к сожалению, очень мало умных, талантливых, достойных людей.

Мы выросли на стихах Шауката Галиева. Его стихи, опубликованные в хрестоматии «На поляне детства» мы готовы читать каждый день такие как: «В автобусе», «Оладьи», «Ребенок и гусенок», «Дятел», « Баю, бай», «Слабак и здоровяк» и другие.

Неповторимая, удивительная страна детства!

Она – как цветущая поляна, на которой ласковые, убаюкивающие колыбельные песенки, впервые произнесённое слово «мама», первые открытия и шаги и первая книга, в которой огромный и такой манящий волшебный мир.

Художественную литературу не зря называют «учебником жизни». Знакомясь с художественной литературой, ребёнок учится мечтать, творить, понимать эмоциональные состояния других, осваивает морально-нравственные установки и правила; у него вырабатывается определённое отношение к явлениям окружающей жизни, поступкам людей,

Шаукат Галиев о себе оставил только светлые воспоминания. Нужен очень большой талант, чтобы достичь его высот в поэзии для детей.

Литература:

1. Т.Ф. Бабынина, И.З. Хабибуллина, Н.И. Харисова. Воспитание и развитие ребенка дошкольного возраста на основе культурно - исторического опыта. − Казань, 2010.
2. Р.К Шаехова. Региональная программа дошкольного образования - Казань 2012
3. Методик кулланма «Балалар бакчасында әдәп-әхлак тәрбиясе» Казань 2013
4. К. В. Закирова. Хрестоматия для воспитателей дошкольно- образовательных учреждений и родителей “ На поляне детства”. −Казань, 2011.
5. К. В. Закирова. Балалар бакчасы тәрбиячеләре һәм эти-әниләр өчен хрестоматия « Балачак аланы». − Казан, 2011.
6. Интернет ресурсы.

ТАТАР ӘДӘБИЯТЫНДА ЯКТАШЫМ ХӘБИР ИБРАҺИМ

Фәнни-эзләнү эшен үтәде Муниципаль бюджет гомуми
белем бирү учреждениесе
«Борнаш урта гомуми белем бирү мәктәбе»
10нчы сыйныф укучысы **Җәләлов Илназ.**
Фәнни җитәкчесе: татар телеһәм әдәбияты укытучысы
Шәйхетдинова А. Р.

Хәбир Ибраһим (Хәбир Кәбир улы Ибраһимов, әдәби тәхәллүсе, ягъни псевдонимы - Ахир) 1958 елның 19 оябрндә Апас районының Борнаш авылында туа. 1976 елда Борнаш урта мәктәбен тәмамлап, Казан дәүләт мәдәният һәм сәнгать университетына укырга керә. 1980 елда югары уку йортын тәмамлаганнан соң, Апас мәдәният йортына эшкә керә. Методист булып эшли. Апас халык театрында уйный, төрле рольләр башкара. Шул вакытта беренче мәртәбә кечкенә драма әсәрләре яза башлый. Халык театрында уйнау киләчәктә аңа сәхнәне белергә, диалоглар төзергә ярдәм итә. Әлмәндәр авылы клубында директор булып эшләгән чорда Х.Ибраһимов яшьләр театры оештыра. Ә Гаффарның «Язлар моңы» әсәрен куеп, район бәйгесендә дипломант исменә лаек була.

1986 елда Казнга килеп, профсоюзларның Союзара үзешчән сәнгать йортында методист булып эшли. 1990 елда «Идел» журналында беренче шигырьләре басылып чыга.

«Адым» театр студиясе (сәнгать җитәкчесе Р.Фатыйхов) яшь драматургның «Җырлап керәбез, җырлап чыгабыз» исемле беренче драма әсәрен сәхнәләштерә. Шул елларда Х.Ибраһим Казан телевидениесендә редактор булып эшли башлый, «Җомга көн кич белән», «Афәрин!» тапшыруларын әзерли һәм алып бара. Ул шулай ук төрле елларда «Ватаным Татарстан», «Шәһри Казан» газеталарында корреспондент, «Татарстан», «Идел»журналларында, Татарстан китап нәшриятында бүлек редакторы булып эшли.

Аның «Артык гомер», «Газиз ярым», «Кызыма килер 100 кеше», «Бәхетле килен», «Мөхлис һәм Иблис», «Хатыным – алтыным», «Канатлы бозау», «Килмешәк» һәм башка пьесалары Әлмәт, Чаллы, Минзәлә, Түбән Кама, Уфа, Стәрлетамак, Казан профессиональ театрларында куелды һәм телевидение аша күрсәтелде. Татарстан телерадиокомпаниясе аның сценарие буенча 3 серияле «Ялгыз тәкәрлек» телефильмын төшереп халыкка тәкъдим итте.

Хәбир Ибраһим – «Татар пьесасы» (1998), «Яңа татар пьесасы» (ике мәртәбә) бәйгеләре лауреаты. «Газиз ярым» китабы Татарстан Мәдәният министрлыгы үткәргән «Ел китабы» (2006) бәйгесендә өченче дәрәҗә лауреат исеменә лаек булды.

Ул- 1994 елдан Язучылар берлеге әгъзасы.

Театрга кайчан гашыйк булдың дигән сорауга Хәбир абый болай дип җавап бирә: “ Мин балачактан ук үзешчән сәнгатькә тартылдым. Сәхнәдә чыгыш ясаулар дисеңме, драма түгәрәгенә йөрүләрме, берсе дә калмады. 14 яшемдә кечкенә генә бер миниатюра яздым. Райкинга ияреп. Безнең Борнаш авылында (Апас районы) халык театры бар иде. (Әле дә исән!) Егетләр белән шушы миниатюраны шәп итеп уйнадык без. Шуннан соң мин сәхнәнең тәмен тоя башладым”.

Хәбир Ибраһимның исеме театр тамашачыларына яхшы таныш. Аның драма әсәрләре буенча дәүләт театрларында егермегә якын спектакль куелган.

1993 елда “Артты гомер” (режиссёрыЗәкия Туишева) исемле әсәрен Әлмәт татар дәүләт театры куя. 1996,1998 һәм 2005 елларда Минзәлә татар дәүләт драма театры “кызыма килер йөз кеше” (режиссёры –Л.Садриев), “Газиз ярым” (режиссёры – Б.Бәдриев) , “Җиденче кияү” (режиссёры –М.Мөбарәков) дигән комедия һәм драма әсәрләрен сәхнәләштерелә.

Түбән Кама татар дәүләт драма театрының үзенчәлекле режиссёры Рөстәм Фатыйхов Хәбир Ибраһимның “Мөхлис һәм Иблис”ен Казандагы К. Тинчурин исемендәге театр сәхнәсендә күрсәтә. Спектакль уйландыра торган.

Нәрсә эшләгәнне белмәслек хәлгә җиткәнче эчү нигә кирәк? Явыз бәндәләр капкынына эләкмәү сизгерлеге ник җуелды? “Гөлҗамал” ише халык җырлары ни өчен

читкә этәрелде? Кешеләрне юләрләндерүче наркомания артуга нәрсә сәбәпче? Ять- яшь кызларның бабайларга кияүгә чыгуын ничек аңларга? Намус сатылу заман чиреме, әллә вөҗдансызлык авыруымы?.. Төп геройлар Мөхлис (айдар Кәримов) һәм Иблис (марат Баязитов), аларның дус- ишләре уенында менә нинди сораулар куелды. Мондагы куркыныч күренешләр, шомлы авазлар тамашачыны пошаманга төшерде.

Түбән Кама татар дәүләт театры сәхнәсендә “Хатыным – алтыным”, балалар өчен “Канатлы бозау” әкияте, “Җырлап керәбез, җырлап чыгабыз”ның үзгәртелгән варианты: “Дәмдинов белән Дәмин маҗаралары” һәм башка әсәрләре дә уйнала.

Габдулла Кариев исемендәге Казан Татар дәүләт яшь тамашачы театрында уйналган “Килмешәк” спектаклен балалар бүген дә ярата.

Чаллылар да читкә какмый. Р.Сәгъди белән бергә язган “Кияү абый” уңышлы бара. Тинчуринда “Бәхетле килен”, “Төн яна учакта”лар сәхнәгә менә.

“Ялгыз каен күзе” мелодрамасын 35 театр үз иткән. Әсәрнең эчтәлеге гади генә: кыз “көтәм” дип егетен армиягә озата. Кайткач өйләнешергә вәгъдә бирешәләр. Авылда: “Кызың башкалар белән чуалды” дип гайбәт таралгач, кичәге солдат сөйгәнен ташлый һәм кайгыдан кыз каенга асылына.

Хәбир Ибраһим рус драматургларының пьесаларын тәрҗемә итү белән дә шөгыльләнә. Кариев театрында “Мәхәббәт күгәрченнәре” куела (В.Гуркин әсәре). Р.Кунинның “Ике хатынлы таксист”ын Чаллы, “13 нче номерлы люкс”ын Буа сәхнәләштергән. Әлеге әсәрләр сәхнәдә уйналган көнне искиткеч дулкынланам, борчылам, тамашаның азагы хәерле тәмамланса, сөенечтән яшертен генә елыйм ди автор.

ТАЛАНТЛИВАЯ ХУДОЖНИЦА ЗЕЛЕНОДОЛЬСКА

Выполнила: **Сибгатуллина Эльвина** ученица 11 класса
МБОУ “Гимназия № 10 ЗМР РТ”
Руководитель: Замалиева Л. И.

Моя героиня-Барышева Диля Рашидовна. Диля Барышева-художник, она занимается батиком 20 лет. За это время художница сумела не только раскрыть никому неизвестное искусство росписи по ткани, но и выработать свой стиль.

Диля Барышева родилась в городе Зеленодольск (Республика Татарстан) в 1962 году. Если говорить о биографии, то самое важное в ней это её родители- Галиуллин Рашид Фатыхович и Альфия Хайрулловна. Рашид Фатыхович для города человек известный , очень много сделал в своё время для становления развития художественной школы в Зеленодольске, в течении 39 лет был руководителем ее коллектива, идейным и творческим вдохновителем. Мама, Галиуллина Альфия Хайрулловна, работала на заводе имени Горького. Альфия Хайрулловна мечтала, чтобы Диля стала музыкантом. На пианино она играла неплохо, но и недолго. Больше рисовала.

В художественную школу пришла учиться после окончания музыкальной, сразу во второй класс. Потом в 1983 году поступила в Казанское художественное училище, закончила заочно Чувашский Государственный педагогический институт имени И.Я.Яковлева, художественно-графическое отделение. С 1991 года участница зональных, республиканских и городских выставок. С 1997 года Диля

Барышева- член Союза Художников Татарстана. А с 2003 года -член Союза Художников России.

Сама художница признаётся, что ей хотелось придумать нечто своё. Этим своим стал «татарский батик», благодаря которому бренд «Дилбар» известен не только в Татарстане и России, но и за пределами нашей страны. Работы Дили Барышевой украшают не только квартиры её друзей и знакомых, но даже знаменитостей. На открытии этой выставки Анатолий Березинский сказал, что даже у жены Ельцина есть картина Дили Барышевой. Работы татарской художницы действительно потрясающие. В каждой из них зашифровано некое послание, а потому любую работу можно рассматривать часами. Диля Барышева никогда не стоит на месте. Она попробовала себя в различных техниках. Среди них холодный и горячий батик, смешанная техника, «Потертый шик». Последнее направление художница назвала «лучезарным экспериментом», потому что обязательным в этой технике являются цветы пионов, написанные в теплых тонах. Диля представляет всё многообразие жанров и стилей, с которыми работает. Здесь и портреты, и пейзажи, и абстракция. Художник черпает вдохновение в архитектурных и цветочных мотивах. Нужно сказать, что во многих своих работах Диля Барышева изображает именно цветы. Через их природную красоту можно выразить не только восхищение природой, но и свое отношение к волнующим проблемам, высказать в работе некую мысль. Конечно, всё это делается в надежде на отклик зрителей, как объясняет сама художница.

«Меня вдохновляет сам мир,- призналась Диля Барышева,- ведь творчество- оно во всём. В кулинарии, в шитье, в общении и даже в воспитании детей. Спасибо тому месту, в котором мы живём. Наш маленький Зеленодольск - очень лиричный и поэтичный городок, далёкий от суеты мегаполисов. В такой обстановке приятные мысли и долгожданное вдохновение посещают не только креативных художников, но даже простых граждан. Зеленодольск вообще богат на таланты, просто многие из них, как модно сейчас говорить, не «раскрученные» богатыми продюсерами. Наверное, в этом и есть вся прелесть наших художников-земляков, а также певцов, писателей и других творческих людей. В таком месте остаётся только творить и радовать этим окружающих.»

Росписи на ткани, пространственные композиции и инсталляции – все это олицетворяет общий прекрасный и загадочный образ, воплощение чувств и внутреннего мира художницы. Мелодичная и хрупкая, словно нежный цветок, Диля Барышева для директора художественной школы Анатолия Крылова- «зеленодольская француженка», благодаря которой просыпается вдохновение и появляется желание жить, творить и любить этот прекрасный мир; для фотомастера Александра Семенова – «Достояние республики», человек, которого «Бог поцеловал и неоднократно». Как сказал, Дмитрий Анатольевич Бечин, руководитель Управления культуры Зеленодольского района «Диля Барышева- замечательный продолжатель художественных традиций». Рашид Валиуллин тоже отметил художницу как удивительно теплого и душевного человека, удивительно притягивающего не только цветы, но, наверное, всю вселенную в том числе.

Стоит сказать, что Диля Барышева специально батику не училась. Когда у неё появилось серьезное желание посвятить себя этому виду творчества, в Татарстане было мало желающих заниматься росписью по ткани. Сейчас к технике батика отмечается широкий интерес, благодаря обилию художественных инструментов и материалов для создания росписи, а также доступности информации о ней. Тем не менее, профессиональных художников, преданных искусству батика, очень мало. Выставка работ

Дили Барышевой убеждает — перед нами сложившийся мастер. Постоянный поиск натуры, участие в арт-проектах и выставках, проведение мастер-классов — являются закономерным залогом её творческого роста.

Все работы Дили Барышевой выполнены на натуральном шелке, обладающем тончайшей фактурой и прозрачностью, что придает росписи удивительную легкость и нежность. Для усиления силуэта или прорисовки некоторых деталей, художник использует контур, обычно серебряного, золотого или чёрного цвета.

В искусстве батика Диля Барышева создает удивительный, изысканный мир, построенный по законам гармонии и красоты. Ведущими темами в творчестве художницы являются пейзажные, цветочные и архитектурные мотивы. Активно используемые приемы стилизации, опираются на символико-метафорический характер отображения реалистической действительности. В зависимости от замысла и композиционного решения отдаётся предпочтение определенной цветовой палитре.

Триптих «Сны о скрытом смысле» (1998) выполнен под впечатлением стихов Джалал ад-Дина Руми, выдающегося персидского поэта-суфия, жившего в XIII веке. Нить содержания триптиха раскрывается через изображение одного из универсальных символов в мировой культуре — дерева. В данном случае оно символизирует центральную ось мира, соединяющую Небо и Землю, человека и его духовный путь. В первой части «Рождение» — изображены кроны дерева, с голыми ветвями, устремленными вверх, словно просящие руки. В центральной части «Жизнь» — движение дерева ввысь усилено изображением мечети и стройных минаретов. Третья часть «Судьба» показывает цветущее дерево на фоне водопада, льющего свои воды чистым, мощным потоком, словно божественный свет. Здесь уместно вспомнить строки Руми: «Ищи, какова бы ни была твоя ситуация. О жаждущий, постоянно ищи воду. Наконец придёт время, когда ты достигнешь источника». В композициях через изображение символических предметов, и объединяющей рамки с элементами татарского орнамента выражаются поиски духовного пути автора, боль и тревога за нравственное будущее своего народа. Подобное символическое звучание в изображении дерева или храма прочитывается в работах «Эхо. Греция» (2004), «Кампанила», «Розы для Марии Ассунты» (2007).

Батики «Альгамбра» (2010), «Птица», «Бабочка» (2012), созданные на основе тонких оттенков красного, синего, изумрудного, охры, умбры воспринимаются как грани драгоценных камней, сияющих в серебристой оправе цветового созвучия. Музыкальный и поэтический строй, характерный для батиков Дили Барышевой, отражается и в их названии. Натюрморт «И бархат светлой полутени, и тонкой тени гибкая лоза…» (2012) раскрывает красоту обыденных предметов — стеклянной вазы, полотна драпировки, букета пушистой вербы. Интересно решен триптих «Отпечаток верный и вечный, призрак стрекозы, узор листа…» (2012). Сложно уловить сквозь сетку цветного рисунка и свободных мазков кистью мотив стрекозы или увядающего осеннего листка. Роспись словно зашифрована. И только для пытливого зрителя неожиданно проступают знакомые силуэты.

В технике горячего батика выполнен триптих «Солнце и луна» (2011), появившийся благодаря одноименному стихотворению классика татарской литературы Г.Тукая. Его поэтические строки послужили названию работ: «Спит крепко месяц до заката, а потом вновь улыбается земле своим лучом…», «И в колыбели золотой — звезда к звезде —

созвездья дремлют…», «И свет их дружеский сияет над землей…» Благодаря технике горячего батика художница добивается богатой текстуры в декоративном решении композиций.

Несмотря на ее замечательные сюжетные картины, у Дили Рашидовны есть серия работ, где изображены цветы, немного необычной квадратной формы. Первая из таких картин- «Я хороший». По пояснению художницы, волна неожиданного вдохновения, и на свет появился цветочек, который и на самом деле хорош собой. А если взглянуть на него с другой стороны, то он просто уводит воображение зрителя в глубину картины, открывая задуманный сюжет и невероятную позитивную энергию. Настоящий праздник души испытываешь при рассматривании яркой палитры самых разнообразных цветов — царственной розы, жизнерадостного тюльпана, изысканной лилии, простодушной мальвы, благородного ириса, роскошного пиона, скромного первоцвета и золотистых лепестков подсолнуха. Своеобразие их красоты отражено в таких работах как «Розовый полдень», «Пламенное сердце», «Лучезарный», «В твоем саду», «Пионы», «В лепестке лазорево-линейном». Триптих «Кабуки» посвящен ирисам — символу возвышенности и одухотворенности. Стилизованные цветы-образы воспринимаются, словно герои традиционного японского театра, где у каждого свой грим, «язык поз» и костюм с символической окраской. Значительным событием для художницы явилось участие в интернациональной выставке «Искусство региона», проходившей в 2004 году в Германии. Среди художников, представляющих Россию и европейские страны, Диле Барышевой был присужден диплом III степени за батик «Ночь полнолуния», который можно увидеть в экспозиции Выставочного зала.

Батик в качестве расписанной ткани с древнейших времен был предназначен для создания одежды. Современные художники используют его широкие возможности для создания бесконечного количества вариантов узора или орнаментальных мотивов, оригинальной раскраски ткани в той или иной цветовой палитре. Отдавая предпочтение батику, предназначенному для интерьера, Диля Барышева работает и в области дизайна одежды. В 2001 г. она была удостоена диплома 2 степени в межрегиональном конкурсе мастеров и умельцев «Золотые руки» на «Казанской ярмарке». Кроме станковых работ художница представила шарфы в национальном стиле. В 2002 году Диля Барышева была награждена дипломом I степени за авторскую роспись коллекции детской одежды «Кантри» в республиканском конкурсе детских театров моды «Зөбәрҗәт».

Творческие интересы автора охватывают не только роспись по шёлку. Она участвовала в создании первого рисованного в Татарстане мультфильма «Камыр–Батыр», представленного на Международном кинофестивале мусульманского кино «Золотой Минбар» в 2009 году. Мультфильм, в котором художнице было предложено решить живописную задачу, получил высокую оценку специалистов, что говорит об успешном дебюте.

С 1984 года Диля Барышева преподаёт в художественной школе, где в свою программу по композиции включает занятия батиком. В Зеленодольском филиале Казанского художественного училища она вела предмет «Декоративно-прикладное искусство» с углублённым изучением техники росписи по ткани. Среди её учеников есть те, кто активно постигает это искусство и участвует в выставках. Работа- это смысл жизни Дили Барышевой- «Это такое место, где тебя сначала посеяли, а потом ты взрос, и это и почва, и корни и здесь мое все!»

Батик Дили Барышевой знакомит нас с одним из видов декоративно-прикладного искусства Республики Татарстан, развивающегося наряду с традиционными его видами — вышивкой, ткачеством, золотошвейным делом, кожаной мозаикой и ювелирным делом. Позитивное, расцвеченное красками искусство росписи по ткани демонстрирует многовековые традиции создания батика в его современном проявлении.

Все работы Дили Барышевой выполнены на натуральном шелке, обладающем тончайшей фактурой и прозрачностью, что придает росписи удивительную легкость и нежность. Для усиления силуэта или прорисовки некоторых деталей, художник использует контур, обычно серебряного, золотого или чёрного цвета.

В искусстве батика Диля Барышева создает удивительный, изысканный мир, построенный по законам гармонии и красоты. Ведущими темами в творчестве художницы являются пейзажные, цветочные и архитектурные мотивы. Активно используемые приемы стилизации, опираются на символико-метафорический характер отображения реалистической действительности. В зависимости от замысла и композиционного решения отдаётся предпочтение определенной цветовой палитре.

Творчество Дили Рашидовны- достояние Татарстана. Надеюсь, Диля Барышева дальше будет трудиться на благо родной Республики, любить её и прославлять.

Литература

1.Воздушный батик – воспоминание о лете //Казанские ведомости. - № 139, 2014.
2. http://elabuga.bezformata.ru/listnews/iskusstvo-shyolkovih-poslanij/8778700
3.http://barishev.kazanartschool.ru/index.php?option=com_content&view=article&id=3&Itemid=3

АЛИНА ЗАГИТОВА

Выполнил: **Бударин Дмитрий,** ученик 8Б класса
МБОУ “Лицей № 14 ЗМР РТ”
Руководитель: **Лутфуллина Г.Т.**

Алина Загитова – пример того, как трудолюбие и умение собрать волю в кулак приводят на вершины профессионального признания.

Фигуристка к 16 годам составила завидный список достижений: заслуженный мастер спорта, чемпионка России и Европы, мировая рекордсменка и обладательница высшей спортивной награды – золота Олимпийских игр.

Две Алины. У Загитовых есть красивая семейная легенда. По их признанию, новорожденная дочка почти год жила без имени. Родители никак не могли подобрать подходящий вариант для своего первенца. Но однажды они увидели триумфальное выступление Алины Кабаевой на чемпионате мира по художественной гимнастике. В честь этой великой спортсменки родители и назвали свою малышку.

Спортивная родословная. Алина с самого детства воспитывалась в спортивной атмосфере. Всё потому, что её отец – известный ижевский хоккеист ИльназЗагитов, который сейчас трудится тренером в «Ижстали». Младшая сестра Алины – Сабина Загитова – также занимается фигурным катанием.

Мамина мечта. На лёд Алину привела мама, воплотив в дочери, свою несбывшуюся мечту. Когда-то она сама пробовала заниматься фигурным катанием, но у неё не сложилось.

Так в чем же уникальность Алины Загитовой?

Думаю, те, кто видел ее выступления, со мной согласятся: в ней есть красота, гибкость, грациозность, прыгучесть и всё остальное, включая артистизм. Неслучайно еще год назад она хоть и предсказуемо уступила Медведевой на чемпионате страны, завоевав серебро, но уже тогда обратила на себя внимание не только сложностью своих композиций, но и их исполнением. На мой взгляд, Загитова из тех фигуристов, кто, обладая незаурядными физическими данными, способен к тому же не просто слышать музыку, но и передавать коньками все ее нюансы. У Алины своя особая пластика, движения неповторимы и естественны даже в самых сложных, с точки зрения хореографии, программах.

Использованы материалы с сайтов:
URL: https://www.infox.ru/usefull/254/195200-alina-zagitova-biografia

ЯКТАШЫБЫЗ ФӘТХИ БУРНАШНЫҢ ЯКТЫ ЭЗЛӘРЕННӘН

Фәнни – эзләнү эшен үтәде: муниципаль белем бирү учреждениеясе
“Беренче Шыгырдан урта гомуми белем бирү мәктәбе”нең 9 нчы сыйныф
Куакалова Гузәл.
Фәнни җитәкчесе:татар теле һәм әдәбият укытучысы
Мтеева З. Ш.

Максат. Якташыбыз Фәтхи Бурнаш тормышы һәм иҗаты белән таныштыру.

Татар халкының йөзек кашы, сөекле улы булган Ф.Бурнаш гаять катлаулы заманда яшәп тә, үз халкы өчен биниһая зур, гасырлар тузаны да күммәслек сәнгати мирас калдырган. Фәтхи Бурнаш кеше күңелендә якты бер нур – изгелек нуры булып яшәгән, шул нурга тап төшермәслек итеп яшәргә кирәклеген төшендерү. Туган ягыбызга, аның үткәненә, бүгенгесенә һәм киләчәгенә мәхәббәт хисләре тәрбияләүдә туган якны өйрәнү .

Ф.Бурнаш әсәрләре ихласлыгы, тормышчанлыгы, һәркемгә аңлаешлы булуы белән аерылып тора. Әсәрләренең укучылар тарафыннан аерым бер кызыксыну белән кабул ителүенең сәбәбе, бәлки, шуның белән аңлатыладыр да. Балаларга андый әсәрләрне чагыштырып өйрәтү отышлы алымнарның берсе булып тора. Аның әсәрләре өлкәннәрне дә, кече яшьтәгеләрне дә аңлаешлы теле, көтелмәгән сюжетлары белән үзенә тартып тора.

Фәтхи Бурнаш-безнең горурлыгыбыз. Аның яктылыгы Кыр-Бикшик авылы, Татарстан һәм бөтен татар дөньясы күген әле озын-озак балкытыр.

Туган як! Туган җир! Туган туфрак! Алар һәркем йөрәгендә яши һәм һәрбер кеше өчен нинди газиз, тирән мәгънәле сүзләр! Нинди генә язучылар, шагыйрьләр аны зурламаганнар, күкләргә чөеп мактамаганнар. Туган якны өйрәнү халык культурасының гасырлардан килгән традицияләрен, халыкның зур һәм матур эшләрен аңларга булыша. Туган ягыбызга, аның үткәненә, бүгенгесенә һәм киләчәгенә мәхәббәт хисләре тәрбияләүдә туган якны өйрәнүнең мөмкинлекләре аеруча зур.

Бүгенге әдәбият фәнендә әдәби туган як материалларын файдалану проблемасы актуаль яңгыраш алды. Җирле шагыйрьләребезнең, язучыларыбызның иҗатын барлау,

өйрәнү, алар белән әдәби кичәләр үткәрү әдәбиятны тирәнтен өйрәнүгә ярдәм итә, дип уйлыйм мин.

Һәр төбәкнең үзенең күренекле шәхесләре була. Алар турында горурланып сөйләнелә, кылган гамәлләре хөрмәтләнә, яшь буынны да шулар үрнәгендә тәрбияләү максаты куела. Һәр укучы, минемчә, үзе яши торган төбәкнең табигатен, аның үзенчәлекләрен, халкын, традицияләрен, мәдәниятен, тарихын яхшы белергә тиеш.

Безнең Батыр районыбыз талантлы шәхесләргә бик бай. Кемнәр генә юк алар арасында? Әдәбият һәм сәнгатьнең, фән һәм мәдәниятнең, хезмәт һәм батырлыкның кайсы гына тармаган алсаң да, тарихта үз исемен зур хәрефләр белән язып калдырган шәхеслеребез күп безнең. Ә безнең төбәктә туып- үскән иҗат әһелләре арасында әсәрләре һәркемнең өстәл китабы булырлык танылган талант ияләре бар. Мәсәлән, Рөстәм Сүльти, Кәлиф Вәлиди, Алия Емакова һ.б. кебек шагыйрьләребез бар. Алар татар халкының һәм авылыбызның горурлыгы.

Якташларыбызның иҗаты бай һәм күптөрле.. Аларның иҗатын барлау, өйрәнү, алар иҗатына багышланган әдәби кичәләр үткәрү әдәбиятны тирәнтен өйрәнүгә ярдәм итә. Бу уңайдан Ф.Бурнаш турында язасым килә

Унөченче январьда 2018 елда Чувашстанның Батыр районы Кыр Бикшиге авылында татар классигы, язучы, драматург Фәтхи Бурнашның 120 еллыгына багышланган тантана оештырылды.

“Кыр Бикшиге авылы халкы Фәтхи Бурнаш исемен мәңгеләштерүдә зур көч куя, - ди Фәрит Гыйбатдинов. – Бүген авыл эшмәкәрләре ярдәмендә татар милләтенең танылган язучысы, драматургы, шагыйре Фәтхи Бурнашка һәйкәл ачылды.Тантаналы чарага Татарстаннан да кунаклар килде. Һәйкәл ачылу тантанасында Татарстан Язучылар берлеге рәисе Данил Салихов, “Безнең мирас” журналы баш мөхәррире Ләбиб Лерон, Ф.Бурнашның якташы Ркаил Зәйдулла, шулай ук шагыйрь Газинур Морат, язучы Фатих Кутлу һ.б. шәхесләр катнашты. Бөек драматург хакында җылы фикерләр әйтелде.Бөтендөнья татар конгрессы вәкиле буларак, шагыйрә Шәмсия Җиһангирова Бурнашның авылдашларына дөнья татарлары исеменнән рәхмәт җиткерде. Һәйкәл ачылышына җыелган авыл халкы якташ язучылары белән горурлануларын белдерде”.

Мин Ф.Бурнашның безнең якташыбыз икәнлеген белә идем. Миндә аның турында кызыксыну туды, күбрәк мәгълүматлар табасым килеп китте. Эзләнү эшемне мин шушы максаттан чыгып эшләдем. Иң элек мин биографиясен яңадан барлап чыктым

Егерменче-утызынчы еллар совет татар әдәбияты үсешенә зур өлеш керткән күренекле драматург, шагыйрь, публицист, әдәбият тәнкыйтьчесе һәм тәрҗемәче Фәтхи Бурнаш (Фәтхелислам Закир улы Бурнашев) 1898 елның 13 гыйнварында элекке Сембер губернасының Буа өязе (хәзерге Чувашстан АССРның Батыр районы) Бикшик авылында мулла гаиләсендә туган. Туган ягының экияти матурлыгы белән хозурланып, Түгәрәк кизләү суын эчеп, Зирекле, Бола елгалары буенда уйнап үсә. Архив язмаларыннан күренгәнчә, бу авылда балалык чоры узган.

Сембер губернаторының 1884 елгы хисабыннан күренгәнчә, Кыр-Бикшиктә мәктәп эшләгән. Фәтхелисламның башлангыч белемне үз эти-әнисеннән дә, мәктәптә дә алу мөмкинлеге булган. Авыл мәктәбендә башлангыч белем алганнан соң, 1907 елда әтисе аны Казанның «Мөхәммәдия» мәдрәсәсенә урнаштыра. Күпчелек шәкертләр кебек үк, Фәтхелислам да мәдрәсәнең югары классларында үз көнен үзе күреп укый: җәйләрен казакъ далаларында мөгаллимлек итә яки Мәкәрҗәгә барып, көнлекче эшләрдә йөри. 1916

елда ул «Мөхәммәдия»не бөтенләй ташлап чыга һәм, үзлегеннән хәзерләнеп, дүрт класс гимназия программасы күләмендә рус теленнән имтихан тота.

Ф.Бурнашның әдәби иҗат юлындагы беренче адымнары да әлеге «Мөхәммәдия» мәдрәсәсендә укыган чорда башлана. Ул «Сәйяр» труппасы артистлары белән якыннан танышып, аларга башта рольләр күчерергә булыша, ә 1914 елда исә бу труппа өчен рус драматургы С. Найденовның «Ванюшин балалары» исемле драмасын тәрҗемә итә. Тәржемәнең сәхнәгә куелуы яшь авторны дәртләндереп җибәрә: шул ук елны ул «Язмыш» исемле беренче оригиналь пьесасын, аннан соң «Сукбай» , «Саташкан кыз» дигән драмаларын иҗат итә. Бу әсәрләр өчесе дә «Сәйяр» труппасы тарафыннан сәхнәгә куела. Шушы ук елларда «Ак юл» һәм «Аң» журналларында әдипнең шигъри әсәрләре дә басыла башлый. Гомумән, 1914-1917 еллар арасында иҗат иткән сәхнә әсәрләре һәм күп санлы шигырьләре, романтик поэмалары («Авылда», «Дулкыннар арасында», «Коркыт», «Казакъ кызы», «Зур хата», «Айсылу», «Габделмән» һ. б.) белән Ф. Бурнаш революциягә кадәр үк үзен талантлы драматург һәм шагыйрь итеп таныта.

Ф.Бурнаш 1917 елгы Февраль революциясен журналист әдип булып каршылый. Шул ук елның маенда аны солдат хезмәтенә чакыралар. Сентябрьгә кадәр Сембер шәһәрендәге пехота полкында хезмәт иткәннән соң ул, укытучы буларак, солдат хезмәтеннән азат ителә һәм берникадәр вакыт Буа, Сембер шәһәр мәктәпләрендә укытучы, шәкертләр җәмгыятендә секретарь булып эшли. Бер үк вакытта иҗади активлыгын да киметми: революцион хәрәкәтләр белән рухланып, нәкъ шул чорда үзенең атаклы «Яшь йөрәкләр» драмасын һәм «Таһир-Зөһрә» исемле трагедиясен яза. Бу ике әсәр, бигрәк тә “Яшь йөрәкләр” пьесасы- Октябрь революциясе алды татар авылының тормышын һәм сыйнфый катламнарын җанлы картиналарда, үзенчәлекле образларда тасвирлаган киң җәмәгатьчелек тарафыннан хуплап каршы алына һәм, тиз арада сәхнәгә менеп, тамашачының мәхәббәтен казана.

Ф.Бурнашның “Таһир-Зөһрә” трагедиясендә батыр Таһир һәм гүзәл Зөһрә мәхәббәте тарихы- төрки әдәбиятында иң билгеле сюжетларның берсе. Аның тулырак варианты Алтын Урда дәүләте чоры язучысы Сайадиның “ Бабахан дастаны”нда. Ә Әхмәт Уразаев - Кормаши тарафыннан 19 гасыр ахырында поэма итеп язылган вариант исә аеруча популяр була. Фәтхи Бурнаш бу сюжетны нигез итеп алып 1917 елда трагедия яза.

Бу әсәр безне бүгенге көндә дә дулкынландыра, мәхәббәткә мәдхия булып яңгырый. Татар халкында бер-берсен нык яраткан ике яшь турында “ Таһир белән Зөһрә инде” дигән гыйбарә дә бар.

Гражданнар сугышы елларында Ф. Бурнаш бик дәртләнеп совет матбугатында эшли. 1918 елның апрелендә аны РКП (б) ның Сембер губерна комитеты карамагында чыга торган «Көн» исемле татарча газетаның редакторы итеп билгелиләр. Шунда эшләгәндә ул, аклар кулына эләгеп, үлем эшелоны белән Сембергә озатыла. Фәкать үзенең шәхси кыюлыгы аркасында гына ул, юлда барганда качып, үлемнән котыла һәм кабат Сембергә кайтып, «Таң» газетасының редакторы вазифаларын үтәвен дәвам иттерә. 1919 елның апрелендә аны Коммунистлар партиясе сафына член итеп алалар.

1920 елда Ф. Бурнаш Казанга күчеп килә һәм 1924 елга кадәр башта Үзәк Мөселман Хәрби коллегиясе органы «Кызыл Армия», соңыннан «Татарстан» газеталарының редакторы булып эшли; бер үк вакытта «Безнең Байрак» газетасын, «Чаян» һәм «Безнең юл» журналларын оештыруда һәм чыгаруда якыннан катнаша. Бу елларда ул актив җәмәгать эше дә алып бара: ачларга ярдәм итү буенча республика комитетының шефлык

комиссиясенә җитәкчелек итә, махсус җыентыклар («Әдәби ярдәм мәҗмугасы», «Чаткылар», «Көрәш җырлары») тезеп чыгарыша. 1922 елда аны Татарстан Үзәк Башкарма Комитетына член итеп сайлыйлар. 1924-1928 елларда исә Ф. Бурнаш партия шәһәр комитетында, аннан соң партиянең Суконный бистәсе (Казанның хәзерге Бауман районы) комитетында агитация һәм пропаганда бүлеге мөдире , «Экономик тормыш» нәшрияты вәкиле, эшче матбугаты секциясе председателе, Татар дәүләт академия театры директоры булып эшли.

Бу чорда әдип, алдынгы татар әдәбиятында өстенлек алган революцион-героик темаларга мөрәҗәгать итеп, «Чәчәктән һәйкәл», «Гөлчәчәк», «Сахра каны», «Мөхәммәтжан», «Ак каен», «Әҗәл» кебек поэмаларын иҗат итә. Әдипнең яңа чынбарлыкны һәм революцион героиканы романтик рухта җырлаган, халык улларын һәм кызларын батырлар, героик шәхесләр итеп күтәргән һәм аларның туган илгә булган мәхәббәтен куе буяулар белән тасвирлаган шигырь һәм поэмалары, шул чор хезмәт иясе массаларының эстетик таләпләренә тәңгәл килеп, киң популярлык казана.

Совет чорында Ф. Бурнаш, поэзиядән тыш, драматургия жанрында, публицистика, әдәби тәнкыйть һәм тәрҗемә өлкәсендә дә актив эшли. Поэзиясендәге кебек үк, аның драматургиясендә дә яңа герой образы игътибар үзәгендә тора. Крепостной чоры татар крестьяннарының язмышын һәм фаҗигасен чагылдырган «Хөсәен мирза» (1919), гражданнар сугышы вакыйгалары һәм егерменче еллардагы социаль үзгәрешләр фонында иске белән яңа көрәшен драматик яки көлке ситуацияләрдә тасвирлаган «Адашкан кыз» , «Шәмсия» , «Камали карт», «Хатирә апа», «Лачыннар», «Таң», эшчеләр тормышы һәм колхозлашу темаларын яктырткан «Олы юл белән», «Тукучы Әсма», «Ялгыз Ярулла» кебек пьесалары белән Ф. Бурнаш татар совет драматургларының алгы сафына баса.

Ф. Бурнаш - биш йөзгә якын публицистик һәм әдәби тәнкыйть мәкаләләре авторы. Тәнкыйть хезмәтләрендә ул татар әдәбияты һәм сәнгатенең егерменче-утызынчы еллардагы торышына, үсеш тенденцияләренә, нигез принципларына бәйле күп кенә актуаль мәсьәләләрне күтәрә.

Ф. Бурнаш тәрҗемәче буларак та нәтиҗәле эш алып барган әдип. Аның тәрҗемәсендә А. Пушкиннын, «Евгений Онегин» роман-поэмасы, Л. Толстойнын. «Хаҗи Морат» повесте, И. Тургеневның «Аталар һәм балалар», М. Горькийның «Ана», Н. Островскийның «Корыч ничек чыныкты» романнары һәм күп кенә рус, әзербайжан, казакъ, белорус, грузин әдипләренең аерым хикәяләре һәм шигырьләре басылып чыга..

Бурнашның тормыш юлына кагылышлы күпчелек халыкка мәгълүм вакыйгалар бар: мәсәлән, утызынчы елларда Фәтхи ага җан дусты Салих Сәйдәшевне ияртеп Буага кайта. Алар биредә татар театры оештыра, спектакльләр куя, үзләре дә төрле рольләрдә уйный. Кыр-Бикшиктә дә булалар. Авыл картлары сөйләве буенча, Зирекле елгасы буйларында йөриләр, урманга, Каенсарга ял итәргә баралар.

Кыр Бикшиге авылында бүген 200дән артык йортта 1300 кеше яши, урта мәктәп эшләп килә. Авылда өч мәхәллә, өч мәчет һәм бер мәхәллә йорты. "Мәчет утырган нигез – Фәтхи Бурнашның туып-үскән урыны. Хәзер дә ул утырткан тупыл агачын халык бик кадерләп саклый. Яшен дә сукты, төбе дә корыган сыман, әмма яз саен яшелләнә ул. Язучы нигезендә элек авыл шурасы, соңрак колхоз идарәсе булды. Аннары бушап калгач, урын буш тормасын дип халык мәхәлләгә аерылып чыгып, мәчет төзеде",- дип сөйләде Чуаштандагы бердәнбер Бикшик татар халык театры режисеры Дания Сәлахова.

“Фәтхи Бурнаш – Бикшик авылының визит карточкасы. Авыл мәктәбе аның исемен йөртә, туган нигезе урнашкан урам да Фәтхи Бурнаш урамы дип атала. Мәчетнең диварында истәлек тактасы да бар. Авылдашларым дөньяга мәшһүр каләм иясен биргән гаиләнең бик зур җимеш бакчалары булуын да хәтерли әле. Гайнелхәят абыстай (Фәтхелисламның әнисе) хасталарны дәвалау белән дә шөгыльләнгән,“-дип искә алалар авыл аксакаллары.
Фәтхи Бурнашның язмышы бик аянычлы тәмамлана. Ул да, абыйсы Әхмәтсафа кебек, репрессия корбаны була. Аны 1942 елда атып үтерәләр.

Татар милләтенең затлы шәхесләре гаять катлаулы заманда яшәп тә, үз халкы өчен биниһая зур, гасырлар тузаны да күммәслек сәнгати мирас калдырган. Галим Азат Әхмәдуллин Фәтхи Бурнашның иҗатын биш томга туплап, китап итеп бастырырга әзерләгән. Алар арасында – егерме ике драма әсәре генә! Утыздан артык поэма, ике йөзләп шигырь, биш опера либреттосы, биш йөзләп публицистик мәкалә һәм әдәби рецензияләр авторы да ул.

Нәтиҗә ясап шуны әйтәсе килә: Ф.Бурнаш әсәрләре ихласлыгы, тормышчанлыгы, һәркемгә аңлаешлы булуы белән аерылып тора. Әсәрләренең укучылар тарафыннан аерым бер кызыксыну белән кабул ителүенең сәбәбе, бәлки, шуның белән аңлатыладыр да. Балаларга андый әсәрләрне чагыштырып өйрәтү отышлы алымнарның берсе булып тора. Аның әсәрләре өлкәннәрне дә, кече яшьтәгеләрне дә аңлаешлы теле, көтелмәгән сюжетлары белән үзенә тартып тора.

Фәтхи Бурнаш – безнең горурлыгыбыз. Аның яктылыгы Кыр-Бикшик авылы, Татарстан һәм бөтен татар дөньясы күген әле озын-озак балкытыр дип ышанам.

Кулланылган әдәбият:

1. Әхмәдуллин А. Бурнаш поэмалары // Мирас. – 2002. – № 11. – 37–47 б.
2. Әхмәтҗанов М. Ф. Бурнаш архивында яңа материаллар // Мирас. – 2003. – № 1. – 46–48 б.
3. Кыямова М. Бурнаш ядкәре: истәлек // Мәгърифәт. – 2003. – 8 февр.
4. Авыл халкы истәлекләреннән
5. Мәктәп музее архивыннан.

ЛИТЕРАТУРНАЯ ЖЕМЧУЖИНА ТАТАРСКОГО НАРОДА –БАИТ

Выполнила: **Тюгаева Рахима,** ученица 9 «а» класса МБОУ СОШ № 1 с. Средняя Елюзань, Городищенский район, Пензенская область

Руководитель:**Бикмаева М. З.**

учитель татарского языка и литературы

Традиционная празднично-обрядовая культура представляет поистине уникальные возможности для ее реализации. Татарские народные праздники и обряды - одна из наиболее ярких и самобытных составных частей традиционной художественной культуры. К основным аспектам содержания народной культуры можно отнести: мировоззрение народа, народный опыт, жилище, костюм, трудовую деятельность, досуг, ремесла,

семейные отношения, народные праздники и обряды, знания и умения, художественное творчество.

Следует отметить, что как любое другое общественное явление, народная культура обладает специфическими чертами, среди которых следует выделить: неразрывную связь с природой, со средой обитания; открытость, воспитательный характер народной культуры России, способность к контакту с культурой других народов, диалогичность, самобытность, цельность, ситуативность, сохранение элементов языческой и православной культуры, чувство юмора.

Система обычаев традиций любого народа - это результат его воспитательных усилий в течение многих веков. Через эту систему каждый народ воспроизводит себя, духовную культуру, свой характер и психологию, в ряду сменяющих друг друга поколений.

Культура традиционная составляет основу народной культуры.

Традиционная празднично-обрядовая культура - неотъемлемый элемент народной культуры, имеющей, как правило, региональный оттенок. Праздники существовали всегда, во все времена, изменяясь по содержанию и форме, сообразуясь с духовным и эстетическим развитием общества. Они несут большую эмоциональную и воспитательную нагрузку, обеспечивая передачу традиций из поколения в поколение.

Корни большинства народных праздников уходят во времена язычества. Несмотря на тысячелетнее усилие народа по их искоренению, многие из древних обрядов и ритуалов сохранились в народной традиции до наших дней. Часть таких обрядов религия умела приспособила к своим праздникам, а отдельные народные праздники стали частью или продолжением исламских праздников.

Говоря о народных традициях и обрядах, нельзя не сказать и о том, что это не только часть фольклора. Часто в произведениях татарских поэтов и писателей мы встречаем упоминания о тех или иных праздниках.

Средняя Елюзань (тат. Урта Әләзән, Urta Ələzən) — татарско-мишарское село, в 32 км к юго-востоку от районного центра. Самое крупное татарское село в Российской Федерации. Основано темниковскими «четвертными» татарами, т.е. служилыми татарскими князьями и мурзами, которым полагалось персональное земельное жалование в четвертях (мера площади) и разрешалось иметь крепостных крестьян (запрещение иметь татарам крепостных крестьян последовало в 1756 году). Земля им была отведена в этих местах в 1684 году, впервые упоминается как татарская деревня в 1700 году.

Село Средняя Елюзань современного Городищенского района Пензенской области является исконно татарским селом, основанным в 80-х годах XVII столетия. Самое крупное село с компактным проживанием татар, не только в России, Европе, но и мире, насчитывающее около 11 тысяч жителей. Высокий уровень благосостояния жителей села обеспечен их трудолюбием. В селе нет безработицы. В условиях разрушавшегося в годы перестройки сельского хозяйства, елюзанцы создавали собственные рабочие места. Имеются семь мельниц, где перерабатываются зерновые и масличные культуры. Действуют три скотобойни, четыре цеха по переработке мяса, деревообрабатывающий цех, автопарк маршруток, курсирующих до областного центра и по РФ. Работают макаронная фабрика, маслобойня, четыре пекарни, пункт по ремонту сельхозтехники и техобслуживанию транспорта. Имеются 52 магазина, три крытых рынка, автосервис, бильярдная, аптека, стоматологический кабинет, ателье и Интернет-кафе, на свои средства селяне построили ипподром и оборудовали футбольное поле, купили пожарную машину.

Елюзанцы выращивают мясо на убой (обеспечивают Москву, Саратов, Самару и другие города Поволжья, в т.ч. «халяльным» мясом), выращивают масличные и высокодоходные зерновые культуры. Собственных угодий не хватает, для откорма скота елюзанцы арендуют земли в соседних русских деревнях. Еще одной статьей дохода жителей села является отхожий извоз. Ежегодно колонны личных автомобилей жителей Елюзани привлекаются по договорам на уборку зерна, сахарной свеклы, картофеля в хозяйствах Татарстана, Саратовской, Самарской и других областей Поволжья, сотни автомобилей работают на стройках Москвы и других городов.

У каждого народа есть свои обычаи и традиции. Многие из них - необычные и интересные. Традиции каждого народа - это определенные обычаи, обряды, общественные привычки и многое другое присущее каждому народу. Они пришли из глубины наших предков и передавались из поколения в поколение. Именно традиции отличают одну нацию от другой! Я – татарка, и мне не безразлична история, культура моего народа. Поэтому я решила изучить обычаи, традиции и быт татар на примере своего села Средняя Елюзань. В своей работе я опишу имянаречения («исем кушу») ,праздники, Сабантуй, баиты , которые свойственны только татарскому народу.

Культура и традиции нашего татарского народа связаны как с религией, так и со светской жизнью. Обычно религиозные праздники очень похожи между собой. Религиозные, то есть, мусульманские праздники зовутся тут словом гает или ает. Например, Ураза гаете – это праздник поста, а Корбан гаете – это праздник жертвоприношения. Во время их проведения соблюдаются обычаи и традиции татарского народа. Кратко перечислим их: утренняя молитва; посещение кладбища; приготовление угощения; поздравление всех родственников и соседей, особое внимание уделяют родителям; раздача подарков.

Традиционными в селе являются коллективизм, взаимоподдержка и взаимовыручка. Все мечети (а в селе их 11, строится 12-ая мечеть), медресе, многие социальные объекты построены и содержатся на средства прихожан. В их среде распространена приверженность зякату - религиозному налогу, когда жители вносят на социальные нужды крупные пожертвования, исчисляемые десятками тысяч рублей.

Таким образом, приверженность к исламу и сохранение традиционных общественных устоев позволили Средней Елюзани стать современным образцовым татарским селом.

Фольклор – это особая область народного творчества, которая создаётся коллективно трудовым народом, живущим на конкретной территории многие столетия. Фольклор отражает многовековой исторический опыт, мировоззрение народа на разных этапах его исторического развития в данных географических, климатических, экономических условиях. При этом фольклор , как устное творчество конкретного народа, конкретного края выполняет несколько функций: сохраняет эстетические и этические нормы народа, проповедует лучшие национальные качества народного характера, развивает национальное самосознание. На территории Среднего Поволжья издревле жили представители разных народов: мордва, чуваши, татары, русские и другие народы.

Национальная культура татарского народа создавалась в течение многих веков. Одной из её частей являются разнообразные виды и жанры поэтического творчества. Фольклор каждого народа важен тем, что отражает его думы, воззрения и переживания. Само же развитие фольклора и его специфика определяются историческими условиями существования народа

В татарском фольклоре отразились конкретные исторические особенности жизни татар. Волшебные былины, сказки о животных показывают особенности хозяйственной жизни предков татар, их обряды и обычаи, философские воззрения патриархально-родового и раннефеодального общества. Исторические предания и легенды отражают основные эпохи и значимые события: основание города Булгар, нашествие монголов, героическая борьба народов Поволжья за свободу и независимость. Свадебная поэзия сумела сохранить отдельные сведения о древних формах семейно - брачных отношений.

В народном творчестве отразились также и национальная психология народа, его быт, такие качества, как любовь к родной Земле, Природе, уважение к труду, презрение и ненависть к несправедливости, честность, добропорядочность, доброта и гостеприимство.

Татарский фольклор богат и насыщен поговорками, пословицами, например : разлучившийся с другом плачет семь лет, расставшийся с Родиной плачет всю жизнь; тот, кто учён, от тысячи бед защищён, сказками-загадками.

Среди татар Пензенской области, которых называют мишарами, широко распространены сказочные и легендарные истории книжного происхождения. Это фрагменты известных дастанов, приобретшие широкую популярность в татарской народной среде. Такие произведения могут быть либо отнесены к сказкам и легендам, либо классифицироваться как устный дастан. Они отличались религиозным характером и напоминали такой жанр, как ода. В современной татарской деревне дастан можно услышать редко.

До наших дней дошли татарские легенды и предания. В легендах живут баснословные существа Су – бабасы (водяной дед) ,Су – анасы (водяная мать), Убыр (колдунья, ведьма),Бичура (кикимора) и другие.

Среди необрядовой поэзии выделяются собственно лирические песни, и песни – четверостишия ,и частушки –такмаклар. В отличие от песен казанских татар ,у мишар много сюжетных ,рассказывающих о разбойниках , об отъездах на заработки:

Югары очтан кутэрэлде томаннар,
Дэнья хэлэн бэлэп булмый,
Сау булыгыз, туганнар.

Песни – четверостишия – самый популярный жанр в татарской деревне. Их в основном исполняют на торжествах: на дне рождения, на юбилеях, на свадьбе. Поэтому можно назвать застольными песнями. Исполняют их все : и мужчины, и женщины. Татары это называют «кара – каршы ерлау». К сожалению, с изменением моды на проведение торжеств в татарских деревнях, исчезает и этот жанр фольклора. А как хорошо было бы проводить дорогих гостей такой песней:

Ай, сандугач, ник алай?
Анын модасы шулай,
Буген килден кунак булдын,
Иртэгэ дэ кил шулай.

Частушки – такмаклар – сравнительно позднее явление,возникшее в конце XIX - начале XXвеков,распространено достаточно широко. Эти четверостишия могут носить как социальный , так и любовный характер:

Энэ килэ автомобиль,
Тиягэннэр кыярлар,
Бик кутэрмэ борынынны,

Чилэк элэп куярлар.

Фольклор других семейных обрядов для татар – мишар либо мало характерен (при рождении ребёнка), либо вообще отсутствует (при похоронах).

Наиболее распространенными жанрами татарского устного творчества являлись песни и баиты. Татарские народные песни в огромном своем большинстве состоят из строго рифмованных четверостиший, по содержанию не связанных друг с другом. Баиты , наоборот, сочинялись на одну определенную тему по случаю какого-либо события и представляли единое, целостное произведение. В народных песнях доминируют мотивы бедности, несчастья, трудного жизненного пути, несчастной любви и вынужденной разлуки. Баиты носят повествовательный характер со многими лирическими отступлениями. Темой для баитов служили необычайные, но реальные события («баит о потонувшей гейше», «баит о Шамси Камале», «баит о касимском купце Ибрае» и т. п.), события общественного значения (русско-японская война, империалистическая война 1914—1918 и др.). Были и фантастические баиты: «баит о Сак-соке» (дети, превращенные в птиц), «баит о возлюбленной цыгана Хамиде», «баит о семи девушках» и т. д.

Изучение музыкального творчества татар Поволжья как исторический источник, в котором отразилась и историческая память, и национальная идентичность татар, новая и актуальная задача. Жанр баитов больше относится к поэтическому творчеству и отличается приоритетностью текста над музыкой. Однако бытование баитов неразрывно связано с различными напевами: от речитатива до песенной мелодии. Чаще всего, в основе мелодии баита лежит легко запоминающаяся и многократно повторяющаяся попевка. Баиты не имели строго закрепленной мелодии, практиковалось как сочинение новых текстов на известную мелодию, так и новых мелодий на записанные в книге слова. Баиты сочинялись и распространялись как устно, так и письменно, что связано с широким распространением письменности, как в средние века, так и в новое время.

До сих пор остается спорным вопрос о том, когда и с какой целью, опираясь на какие народные обряды и традиции художественной литературы сформировался жанр баит. Хотя мы не можем точно указать время создания первого баита и назвать его автора, однако доподлинно известно: человек, осознав, что является венцом всего творения, задумывается и о смерти, подстерегающей его повсюду; когда же он начал терять близких и родных людей и предавать их земле, чувства полные скорби и печали сами собой трансформировались в поэтические строки, соплеменники приняли и разучили сердцу близкие строки, при желании обогатили их своими переживаниями и передали их будущим поколениям.

Великие умы татарского народа Ш. Марджани, К. Насыри, Г. Тукай, Г. Ибрагимов и др. не раз высказывали идею о необходимости последовательного изучения жемчужин народного творчества, в том числе и баитов. Как писал Г.Тукай: «Песнь – это самое дорогое и ценное наследие наших предков, это чистое, вечно живое не меркнущее зеркало души народа».

К сожалению, в последние годы интерес к фольклору заметно угас, людей больше привлекает всё зарубежное: стиль одежды и жизни, манера поведения и воспитания. Люди забывают о своих корнях, не знают родной язык. Многие современные татары не смогут назвать имени ни одного известного татарского писателя и поэта. Многие жанры фольклора забыты. Пора возвращаться к истокам, пока не поздно.

Преобладающая тема современных баитов - потеря близкого человека, в основном авторами баитов являются женщины Вот и я решила узнать больше о людях в Средней Елюзани, которые сами сочиняют и поют баиты. Одна из хранительниц местного фольклора- Адикаева Магиря Закировна. Родилась в селе Средняя Елюзань, в 1940 году, сейчас ей 77 лет. Она с раннего детства пишет стихи и баиты. Этот талант передался ей по наследству, от мамы. Отец ушел на фронт и не вернулся, 7 детей воспитывала мама. Несколько лет назад умер ее брат, которому она написала около 250 баитов. В данное время у нее 7 детей, которые помогают и во всем поддерживают маму. Когда ей было 43 года, она родила близняшек, а когда им исполнилось по 1, 8 месяцев , Магиря Закировна овдовела, ее дети остались без отца. Воспитывала детей одна. И по сей день Магиря Закировна сочиняет баиты о самобытности татар, о праздниках, о судьбах людей. Несколько баитов передала и мне.

Хочется сказать несколько слов о своей тете - Якуповой Фатыме Закировне, сказительнице баитов. Родилась она в селе Средняя Елюзань, в 1949 году, сейчас ей 68 лет. В школе, в начальных классах, она сочиняла разные песни и пела на концертах. А в старших классах начала писать стихи и баиты. Она много раз сочиняла стихи про меня, которые я всегда перечитываю.

Баиты повествуют об исторических и социально-бытовых событиях, отличаются трагическим или остродраматическим содержанием. Фатыма Закировна много раз писала баиты в честь умерших в Великой Отечественной войне и не раз выступала с ними на парадах, посвященных празднованию 9 мая. Я очень рада, что у меня есть такая тетя и я сильно горжусь ею! Ведь они помогают нам сохранить и приумножить народное достояние - местный фольклор жителей села Средняя Елюзань.

Алия Абдулловна Сенжапова – яркая представительница сказительской династии Сенжаповых, в которой существовала наследственная передача эпических знаний. Родилась в 1951 году в городе Саратов . В возрасте 6 лет переехала с родителями на малую родину – село Средняя Елюзань. Она начала писать баиты после трагических событий – в один год она потеряла самых близких людей-мать, брата, племянника, двоюродную сестру. Сюжеты и стихотворные строчки баитов приходят ей во сне, она героический эпос не исполняет, записывает и издает. Всю свою жизнь она посвятила детям, проработала в школе 47 лет. Ей не удалось создать свою семью. Она передала мне баит о самом сокровенном в ее жизни - об одиночестве. Алия Абдулловна постоянно вспоминает своих талантливых родственников, хранит традиции, которые они ей передали. Сейчас на заслуженном отдыхе и записывает еще один баит. До сих пор во сне кто-то ей диктует сюжеты героического сказания. Она заносит их прямо в свой ежедневник, сохраняя традиции предков.

В настоящее время, как отмечают обществоведы, у многих народов проявляет себя тенденция национально – культурного возрождения, выражающаяся в стремлении к возврату в лоно своей культуры ,языка, обычаев и традиций. Фольклор является уникальным источником сохранения самобытности народа, его духовно – культурных достижений. Устное народное творчество - величайшее достижение национальной культуры каждого народа, выступая важным средством кристаллизации духовной культуры, он выражает вкусы, склонности, интересы народа. Содержание фольклора, его отдельные жанры и произведения составляют жизнь народа, его миропонимание, нравственно – эстетические, политические, философские и художественно-эстетические

взгляды. Считается, что народное творчество является важнейшим средством формирования личности, причём воспитательные функции фольклора весьма многообразны. В частности, в нём выражено представление народа и о целях и задачах, и о содержании, и о средствах воспитания; а также даются конкретные советы по воспитанию детей. Вот почему сам по себе фольклор, его содержательная часть, ценности, заключённые в нём, могут рассматриваться в качестве уникального и проверенного вековой мудростью средства воспитания.

В ходе изучения традиций татарского народа я много узнал. Более тесно познакомился с культурой и обычаями своего народа. Узнал о различных праздниках и обрядах. Участвовал во всероссийском празднике «Сабантуй», который прошел в этом году в нашем селе. Я своими глазами увидел обычаи и традиции татарского народа, его самобытность и красоту. И все это благодаря моей семье, их рассказам, соблюдению традиций , желанию сохранить и передать из поколения в поколение драгоценные опыт и знания о татарской культуре.

Теперь, зная традиции и обычаи своего народа, я по-иному смотрю на людей , живущих рядом со мной, на людей других национальностей. Я поняла, что каждая культура уникальна и необходимо с уважением относиться ко всем народностям, проживающим рядом с нами.

В будущем я хотела бы продолжить изучение многогранной культуры своего народа, затрагивая уже другие аспекты ее существования.

Литература

1. Ахметова-Урманче Ф.В. Татарский эпос. Баиты. – Казань: Изд-во «Раннур», 2001. – 510 с. (Әхмәтова-Урманче Ф.В. Татар эпосы. Бәетләр. – Казан: «Раннур» нәшрияты, 2001. – 510 б.).
2. Бакиров М.Х. Татарский фольклор. – Казань: Изд-во «Мәгариф», 2008. – 358 с. (Бакиров М.Х. Татар фольклоры. – Казан: «Мәгариф» нәшрияты, 2008. – 358 б.).
3. Бакиров М. Татарский фольклор. – Казань: Изд-во «Ихлас», 2012. – 399 с.
4. .Гордеева М.М. Татарский фольклор
5. Миннегулов Х.Ю. Общие черты и сходства между средневековой татарской литературой и фольклором / В кн.: Творческие личности. – Казань: Татар. кн. изд-во, 2014. – 287 с.
6. Страницы истории самого крупного татарского села России / Р. Т. Марданов, Н. Б. Китаева. — Казань: Татар. кн. изд-во, 2006
7. Татарская литература. Литературная энциклопедия. - Яндекс. Словари.
8. Урманчеев Ф. Лиро-эпос татар Среднего Поволжья / Ф.Урманчеев. – Казань, 2002.
9. Шарипов А.М. Зарождение и становление системы стихотворных жанров в древнетюркской и юркско-таарской литературе/ А.М.Шарипов. – Казан, 2001.
10. Явгильдина З.М. Татарский детский фольклор как средство воспитания.- Казань, 2008.

ЛЮДИ В БЕЛЫХ ХАЛАТАХ

Выполнил: **Петрухин Андрей,**ученик 9А класса МБОУ "Средняя общеобразовательная школа № 11 с углубленным изучением отдельных предметов ЗМР РТ

Руководитель: **Батталова Р. Г.**

Внутренний мир человека, его индивидуальность и неповторимость во многом влияют на его развитие, и, безусловно, на выбор профессии. На сегодняшний день существует много профессий, и любой школьник, в том числе и мы, стоим перед сложным выбором, решая, с какой деятельностью связать свою жизнь, где учиться и куда пойти работать. Работа – это огромная составляющая жизни человека, в связи с этим подходить к этому вопросу нужно с большой ответственностью, не делая поспешных выводов. Когда человек находит своё призвание в жизни, работа превращается в увлекательный процесс, который способствует полной самоотдаче и производительности труда.

В будущем я мечтаю стать врачом. Почему? Что привлекает меня в этой профессии? И может ли моя мечта повлиять на выбор профессии? Для начала изучу историю возникновения профессии врача, выясню причину своего желания. В этом мне поможет моя исследовательская работа.

Врач – это человек, готовый посвятить себя служению людям. Он берет на себя ответственность за самое прекрасное на свете – жизнь человека.

Профессия врача – одна из самых благородных, гуманных и необходимых профессий на земле.

Какими качествами должен обладать человек, который выбрал для себя профессию врача?

Врач должен любить людей. Можно иметь прекрасные знания, быть готовыми к самым трудным ситуациям, но без любви и сострадания нет хорошего врача. Потому что дело врача – облегчать страдания и спасать от смерти больных.

Врачу необходимо быть внимательным и чутким. Невнимательному врачу больной не поверит, а любое неосторожное слово врача может так напугать его, что он потеряет веру в выздоровление.

Самоотверженность и бескорыстие, любовь к людям и стремление им помочь — неотъемлемые качества современного врача. Через всю свою жизнь он должен пронести слова клятвы Гиппократа: "В какой бы дом я ни вошел, я войду туда для пользы больного"

ЖИЗНЕННЫЙ ПУТЬ НАИЛЯ ХАБИБУЛЛОВИЧА АМИРОВА

Родился в семье доцента кафедры анатомии Амирова Хабибуллы Нурмухаметовича 5 апреля 1939 года в городе Казани.

В 1956 году поступил на педиатрический факультет КГМИ, после окончания которого в 1962 году работал педиатром в Зуевской районной больнице Кировской области.

В 1964 году поступил в аспирантуру на кафедре гигиены труда КГМИ.

В апреле 1967 Наиль Хабибуллович досрочно защищает диссертацию по теме: «Изучение некоторых показателей нервной системы у лиц работающих в условиях отсутствия освещенности» (руководитель — профессор Камчатнов). Данное исследование позволило обосновать и внедрить сокращенный рабочий день для лиц, работающих в полной темноте (производство фото- и киноматериалов). В июле того же года ему выписывается диплом кандидата медицинских наук.

Затем он работает в должности ассистента той же кафедры. В 1972 году Амиров по конкурсу замещает вакантную должность доцента по кафедре гигиены труда и профзаболеваний, становится заместителем декана санитарно-гигиенического факультета. В январе 1974 года, имея к тому времени 17 опубликованных научных работ, Учёным Советом института он единогласно утверждается в ученом звании доцента, а в сентябре

того же года ВАК выписывает ему аттестат доцента по кафедре «Гигиены труда и профзаболеваний».

С ноября 1977 по ноябрь 1978 года Наиль Хабибуллович переводится на должность старшего научного сотрудника ЦНИЛ, сосредотачивая свои усилия на решении научных проблем.

В августе 1981 года он участвует в конкурсе на замещение вакантной должности заведующего кафедрой гигиены труда. Учёный Совет КГМИ 25 сентября 1981 года единогласно избирает его заведующим этой кафедры.

Его докторская диссертация «Гигиена труда руководителей и инженерно-технических работников промышленных предприятий» (1983 год, под руководством академика Измерова), частично выполненная в лабораториях Института гигиены труда РАМН, стала первым в отечественной гигиене комплексным исследованием по проблемам состояния и охраны здоровья промышленной элиты. Разработанный в ходе многочисленных полевых эргономических исследований комплекс гигиенических, лечебно-профилактических и организационных мероприятий по охране здоровья различных категорий руководителей показал высокую эффективность и нашёл отражение в ряде методических рекомендаций МЗ РФ.

Решением Высшей аттестационной комиссии при Совете Министров СССР 22 июня 1984 года Амирову Наилю Хабибулловичу присуждается ученая степень доктора медицинских наук, а 22 марта 1985 — присваивается ученое звание профессора по кафедре гигиены труда.

22 января 1988 года он избирается заведующим реорганизованной кафедрой гигиены труда, профболезней и гигиены детей и подростков. К этому времени у него опубликовано почти 100 научных трудов в центральной и местной печати, в зарубежных изданиях.

В период с 1984 по 1989 годы работал проректором КГМИ по учебной работе, а с 1989 по 2009 года был ректором Казанского медицинского института.

Наиль Хабибуллович прошёл стажировку в городе Киль (Германия) в 1991 году по менеджменту и страховой медицине, обучался в Российской академии управления по программе стратегии здоровья и развития здравоохранения в России. Дважды по гранту международного сотрудничества и образования в медицине повышал квалификацию в США в области здравоохранения и высшего медицинского образования.

Не только в России, но и за рубежом академик Н.Х. Амиров известен как выдающийся ученый в области медицины труда, как талантливый организатор медицинского образования. Ученики академика Н.Х. Амирова продолжили исследования роли «рабочего» стресса в возникновении нарушений здоровья (профессор Л.М. Фатхутдинова), операторского труда (канд. мед. наук М.Н. Русин), производственной эргономики (канд. мед. наук Краснощекова), производственной среды и трудового процесса у медицинских работников (РВ. Гарипова).

Академиком Н.Х Амировым сформирована научная школа, внесшая весомый вклад в решение ряда актуальных проблем медицины труда и промышленной экологии. Назовем некоторые наиболее значимые из них, выполненные учениками Наиля Хабибулловича под его непосредственным руководством.

Казанская гигиеническая школа одной из первых стала изучать факторы риска, обусловленные информационными технологиями. Так, в серии работ 80—90-х гг. прошлого века, посвященных профилактике заболеваний среди пользователей

видеодисплейных терминалов (профессор Ф.Х. Фахутдинова и др.), удалось доказать, что субъективный дискомфорт у означенной группы сотрудников связан с изменениями в нервных центрах, ответственных за вегетативную регуляцию функций организма. Проведенные исследования получили высокую оценку европейских специалистов, поддержаны грантом Фламандского правительства.

Н.Х. Амиров и его ученики (профессор К.К. Яхин и др.) показали, что возрастающая интеллектуальная напряженность в ряде современных производств ведет к психической дезадаптации и требует психогигиенических вмешательств. Эти исследования послужили формированию оригинальной концепции психоэкологии (экологической психиатрии).

Н.Х. Амиров — редактор и соавтор двух фундаментальных трудов — «Биографического словаря заведующих кафедрами и профессоров КГМУ» (2004) и «Истории Казанского государственного медицинского университета) (2006).

О выдающейся научной деятельности академика Н.Х. Амирова свидетельствуют следующие итоги: более 500 научных публикаций, в том числе 13 монографий, более 34 методических рекомендаций, писем и санитарных правил. Под его научным руководством подготовлено и защищено 15 докторских и более 30 кандидатских диссертаций. Он участник многих международных и российских форумов по проблемам гигиены труда.

Многогранна общественная деятельность академика Амирова. Он является председателем Совета по защите докторских диссертаций по специальностям «Гигиена», «Общественное здоровье и здравоохранение», «Стоматология»; членом редакционных коллегий журналов «Медицина труда и промышленная экология», «Казанский медицинский журнал», «Научные новости», «Неврологический вестник», «Нижегородский медицинский журнал».

Деятельность ученого отмечена многочисленными наградами Российской Федерации и Республики Татарстан.

Жизненный путь Наиля Хабибулловича — яркий пример беззаветного служения Отечеству, неустанного научного творчества, верности профилактическим идеалам отечественной медицины.

Выбор профессии — очень непростая задача. Тем более, если учесть, что на свете так много интересных, важных и полезных занятий. Как понять — какое из них подходит именно тебе? Все работы, как писал поэт, хороши – выбирай на вкус. Однако очень важно сделать правильный выбор. Нужно с детства узнавать больше о профессиях, уметь оценивать свои способности, склонности, знания. Чем раньше будет сделан выбор будущей профессии, тем больше можно успеть в подготовке к будущей профессии.

Я считаю нужно выбирать ту профессию, которая для каждого человека должна быть самой главной, самой интересной, самой любимой.

Литература

1. Газета: "Казанский медик № 5 (8342),21 июня 2012, стр.1, 3-4.
   Автор статьи: Азалия Давлетшина
2. Из книги «Кто есть кто. Здравоохранение. Российская Федерация». 2004.
3. Журнал ВЕСТНИК РАМН /2014/ № 3–4

КӨРӘШЧЕЛӘР ЗАТЫННАН (МАДИЯРОВЛАР)

Фәнни-эзләнү эшен үтәде: Арча районы Яңа Кенәр урта мәктәбенең
10 сыйныф укучысы **Газизова Рәзинә.**
Фәнни җитәкчесе: география укытучысы
Әхмәтова И.М.

Мин бу эшемне районадашларым, көрәшче Мадияровлар гаиләсен өйрәнүгә багышладым. Ике ел дәвамында Арча районының төньяк өлешендә булган, югалган авыллар тарихын өйрәнәм. Шул авылларны өйрәнгәндә, мин "Яңавыл" авылы тарихын да барладым. Арча районының иң төньягында, Мари- Эль Республикасы чигендә, минем туган авылым Яңа Кенәрдән 12 чакырым ераклыкта, урманга сыенып диярлек урнашкан була ул авыл . Ул бүгенге көндә юк инде. Авылның хуҗалык кенәгәсендәге мәгълүматлар белән таныштым, авылда кайчандыр яшәгән кешеләр белән аралаштым.(Кушымта 1) (Кушымта 2)

Яңавыл авылы турында сөйләгәндә, аның данлыклы уллары - бертуган Мадияровлар турында сүз чыкмый калмый. Бу гаилә Яңавыл тарихында бик зур урын алып тора. Аларның әтиләре Мадияров Әхмәди абый, сугыш беткәч, Ташчишмә авылыннан Яңавылга колхоз рәисе итеп эшкә китерелә. Рәхимә апа белән Әхмәди абый унике бала тәрбияләп үстерәләр. Байкал (Яңавыл халкының күпчелеге шул авылга күченә) авылы халкы бу гаиләнең тәртиплелеге, эшчәнлеге турында бүгенге көндә дә бик мактап сөйли. (Кушымта 3)

Бу уникаль гаиләнең алты егете - татар самбо мәктәбен дөнъякүләм масштабларга танытучылар. Алар барысы да үзләрен самбо спортына багышлый һәм бик зур уңышларга ирешәләр. Өчесе - Нәфыйк, Рәфыйк, Нәкыйп - дөньякүләм спорт мастеры исеменә лаек була, СССР җыелма командасына керәләр. Фәрид Мәдияров күп еллар тренер вазифасында республика җыелма командасын җитәкли, СССР тренерлар штабы составында эшли.

Каян килгән соң бу егетләргә спортка шул кадәр мәхәббәт? Моның нигезендә нәрсә ята ? Шушы сораулар мине бу гаилә турында күбрәк өйрәнүгә, аларның гаилә тарихы белән танышуга этәргеч булды.

Татар милли көрәше- төрек халыкларының төп спорт төре, сабантуй бәйрәмнәренең төп элементы булып тора . Бу спорт төренең икенче исеме- билбау көрәше. Татарча көрәшнең билбау көрәшеннән төп аермасы -анда сөлге көндәшнең биленә төенләп бәйләнми, ә салына (ыргытыла) гына. Ике очы кул чугына уратыла. Бу көрәш төре бары аяк өсте генә башкарыла. Көрәшнең нәтиҗәсе - көндәшне аркасы белән җиргә яткыру.

Тарихта беренче тапкыр көрәш турындагы мәгълүматларны гәрәб сәяхәтчесе Әхмәт Ибн Фәлдан 992 елда һәм Әбү Хәмит әль – Гарнати 1131 елда Идел Богарстанында булганнан соң язып калдыралар.

Көрәш- Сабантуй бәйрәме сакланганда, халык культурасының бер өлеше булып калачак. Шуңа карастан, бүгенге көндә татарча көрәшне спортлаштырылган, төрле халыкларның көрәш элементларын алган, билбау көрәше "кысрыклап" килә. Татарча көрәшнең спортлаштыру процессы 1928 елда автономияле республикалар һәм крайлар арасында Казан шәһәрендә үткәрелгән Спартакиададан соң башланып китә. 1940 елда ТАССР ның оешуына 20 ел уңаеннан Казан шәһәрендә I нче "Корэш" чемпионаты үткәрелә. 1956 елдан башлап ел саен герой шагырь Муса Җәлил истәлегенә

республикакүләм ярышлар үткәрелә башлый. 50- 60 нчы еллар ахырында республикада күләмендә көрәшне үстерү юнәлешендә классик (грек- рим) , самбо ны берләштергән “Көрәш” федерациясе шөгылләнә. 1959 елда ТАССР беренчелегенә даими чемионатлар уткәрелә башлый. 1968 елда Башкортстан, Мордовия һәм СССРның башка регионнарында “Көрәш” татар- башкорт федерацияләре төзелә.

2005 елның 15 апрелендә, билбау көрәше дигән спорт төренең барлыкка килүен дәлилләүче , “ Билбау көрәше Федерациясе” Бөтенроссия иҗтимагый оешмасы булдырыла. 2009 елның 9 сентябрендә Халыкара билбау татар көрәше , “Көрәш” ассоциациясе оеша.

2013 елда билбау көрәше Казан шәһәрендә үткәрелгән XXVII бөтендөнья җәйге Универсидиада программасына кертелә. Континенталь һәм дөнья чемпионатлары үткәрелә.

Нәтиҗә ясап шуны әйтеп була, татарча көрәш ул татар халкының тарихы. Борынгы заманнардан ук Сабантуй батырлары зур дәрәҗәгә ия булганнар, аларны пәһлеваннәр дип йөрткәннәр. Татарча көрәшнең авылларыбыздан чыгып халыкара дәрәҗәгә кадәр таралуы бик куанычлы. Менә шул көрәшне дөньякүләм дәрәҗәгә күтәрүчеләр арасында минем якташларымның да булуы белән мин чиксез горурланам. Киләчәктә көрәш Олимпия уеннары дәрәҗәсенә кадәр күтәрелер дип ышанып калам.

Безнең яктагы авыл халкы арасында менә шушындый риваят яши : Татарстан белән Мари чигендә кайчандыр Өстеял дигән авыл була. Шул авылда Әхмәди абыйның әтисе- Мөхәммәтъяр абзый яши . Ул өй салырга керешкәч , агачка дип атын җигеп Мари урманына кереп китә. Агачны кисә башлауга, каршысына урман каравылчысы килеп чыга. Озак бәхәсләшкәннән соң урман каравылчысы бер шарт белән агачны кисәргә ризалыгын бирә. Шарт мондый була: урманнан чана эзе чыгарга тиеш түгел. Мөхәммәтъяр абзый өй салырга дигән алтышар метрлы бүрәнәләрне берүзе күтәреп ташый. Данлыклы көрәшче, таза гәүдәле, киң җилкәле кеше була шул бабалары.

Гаилә башлыгы- Әхмәди ага Мадияров 1913 елда Әтнә районы Ташчишмә авылында туа, 1998 елда Казан шәһәрендә вафат була. Беренче дәрәҗә Ватан сугышы ордены (1945) , “1941-1945 еллардагы Бөек Ватан сугышы елларындагы намуслы хезмәте өчен”(1958) медале белән бүләкләнә. Әниләре Рәхимә апа Мадиярова 1918 елда шулай ук Ташчишмә авылында туа. 1941-1945 еллардагы Бөек Ватан сугышы елларындагы намуслы хезмәте өчен”(1958) медале, 2 дәрәҗә Ана даны (1961), “Герой Ана”(1959) медальләре белән бүләкләнә. (Кушымта 4)

Рәхимә апа Әхмәди абыйның икенче хатыны була. Беренче хатыны Гәүһәрия белән аларның Наил исемле уртак балалары булып, соңыннан бу баланы да Рәхимә апа үстерә . Авылның беренче тракторчысы Әхмәди ага белән эшчән, тырыш Рәхимә апа 1940 елда бергә тормыш корып җибәрәләр. 1941 елда гаилә башлыгы сугышка алына, Рәхимә апа Наил белән Ташчишмәдә яши. 1943 елда Әхмәди абый яралана, Горький шәһәре госпиталендә дәваланганнан соң , туган авылына әйләнеп кайта. Озак та үтми аны Карл Маркс колхозы җитәкчесе итеп куялар. Байкалда җиде ел яшәгәннән соң Мадияровлар гаиләсен Яңавыл авылына күчерәләр. Аннан соң да Әхмәди ага райком кушуы буенча төрле җитәкче урыннарда эшли. Рәхимә апа “ мин колхоз җитәкчесе хатыны” дип яшәми. Колхозда нинди авыр эш булса ул шунда була, үгезен, атын да җигә, гектарлаган чөгендер басуларын да эшкәртә. Рәхимә апа белән Әхмәди унике бала тәрбияләп

үстерәләр. Әхмәди абзый үзе дә тирә яктагы данлыклы көрәшче була. Ташчишмә, Кенәр якларында әле дә бу турыда хәтерләүчеләр бар.

1944 елның 10 августында гаиләдә беренче бала булып дөнъяга килә. Спорт белән урта мәктәптә укыганда шөгыльләнә башлый. Яшь чангычыларның Бөтенсоюз ярышында катнаша. Мәктәптән соң Казан шәһәренең 19 нчы һөнәр училищасында укый башлый һәм 1962 нче елда көрәшкә кереп китә. 1967 нче елда самбо, 1971 нче елда дзюдо көрәшләреннән СССР ның спорт остасы, 2004 нче елда халыкара спорт остасы, 1978 нче елда РСФСР ның атказанган тренеры, 1994 тә Татарстан Республикасының атказанган физик культура хезмәткәре исеменә лаек була.

Алтмышынчы еллар башыннан җитмешенче елның урталарына кадәр көрәшә Фәрит абый . Татар – башкорт көрәшеннән тыш самбо һәм дзюдо көрәшләре буенча күп тапкырлар призлы урыннар яулый. Менә аның уңышларының кайберләре: самбо көрәше буенча Татарстанның 1964 - 1977 нче еллар чемпионы, 1969-1977 нче елларда “Труд” җәмгыяте үзәк советы беренчелеге ярышларында, 1973 нче елда ВЦСПС беренчелегендә , 1972 нче , 1975 нче, 1978 нче бөтенсоюз, 2004 нче елда Россия чемпионаты һәм Европа беренчелегендә җиңүче. Төрле ярышларда алынган күп сандагы икенче һәм өченче урыннары санап бетергесез күп. Сабантуйлары җитсә, ул мәйдандагы иң көчле көрәшчеләр арасында була. Күп тапкырлар Казан шәһәрендә үткән сабантуйларда батыр кала. Фәрит Мадияровның ничек итеп көрәшкәне әле авылым кешеләренең хәтерендә. 1980 нче еллар тирәсендә үткәрелгән сабантуйларында ул җиде ел рәттән Яңа Кенәр авылы батыры булып кала.

Фәрит абый яраткан спорт төренә гомерллеккә тугры кала. Көрәшүдән туктаганнан соң , ул озак еллар дәвамында тренирлык вазифасын башкара. Биш энесендә дә көрәшкә мәхәббәт тәрбияли, аякка басарга булыша, аларның тренеры була. 1975 нче, 1976 нче, 1977 нче елларда ул Татарстанның иң оста тренеры дип табыла, ә тагын бер елдан аңа “РСФСР ның атказанган тренеры” дигән мактаулы исем бирелә. Анда тәрбияләнгән самбочылар ил күләмендәге ярышларда танылгач, аны 1979 нче елда СССР җыелма командасы тренеры итеп чакыралар.

20 елдан артык тренирлык чорында Фәрит абый 7 халыкара спрот остасы әзерли. 54 шәкерте спорт остасы дәрәҗәсенә ирешә. СССР җыелма командасында эшләгәндә 15 Советлар Союзы призеры әзерли. Аның укучылары бүген дә дөнъяның төрле почмакларында тренирлык эшен башкаралар.

1946 нчы елда Арча районы Яңавыл авылында туа. Спорт белән урта мәктәптә, Мари Республикасы Мариец пыяла заводы бистәсендә укыганда ук шөгыльләнә башлый. Фарих Мадияров та кечкенәдән сабантуйларында әтисенең, абыйсының көрәшкәннәрен күреп үсә, алар кебек көчле булырга хыяллана. Мәктәптән соң ул абыйсы Фәрит укыган 19 нчы профтехучилищага укырга керә һәм самбо, дзюдо көрәше белән танышып, ныклап шөгыльләнә башлый.

Ул Татарстанның 1969 нчы елгы чемпионы. 1975 нче елда бөтенроссия ярышларында җиңә һәм шул елны 30 яшендә СССР ның спорт остасы исеменә лаек була.

Республиканың югары спорт осталыгы мәктәбендә өлкән тренир булып күп еллар дәвамында эшләү вакытында ул үзенә алмашкан бик күп оста көрәшчеләрне тәрбияләүгә ирешә.

1949 нчы елның көз аенда Арча районы Яңавыл авылында дөнъяга килә. Мәктәптә укыганда ук ул, абыйсы Наил кебек, тракторчы булу турында хыяллана. Сигезенче

классны тәмамлагач, абыйлары артыннан Казанга түгел, ә Үрнәккә тракторчылар әзерләү училищасына укырга керә. Кандагы кайнарлык, буыннан буынга килгән көрәшкә мәхәббәт аны да Сабантуйларының көрәш мәйданына тартып чыгара. Армия сафларында хезмәт итеп кайтканнан соң гына ул ныклап самбо спорты белән шөгыльләнә башлый. Иң беренче көрәше 1970 нче елда була. Озак та үтми, 1973 нче елда , самбо көрәше буенча СССР ның спорт остасы исемен ала. Сүз дә юк, бу исем аңа җиңел генә бирелми. Шул өч ел эчендә Рәшит абый республика һәм бөтенроссия беренчелегендә күп кенә җиңүләргә ирешкән була. 1973 нче елда Казанда үткән бөтенроссия ярышында җиңүгә ирешә.

1985 нче елдан соң ул да үзенең белемен, осталыгын яшь буынга өйрәнтү эшчәнлегенә керешә. Химиклар мәдәният сараенда абыйсы Фәрит белән бергәләп данлыклы көрәшчеләр әзерлиләр. (Кушымта 8)

1953 нче елның ноябрь аенда Арча районы Яңавыл авылында туа. Спорт белән ун яшеннән , мәктәптә укыганда ук шөгыллләнә башлый. Урта мәктәпне ул минем туган авылым- Яңа Кенәрдә тәмамлый. 1970 нче елда Казан шәһәренә абыйлары янына килә һәм спорт дөнъясына чума. Өч ел эчендә ул , ягъни 1973 нче елда, самбо һәм дзюдо көрәшләре буенча СССР ның спорт остасы исеменә лаек була. 1978 нче елда - халыкара спорт остасы, 1996 нчы елда - халыкара спорт судьясы. 1978 нче елда СССР җыелма командасы әгъзасы булып , анда 1983 нче елга кадәр чыгыш ясый. Рәфыйк Мадияровның барлык туганнарына караганда да спорт өлкәсендә яулаган урыннары күп. Иң зур уңышы – 1983 нче елда ул дөнья чемпионы була. Үз-үзенә таләпчәнлек, һәрвакыт җиңүгә омтылу аңа шушы уңышларга ирешергә булыша. Ул елларда - алар дүрт бертуган бөтенроссия генә түгел, ә халыкара бәйгеләрдә дә ил данын яклыйлар. 1971 нче елдан алып 1983 нче елга кадәр ул тугыз тапкыр Татарстан чемпионы була. Ил чемпионатларында -6, Кубок ярышларында-2, Россия чемпионатларында- 8 мәртәбә катнаша. Болгариядә, Монголиядә үткән халыкара бәйгеләрдә урын яулаганда да аның янәшәсендә трениры, аны җиңүләргә илһамландыручы абыйсы - Фәрит була. Рәфыйк Мадияров - “Алтын билбау” иясе .

1982 нче ел турында истәлекләр шактый күп. Бу елны Рәфыйк Мадияров Баранул шәһәрендә Советлар Союзы чемпионы була, ә Нәфыйк өченче урынны ала. Ике бертуган бер үк , 68 килограмлы авырлык үлчәвендә көрәшәләр һәм ярымфиналда очрашалар. Ярты елдан Донецк шәһәрендә алар өчләтә уңышка ирешәләр. Шул ук елны Рәфыйк Мадияров Парижда дөнья чемпионатында өченче урынны ала.

2001 нче елда Россия Президенты Владимир Владимирович Путин Казан сабантуена килгәндә, самолетта, Татарстан Президенты Минтимир Шәрипович Шәймиевкә : “Бертуган Мадияровлар хәзер кайда, нишлиләр? Егерме ел элек мин аларның берсе белән көрәшеп, аннан ике баллга калышкан идем”-ди. Бу- Рәфыйк Мадияров була.

1956 нчы елда Яңавыл авылында тагын бер данлыклы көрәшче дөньяга килә- бу Әхмәди аганың бишенче улы - Нәфыйк Мадияров була. Кенәрдә 8 нче классны тәмамлаганнан соң ул да абыйлары янына - Казанга ашыга , бу 1971 нче ел була. Абыйсы Фәрит җитәкчелегенә , аңа инде таныш булган көрәш төре , самбо белән шөгылләнә башлый. 1975 нче елда самбо, 1977нче елда дзюдо көрәше буенча СССРның спорт остасы исеменә лаек була. 1980 нче елдан халыкара класслы спорт остасы. 1975 нче елдан илнең җыелма командасына кертелә һәм анда 1983 нче елга кадәр тора. Нәфыйк абыйның уңышларыны иң зурлары түбәндәгеләр: 1975нче елдан-1983 нче елга кадәр 8 мәртәбә Татарстан чемпионы, 1977нче елда Республика кубогы хуҗасы, Россиянең 1977

нче елгы, Болгариядә халыкара бәйгенең 1980 нче елгы, СССР кубогы ярышларының 1982 нче елгы җиңүчесе. Моңардан тыш та төрле елларда бик күп сандагы кубоклар, җиңүләр, икенче, өченче урыннар иясе була ул. Бу чорларда инде Мадияровлр фамилиясе Европа масштабында, халыкара бәйгеләрдә бик киң яңгырый башлый .Бер үк ярышта бертуган Мадияровлар өчесе дә урын алып җиңүчеләр арасына кергән вакытлар да була. (Кушымта 12)

1959 нчы елда туган энеләре Нәкыйпнең гомере бик кыска була. 1988 нче елда, көче ташып торган вакытта ул вафат була. Әммә шушы кыска гына гомерендә дә ул Татарстанның, Россиянең самбо, дзюдо мәктәпләрендә үзенең исемен калдырып китәргә өлгерә.

Абыйларыннан аермалы буларак ул урта мәктәпне Казанның 10 нчы интернатында тәмамлый. 1972 нче елдан абыйлары җитәкчелегендә гаиләнең уртак спорт төре - самбо белән шөгыйльләнә башлый. 1977 нче елда СССР ның спорт остасы исемен ала. 1983нче елда халыкара спрот остасы дәрәҗәсенә ирешә. 1981нче елдан 1984 нче елга кадәр СССР җыелама командасында чыгыш ясый. Ил чемпионатларында- 5, Кубок ярышларында- 6, Россия чемпионатларынды- 7, Халыкара бәйгеләрдә-5 мәртәбә катнаша.

Нәкыйпкә абыйлары зур үрнәк була. Үзләре көрәшкә керешкәндә абыйларына төрле ялгышулар аркылы узып, авырлыкларга каршы торырга кирәк булса, бу мәсьәләдә Нәкыйпкә бик күпкә җиңел булгандыр дип уйлыйм. Чөнки аның янәшәсендә аны яклаучы, аңа һәрчак ярдәмгә килергә әзер торучы биш туган, биш “фәрештә” була. Татарстанның 1977 нче елгы чемпионаты келәменә Мадияровлар дүртәүләп чыгалар. Нәфыйк , Рәфыйк, Фәрит үз авырлыкларында беренчелекне яулыйлар, ә Нәкыйп 2 нче була.

1991 елдан башлап Казанда Татарстанның самбо федерациясе , физик культура, спорт һәм туристлык комитеты белән берлектә, халыкара спорт остасы Нәкыйп Әхмәди улы Мадияров истәлегенә самбочылар бәйгесе оештырыла. Соңгы елларда бу бәйгене оештыруга ТР яшьләр эшләре һәм туризм министрлыгының да ярдәме зур була.

Ярышларда Татарстанның яшь көрәшчеләре Россиянең көчле самбистлары белән очрашып кына калмый, үзләренең осталыкларын күрсәтеп спорт остасы нормативын үти алалар. Бу чын мәгънәсендә спорт бәйрәме, сәламәт яшәү рәвешенә чын пропоганда.

Безнең мәктәптә өч ел рәттән Арча районы башлыгы призына татарча көрәш ярышлары үткәрелә. Ярышларда ел саен республика дәрәҗәсендәге кунаклар катнаша. 2015 елда ярышның кунагы Татарстан Республикасының көрәш федерациясе җитәкчесе Хайруллин Равил Гарифулла улы булды. Узган елгы ярыш январь аеда үтте, анда Арча районы мәктәпләреннән 125 көрәшче егет катнашып бил алышты һәм ярышның шәрефле кунагы Мадияров Фәрих Әхмади улы булды. Мин үз чиратымда аңа берничә соравым белән мөрәҗәгать иттем. (Кушымта 15)

Рәзинә: Фарих абый, сезнең гаиләдә традицияләрне дәвам итүчеләр бармы ? Көрәшчеләр династиясе дәвам итәме?

Фарих Әхмәдиевич: Малайлар , оныклар арасында профессиональ дәрәҗәдә көрәш белән шөгыльләнүчеләр бар дип әйтә алмыйм, әмма спорт остасы кандидатлары һәм нормативын үтәүче дәвамчыларыбыз бар. Мәсәлән, самбо көрәше буенча спорт остасына кандидатлары Мадияров Илнур Нафикович, Мадияров Айрат Рәшитович . Айрат Рәшитович күп еллар дәвамында Республикада самбо көрәше федерациясендә вице-

президент вазифасын башкарды. Мадияров Эдуард Альбертович Рязань шәһәрендә хәрби училищада укый һәм хәрби самбо, каратэ спорты белән шөгыльләнә.

Рәзинә: Көрәшче нинди сыйфатларга ия булырга тиеш?

Фарих Әхмәдиевич : Беренчедән , сау-сәләмат, таза булырга тиеш. Моның өчен кечкенәдән физик хезмәттән курыкмаска кирәк. Игътибар итеп карасагыз, яхшы көрәшчеләр авыл җирендә туып, эшләп үскән егетләрдән чыга. Икенчедән, көрәшкәндә дә баш белән уйлый белергә кирәк. Көрәш ул аттың да бәрдең түгел, тактика дигән әйбер бар. Өченчедән, чыдамлылык, тормышта бер нәрсәгә дә тырышмыйча ирешеп булмый.

Рәзинә: Сезне бу көндә борчыган мәсьәлә? Һәм иң зур хыялыгыз нәрсә?

Фарих Әхмәдиевич: Борчыган нәрсә , бу Татарстаныбызда көрәшне, самбо көрәшенең сүлпәнләнүе. Дөнья масштабына Татарстан исемен танытучы егетләребез юк, ә нишләп андыйлар Кавказ республикаларында үсә дә, бездә үсми?

Минем бүгенге көндә теләгем: Арча районы, бигрәк тә туган ягым Яңа Кенәрдә, самбо спортын кертеп җибәрү. Мин бүген күрдем: бу якта спортны яраталар һәм киләчәктә уртак тырышлык белән авылда самбо спорты мәктәбе ачуга ирешербез дип уйлыйм.

Чын мәгънәсендә бу гаиләне туган ягымның күренкле, аны зурлаучы кешеләре дип әйтеп була. Марияровлар фамилиясен безнең якта, шулай ук Арча районынды белмәүче кеше бик сирәк тер.

Спортка, бигрәк тә көрәшкә мәхәббәт бу гаиләгә аларның бабаларыннан ук килә. Эшкә мәхәббәтне малайлар әтиләре үрнәгендә күреп, чыныгып үсәләр. Әхмәди ага бөтен тормыш рәвеше белән балаларын эшкә, тормыш итәргә, авырлыкларны җиңәргә өйрәтә. “Һөнәрле булыгыз. Егет кешегә җитмеш һөнәр дә аз”, - ди торган була. Ләкин аларны эшләтеп, үзе тик йөрсә, аңа ихтирам булмас иде. Сәгать дүрттә торып, гел аякта була әтиләре. Балалары торганчы нидер эшләп куйган, каядыр барып кайткан була ул. Колхоз рәисе буларак, күп нәрсәне башкалардан да эшләтә алган булыр иде, ә ул бервакытта да андый юлга бармый. Үзе дә эшли, малайлар да эшләп, чыныгып үсәләр.

... Бер елны Әхмәди абый каяндыр аркан ишә торган җайланма күреп кайта да шуны үзләрендә ясап куя. Өч малаена өч кочак юкә кайрысы тоттырып, башкаларнына алмаш-тилмәш зур тәгәрмәчне әйләндерттереп, үзе аргы башка басып , озын- озын арканнар үрә алар.

... Ә кирпеч сугулар. Кичтән кызыл балчыкны ташып җебетә, иртәгәсен шуңа яланаяклары белән кереп китеп басалар, изәләр. Аннан балчыкны калыпларга тутырып, киптерергә куялар. Кипкәч Әхмәди абый яндыра, шуннан тагын өеп куялар. Авыл халкына мич чыгару өчен бик тә кирәкле булган кирпечне җитештепреп алар үзләренә укырга барырга кирәк- яракларны алу өчен акча эшләргә өйрәнәләр.

Менә тәрбиянең нигезе кайда ул. Татар халкына хас буларак Әхмәди абый белән Рәхимә апа балаларын үз үрнәкләрендә тәрбиялиләр. Тырышлык , башлаган эшеңне ахырына кадәр җиткерә белү күнекмәләрен, ялкаулыкның начар булуын алар гаиләдә сүз белән түгел , ә хезмәт, матур үрнәк нигезендә аңлап үсәләр. Хуҗалыктагы һәрбер эш күмәк башкарыла. Әти- әниләре тарафыннан малайларда тәрбияләнгән туган җанлылык, бердәмлек аларга гомер буена җитәрлек тиңдәшсез байлык була. Аларның һәркайсысына бер- беренә булышу, кыенлыкларны җиңәргә бергәләп алыну бар хистән дә өстен була. Шуның өстенә аларны туганлык кына түгел, ә уртак кызыксыну берләштерә. Өлкән туганнары Фәрит үрнәгендә барлык малайлар да спортка тартылалар.

Монысы инде бик сирәк очрый торган хәл. Алты егетнең алтысы да бер үк спорт төре белән шөгылләнеп, зур уңышларга ирешүен, чыннан да , уникальлелек дип әйтергә мәҗбүр буласың.

1990 елларда Татарстан суверенлыгы турында декларация кабул ителгәч, алар шул документ белән Россия самбо Федерциясенә мөрәҗәгать белән чыгалар. Гади генә булмый, әмма алар дөнъя чемпионатында Татарстан командасының мөстәкыйль команда булып чыгыш ясавына ирешәләр. 1993- 1996 нчы елларда алар Россиядән аерым команда булып чыгыш ясыйлар, дөнъя призерлары, Европа чемпионнары булалар. Татарстан гимны астында Татарстан флагы күтәрелә. Әле ул вакытта Татарстан турында белүче дә булмый, “Казахстандыр ул”, -диләр. Мадияровлар үзләренең көрәшләре белән безнең Татарстаныбызны дөнъя масштабына чыгаралар.

Бу гаилә хәзерге буын яшьләренә, бик зур үрнәк. Гап –гади авыл малайларының шундый зур уңышлрга ирешүе мактауга лаек. (Кушымта 16)

Авыллары бетсә дә, Мадияровлар туган якларын онытмыйлар. 2001 елда алар тырышлыгы белән Байкал авылында мәчет төзетеп, аңа әтиләренең исеме, “Әхмәди мәчете“ дигән исем бирелә. (Кушымта 17).

Фарих абый Мадияров бүгенге көндә шигырьләр иҗат итә. Язмамны төгәлләү алдыннан , сүзне аның үзенә бирәсем килә:

“Көрәштек без Илем данын яклап,
Күп көч түктек шушы келәмдә !
Хәзер дә мин тыныч үтә алмыйм-
Көрәш карыйм, залга керәм дә ...
... Келәмгә дә юллар бикләнмәгән-
Буыннарны килә язасы!
Бик күп эшләр әле эшләнмәгән,
Җырлар да бар байтак язасы ...

Кулланылган әдәбият

1. Алты егет булганнар . Идел –Пресс, 2005 г.
2. Арча Байкал авылы китапханәсендә тупланган материаллар.
3. Гиниятуллина Мәдинә апа истәлекләре.
4. Мадияров Фарих абый истәлекләре һәм шәхси фотолар.
5. URL: http://info.tatcenter.ru
6. Журнал “Наш дом Татарстан” 2010 год № 4.
7. URL: http://sport-in-kazan.ru
8. URL: http://www.sambo.spb.ru

СЛЕД Ф.Х.БАХТЕЕВА В ИСТОРИИ

Выполнила: **Тубаякова Марьям,**
ученица 8 «А» класса МБОУ СОШ № 1 с.Средняя Елюзань
Руководитель: **Бикмаева М. З.**
учитель татарского языка и литературы

Всем известны семь чудес древности, из которых до нашего времени уцелели только пирамиды в Гизе. Но жизнь продолжается, и появляются новые чудеса, которым будут удивляться наши потомки. Пензенская область обладает уникальными природными и рукотворными памятниками, многие из которых достойны занять свое место в списке выдающихся достижений человечества. Места сражений многовековой давности, подземные кельи монахов, одухотворенные особой аурой, колыбель и последний приют великого Лермонтова, уникальная лесопарковая зона- все это Пензенская область. И сегодня у вас есть великолепная возможность познакомиться с чудесами Пензенского края - достоянием мировой истории и культуры!

Богата летопись города Пензы, и обо всем этом свидетельствуют многие памятные места, заводы, фабрики, новые улицы и площади:

Государственный Лермонтовский музей – заповедник «Тарханы».

Находится в селе Лермонтово Белинского района. Здесь, в имении Е.А. Арсеньевой, бабушки поэта, прошли детские и отроческие годы М. Ю. Лермонтова. Здесь же покоится его прах. В «Тарханах» представлены не только мемориальные ценности, но и воспроизведён уклад жизни российской усадьбы первой половины XIX века. Ежегодно музей-заповедник посещают около 200 тысяч человек.

Государственный музей А. Н. Радищева.

Открыт в 1945 году в селе Аблязово (ныне село Радищево Кузнецкого района), фамильной вотчине Радищевых, где прошли первые 7 лет жизни писателя, просветителя и философа.

Никольский музей стекла и хрусталя.

Основан в 1789 году, когда владелец завода Н.А. Бахметьев начал собирать лучшие образцы производства своего завода. Собрание музея - одно из уникальных и крупнейших в стране.

Наровчатский Троице-Сканов женский монастырь.

Основан в середине XVII века.

Пензенская картинная галерея им. К. А. Савицкого.

Открыта 1 января 1892 года. Собрание картин насчитывает более 11 тысяч произведений русского и зарубежного искусства. В их числе коллекция икон, картины Ф.Рокотова, И.Шишкина, И. Айвазовского, Ван Остаде и др.

Мы живем в губернии, которая недавно отметила свой 200-летний юбилей. Это край лесов, бескрайних полей, полноводных озер и рек. Это земля, давшая миру сотни талантливых людей, прославивших и губернию, и нашу великую Россию! Мы уверены, что каждый влюблен в свою малую родину. И я, как и все, горжусь своей малой родиной - Сурским краем, его замечательными людьми, своими дедами и прадедами, оставившими в 1945 году на стенах поверженного рейхстага гордую надпись «А мы из Пензы».

Куда бы вы ни уехали, родная улица, где вы выросли, милая речка, где вы купались, родник, из которого вы пили студеную воду, лесная поляна, где вы собирали душистую ягоду, навсегда останутся в нашем сердце. Здесь начинался наш земной путь, здесь наша родина. Я хочу рассказать о своем земляке, ученом, селекционере, ученике профессора Николая Ивановича Вавилова -Ф.Х. Бахтееве, который оставил свой след в истории.

Фатих Ханяфович Бахтеев родился 7 декабря 1905 года в селе Средняя Елюзань Кузнецкого уезда Саратовской губернии. Тогда еще никто не знал, что ждет этого мальчика из самого большого татарского села России. Потрясения, происходившие в

начале века в стране отразились на его судьбе, как и на судьбах миллионов россиян. Революции, смены власти, войны, все это наложило отпечаток на судьбу страны и ее жителей.

Когда Николай Иванович Вавилов совершал свои первые экспедиции, его будущий ученик Фатих Бахтеев еще пас лошадей в родном селе. Если бы в 1916 году кто-нибудь предсказал жителям приволжского села Средняя Елюзань, что их земляк, татарский мальчик станет ученым, такого фантазера просто засмеяли бы. Столетие спустя история профессора из деревни кажется, наоборот, обычной.

Ноябрьским вечером 1918 года выстрелом из обреза был убит Бахтеев – отец за то, что сотрудничал в комитете бедноты, построил в деревне школу и вознамерился вместо Корана обучать детей светской грамоте. Новая власть уберегла семью деревенского просветителя от неизбежного, казалось, голода. Фатиха с братом и сестрой взяли в Кузнецкий детский дом, вдова получила пенсию. Воспитанник нового строя ответил советской власти глубокой преданностью, страстной верой в его идеалы. Комсомольцем Фатих стал в неполные 15 лет. Горячего, напористого, его выбрали в уездный комитет, и Фатих делал то что требовала эпоха: сражался против кулаков и собирал налоги, организовывал ликбезы и устраивал красные посиделки. Но ему хотелось учиться.

В 1922 году он поступил в областной Саратовский коммунистический университет, после него окончил Саратовский сельскохозяйственный институт с дипломом агронома-селекционера. Работал агрономом в МТС. Узнал, что Всесоюзный институт растениеводства (ВИР) приглашает молодых специалистов в аспирантуру, поехал в Ленинград. Нагрузка у аспирантов оказалась адской – английский, философия, ботаника, генетика, цитология. Он работал над диссертацией по теме «Географическая изменчивость длины вегетационного периода разных типов ячменей», которая была успешно защищена в 1935 г., после чего Фатих Хафизович стал заведующим секцией ячменей ВИРа.

Во время аспирантуры и дальнейшего пребывания в ВИРе непосредственным руководителем, учителем, а впоследствии и старшим другом неизменно оставался Николай Иванович Вавилов. Совместный труд и постоянное общение на протяжении многих лет с великим ученым продолжалось до августа 1940 г. до последних дней деятельности академика Вавилова. В близости и в содружестве с Николаем Ивановичем заложены были его глубокие знания в области теоретической и практической генетики и селекции растений, основы владения методикой научной работы и умение литературно излагать полученные результаты. Влияние учителя на Ф.Х. Бахтеева было огромно; оно определило раз и навсегда его место в науке и в жизни.

Смелый, честный, бескомпромиссный борец за чистоту в биологической науке, Фатих Хафизович, еще будучи совсем молодым ученым, мужественно и открыто встал на защиту биологии от демагогического догматизма. Таким же мужественным и прямым он остался до конца своей жизни. Он защищал материалистическую хромосомную теорию наследственности, боролся за правильное толкование и изложение дарвинизма, разоблачал лженауку и лжеученых. В связи с этим Фатих Хафизович в 1940 г. вынужден был покинуть Всесоюзный институт растениеводства. Оставив семью в Ленинграде, он приступил к работе в Мурманске, на сельскохозяйственной станции, где заведовал

группой кормодобывания, а в начале Великой Отечественной войны принял на себя обязанности директора.

В 1943 г. Бахтеев был принят на работу в Научно-исследовательский институт зернового хозяйства Нечерноземной полосы под Москвой (ст. Немчиновка), где заведовал лабораторией зернобобовых культур, а затем исполнял обязанности директора. Однако на всех этапах своего жизненного пути, какими бы тяжелыми они не были, Бахтеев не оставлял без внимания темы по ячменю, завещанные ему академиком Н.И. Вавиловым. Так, в Немчиновке, не имея возможности полностью отдаться любимому делу, Фатих Хафизович при помощи своего верного друга и жены Е.М. Даревской проводил опыты по отдаленной гибридизации между ячменем и элиммусом. В результате этих сложных, кропотливых опытов им был впервые получен интереснейший межродовой гибрид, к сожалению, погибший.

В 1947 г. Ф.Х. Бахтеев защитил в Тимирязевской сельскохозяйственной академии диссертацию по теме «Эколого-географические основы филогении и селекции ячменей HordeumsativumYessen» и получил ученую степень доктора . В 1949 г. он переехал в Ленинград где был принят на работу в Ботанический институт им. В.Л.Комарова (БИН) АН СССР, сначала старшим научным сотрудником отдела геоботаники, а затем с 1960 г. заведующим единственного в нашей стране ботанического музея. Тем не менее, как уже отмечалось, основные его интересы были сосредоточены на изучении ячменя. Об этом говорят темы его кандидатской и докторской диссертаций, разработанная им агро-экологическая классификация ячменей земного шара, сортов и многие другие его труды.составленный им определитель ячменей, пособие по апробации.

Последний и завершающий этап своей жизни (1970-1982 гг.) Ф.Х. Бахтеев провел в Москве. С 1970 г. он исполнял обязанности старшего научного сотрудника Отдела отдаленной гибридизации Государственного Ботанического сада, с 1974 по 1979 г. – консультанта.

24 декабря 1970 г. Ф.Х. Бахтеев стал лауреатом премии им. Н.И. Вавилова, присужденной ему за серию работ по проблеме происхождения, генетике и селекции ячменя.

Последние годы своей жизни профессор Бахтеев отдал написанию трудов о жизни и научной деятельности академика Н.И. Вавилова. Этот монументальный труд написан искренне, правдиво, предельно точно отражая, с одной стороны, яркую личность ученого, с другой – стиль его работы, приведший к научным достижениям мирового значения. Эти воспоминания, написанные живым свидетелем жизни и работы великого ученого, представляют ничем незаменимую ценность, как для биографии этого замечательного человека, так и для истории биологической науки. Ф.Х.Бахтеев принадлежал к тем редким личностям, которые не взирая на трудности и бедствия, способны сохранить свои идеалы на всем протяжении жизненного пути. Его ничто не сломит, не ожесточит, не собьет с истинного пути, не заставит изменить светлым убеждениям, не принудит приспосабливаться к конъюнктурным обстоятельствам. Это был достойный ученик своего великого учителя Николая Ивановича Вавилова. Перу профессора Бахтеева принадлежит более 170 трудов, в их числе 4 монографии (некоторые из них есть в библиотеке имени Пушкина).

Основные научные труды

- *Шенников А. П., Бахтеев Ф. Х.* К созданию устойчивых агрофитоценозов из многолетних трав // Бот. журн.. — М.; Л.: Изд-во АН СССР, 1951. — Т. 36, вып. 6. — С. 575—-590.
- *Бахтеев Ф. Х., Даревская Е. М.* Ботаническое описание гибрида F1 от скрещивания ячменя с элимусом (*Hordelymus zizinii* Bacht. et Dar.). // Бот. журн.. — М.; Л.: Изд-во АН СССР, 1950. — Т. 35, вып. № 2. — С. 188—-191.
- *Бахтеев Ф. Х.* Проблемы экологии, физиологии и селекции ячменей. — М.; Л.: Изд-во АН СССР, 1953.
- *Бахтеев Ф.Х.* Ячмень. — М.; Л.: Сельхозгиз, 1955. — 188 с.
- *Бахтеев Ф.Х.* К генетике ячменя (скрещивания дикорастущих представителей ячменя —- *Hordeum spontaneum* C.Koch. с культурными формами *Hordeum*) // Бот. журн.. — М.; Л.: Изд-во АН СССР, 1956. — Т. 41, № 11. — С. 1591-1603.
- *Бахтеев Ф. Х.* К истории культуры ячменя в СССР // Материалы по истории земледелия СССР. Сб. II.. — М.; Л., 1956. — С. 204-257.
- *Бахтеев Ф. Х.* Ископаемая форма культурного ячменя *Hordeum lagunculiforme* Michi // Доклады АН СССР. — 1956. — Т. 110, № 1. — С. 153-155.
- *Бахтеев Ф.Х.* Систематика возделываемых ячменей. — М.-Л: АН СССР, 1960. — 39 с.
- *Якубцинер М. М., Антропова В. Ф., Бахтеев Ф. Х. и др.* Руководство по апробации сельскохозяйственных культур: Зерновые и крупяные культуры. — М: Колос, 1966. — 456 с.
- *Бахтеев Ф.Х.* Важнейшие плодовые растения: Пособие для учителей. — Просвещение, 1970. — 351 с. — 40 000 экз.
- *Бахтеев Ф.Х.* Николай Иванович Вавилов: 1887— 1943. — Новосибирск: Наука, 1987. — 272 с.
- *Бахтеев Ф.Х.* Очерки по истории и географии важнейших культурных растений. — М: Учпедгиз, 1960. — С. 371.

Фатих Хафизович поражает многогранностью своих научных интересов, энергией, широтой знаний, разносторонней эрудицией, которая проявилась в его книгах: «Очерки по истории и географии важнейших культурных растений» (1960 г.) и «Важнейшие плодовые растения: география, история, использование» (1970 г.). Им опубликовано более 200 научных работ по вопросам биологии, селекции, цитологии, экологии ячменя и других культур. В 1953 г. опубликована его монография «Проблемы экологии, филогении и селекции ячменей (*Hordeum* L., sectio Crithe Doll)», в которой подведены итоги многолетних исследований мировой коллекции ВИР (16948 образцов) в различных географических зонах России.

В 1955 г. выходит книга Фатиха Хафизовича «Ячмень», где представлены история и достижения селекции ячменя в СССР, рекомендован исходный материал из мировой коллекции для решения основных проблем селекции; рассмотрены биологические свойства ячменя, химический состав, вредоносные и распространенные болезни и вредители, особенности агротехники.

Работая в Ботаническом институте Фатих Хафизович сосредотачивается на дикорастущих видах. Им открыта форма «бутылковидного ячменя» -*Hordeum lagunculiforme*. Фатиху Хафизовичу принадлежит и соавторство в создании сортов - Кубанец, Нутанс 7805, Паллидум 6699, Колхозный 7.

Научно-исследовательскую деятельность Ф.Х. Бахтеев в течение многих лет успешно совмещал с педагогической работой в высших учебных заведениях. Ф.Х. Бахтеев не относился к кабинетному ученому, много ездил по стране: работал на Кавказе (1939 - 1940)гг., в западных районах Украины (1940 г.), в Каменной степи (1950 - 1956 гг.), в Туркмении, Узбекистане, Таджикистане и Азербайджане (1957 - 1963 гг.).

Особое место в научной деятельности Фатиха Хафизовича занимает редактирование трудов его учителя - Николая Ивановича Вавилова. 100-летию со дня рождения Н.И. Вавилова посвящена книга Ф.Х. Бахтеева - «Николай Иванович Вавилов: 1887 - 1943». Книга Ф.Х. Бахтеева бесценна - в ней цитируется много исторических документов, представлена история развития советской генетики.

Фатих Хафизович ушел из жизни 2 сентября 1982 г.

Вся жизнь Ф.Х.Бахтеева – замечательный пример беззаветного служения Родине, яркое проявление неисчерпаемой силы народа, творческой мощи его гения.

Работы Ф.Х.Бахтеева были и остаются путеводной звездой для широкого круга селекционеров, генетиков и агрономов.

Вся его жизнь была посвящена служению людям, служению Родине.

Ради улучшения жизни окружающих людей, настоящий человек всю свою жизнь стремится делать доброе и полезное дело, такое, какое делал наш земляк Фатих Хафизович. В.И.Даль сказал:«Назначение человека в том, чтобы делать добро». Фатих Хафизович Бахтеев пронес это назначение через всю свою жизнь. Да, он сумел достигнуть высот науки, он сумел себя перерасти, как хотел в юности. Мы должны с него брать пример, такие личности, как Фатих Хафизович не созданы природой, а самостоятельно делают себя. Мы гордимся такими людьми, будем стремиться походить на таких людей, мы и своих детей будем учить быть такими же.

Красивого на земле много, вся земля красивая..

Дело не в красоте, дело, наверное, в том,

Что даёт родина каждому из нас в дорогу.

В мире все связано. Изучая историю своего края, школы, я познакомилась с удивительным человеком, родившимся на этой земле. Жизнь и трудовая деятельность Фатиха Хафизовича Бахтеева достойны восхищения и преклонения, весь опыт его работы показывает, что даже на селе человек может стать известным и успешным. Именно поэтому мне хотелось рассказать об этом удивительном человеке.

История страны состоит из историй жизни отдельных людей, которые не всегда известны всей стране и не совершили грандиозных исторических подвигов, а своим кропотливым каждодневным трудом преумножали богатства своей страны, создавали мощь своей Родины. Они не думали о том, что о них узнают, и будут помнить, передавать их имена из поколения в поколение, они просто работали на благо людей, живущих рядом.

Каждое время выдвигает своих героев. Мой герой – герой и военных действий и герой мирного времени. В мирное время героями можно назвать людей, которые оставляют после себя, а может и при жизни, что-то важное, то, благодаря чему их будут помнить потомки. Выполняя свою работу, я открыла для себя много нового: изучила историю своего края, много интересного узнала о жизни моего земляка. Этот замечательный человек своим каждодневным трудом приносил пользу многим людям, работая на благо своего края и процветания всей страны. Долг каждого человека уважительно относиться к

истории родного села, края, России, научиться хранить память о земляках. Мы должны помочь себе найти дорогу к добру, справедливости, милосердию, испытывать чувство гордости и гражданского достоинства. Завтра мы вступим в жизнь, и судьба России будет в наших руках. Мы должны знать историю нашей страны, ее особенности и понимать черты национального русского характера. Задача нынешнего молодого поколения - не превращаться в равнодушных, бесчувственных людей, не допускать в себе симптомов современной болезни – «денежной шизофрении». Делать правильные ориентиры в жизни помогают простые люди, такие, как Бахтеев Фатих Хафизович.

Я очень рада, что в ходе своей работы смогла пообщаться с этим замечательным человеком, у него есть чему поучиться. В нашем краю много интересных людей, о судьбах которых можно рассказать, но это мои планы на будущее. В дальнейшем, я планирую продолжить работу в этом направлении. Многое еще мной не открыто, поэтому мне есть над чем работать.

Я поняла, что героев и уважаемых людей не надо искать на страницах газет, журналов, передачах по телевизору. Эти люди рядом с нами, и нам надо об этом помнить и стараться больше уделять им внимания. Ими по- праву может гордиться район, область и страна.

Литература и источники:

1. Верность учителю // «Правда», № 297 от 24 октября 1970 г.
2. Гильдеев Н. Татары Пенз.ского края, М.2008; Морданов Р. Средняя Елюзань, Казань 2006.
3. Люди науки. Фатих Хафизович Бахтеев. — СПб.: ВИР, 2005. — 17 с.
4. Памяти Ф. Х. Бахтеева // Геоботаника. — М., 1983. — № 7. — С. 1213—1216.
5. Фатих Хафизович Бахтеев: К 100-летию со дня рождения // Бюл. Гл. бот. сада. — М., 2006. — Вып. 190. — С. 109—112.
6. Фотографии из личного фонда А.Х. Бахтеева
7. Ресурсы Интернета.
8. Материалы из краеведческого музея

ТАМ ГДЕ КОНЧАЮТСЯ СЛОВА, НАЧИНАЕТСЯ МУЗЫКА

Выполнила: **Фатхуллина Александра**, ученица 8 класса
МБОУ «Средняя общеобразовательная школа № 11 с углубленным изучением
отдельных предметов Зеленодольского муниципального района
Руководитель: **Зарипова М. Х.**
учитель родного языка и литературы

Писать музыку не трудно, труднее всего –
зачёркивать лишние ноты.
Иоганнес Брамс (1833 – 1897),
немецкий композитор, пианист, дирижер.

Мой родной край – Республика Татарстан. Небольшой провинциальный город Зеленодольск и его окрестности расположены на левом берегу реки Волга и занимают особое место в жизни Республики и страны не только территориально, но также и

исторически. С давних пор мой любимый город особенно славится талантами и профессионалами различных специальностей – судостроителями, конструкторами, художниками и музыкантами. Одним из выдающихся людей современности, прославивших наш город является Рашид Фагимович Калимуллин - один из ведущих композиторов современности, заслуженный деятель искусств РТ и РФ, народный артист РТ и РФ, лауреат международных конкурсов и государственной премии им. Г.Тукая, председатель Союза композиторов России и Союза композиторов Республики Татарстан.

Родился 6 мая 1957 года в г.Зеленодольске (Татарстан). В 13 лет он поступает в детскую музыкальную школу в класс кларнета и баяна. Его родители не были музыкантами, они работали судостроителями на заводе имени Горького в Зеленодольске, свою профессию любили, имели немало производственных наград. В то время быть рабочим считалось очень даже неплохо. Возможно, если бы сам Рашид в свое время не проявил настойчивость в выборе своего пути, он стал бы продолжателем семейной династии. Но так уж получилось, что с раннего детства он ощущал некую сопричастность с музыкой. Отец играл на тальянке. Мама очень любила слушать татарские народные песни, передаваемые по радио. Кроме того, первые годы своей жизни он часто бывал у бабушки в деревне, где по вечерам с улицы слышна была гармошка, где бабушка сама исполняла мунаджаты и баиты. Там же, в деревне, маленький Рашид особенно полюбил татарские народные песни. В памяти ребенка откладываются самые яркие моменты детства, и в данном случае они были связаны с музыкой. Поэтому, когда 13- летний Рашид, самостоятельно сдавший экзамены в музыкальную школу, сообщил об этом родителям как о свершившемся факте, они удивились, но противиться не стали.

С 1974 г. он – учащийся Нижнекамского музыкального училища им. С.Сайдашева. После первого курса Калимуллин был призван в армию, где продолжал заниматься музыкой, играя в оркестре на духовых и ударных инструментах. Здесь и появилось у него влечение к сочинительству.

Даже служба в армии, от которой сегодня многие пытаются «уберечься», помогла Р. Калимуллину утвердиться в своем жизненном пути. После «учебки» его направили в военный оркестр.

Продолжив (после службы в армии) к учебе в училище, он начинает серьезно заниматься композицией. Когда он досрочно сдал экзамены за первый курс, родители купили для него баян - любимый инструмент сына, и привезли в училище. Когда же он приехал в Казань поступать в консерваторию, абитуриентов, желающих стать студентами композиторского факультета, принимал лично ректор - Назиб Жиганов. Он сразу обратил внимание на юного абитуриента, выделявшегося, прежде всего, своей решимостью, уверенностью и интересными идеями. И не обманулся. Сразу же по окончании консерватории первым из татарских композиторов Рашид Фагимович стал лауреатом международного конкурса в Германии за струнный квартет «Памяти Г. Тукая». Далее последовала победа в престижном конкурсе «Вена-Модерн-Мастер», авторские концерты в престижных залах Нью-Йорка и Токио. Это был настоящий прорыв татарской музыки в мировое культурное пространство.

В 1980 г. Калимуллин поступает в Казанскую консерваторию на теоретико-композиторский факультет. Уже первые сочинения свидетельствовали о его несомненном даровании и заставили говорить о нем как о ярком, самобытном музыканте (квартет для деревянно-духовых инструментов, симфония-поэма «Булгары», исполненная на

Всесоюзном фестивале молодых композиторов и др.). В качестве дипломной работы Калимуллиным был представлен Концерт для кларнета с оркестром, явившийся первым образцом данной разновидности жанра в татарской музыке.

После окончания консерватории композитор совершенствует свое мастерство в ассистентуре-стажировке КГК у профессора А. Луппова. В 1988 и 1990 г.г. он проходит стажировку в Голландии и Германии. В эти годы он не только осваивает новые жанры, но и расширяет стилевой диапазон своего творчества. В 1987 г. за Третий струнный квартет «Памяти Г. Тукая» на престижном Международном конкурсе им. К. М. Вебера (Дрезден) ему присуждают Первую премию. Эта победа положила начало мировому признанию композитора. Сочинения Калимуллина исполняются во многих странах Европы, Азии, Америки, ему делают заказы известные коллективы и солисты.

С 1987 по 2001 г.г. Калимуллин преподает в Казанской консерватории на кафедре композиции, а с 1992 по 2001 г.г. возглавляет ее. Его выпускники – это известные сегодня в республике и за ее пределами композиторы (Р. Салимов, Р. Хакимов и др.). Калимуллин – это музыкант, в ком большой композиторский дар сочетается с незаурядными организаторскими способностями. С 1989 г. он является председателем Союза композиторов Татарстана. В нелегкие 90-е годы, когда творческие организации во многих республиках бывшего СССР находились в состоянии кризиса, Союз Композиторов Республики не только не утратил свой былой статус, но вышел на иную, более широкую орбиту деятельности. Благодаря инициативе председателя устанавливаются прочные международные контакты. Р.Калимуллин является инициатором и директором впервые проводимых в Татарстане международных фестивалей — японской и татарской музыки (1992, 1997), «Муз-транзит» (с 2003 г.), «Европа — Азия» (с 1993 г. регулярно раз в два года). СК Татарстана стал членом Международной ассоциации современной музыки (штаб-квартира в Амстердаме). С 2002 года композитор возглавляет созданный по его инициативе Центр современной музыки им. С. Губайдулиной в Казани.

2006—2010 — член Общественной палаты Республики Татарстан.

Член Общественного совета при Министерстве культуры Российской Федерации с 2016 года.

С 9 декабря 2015 года занимает пост Председателя Правления Союза композиторов Российской Федерации.

Вот уже более четверти века композитор активно и успешно занимается творческой деятельностью. Впечатляют широта образного мира его произведений. Импульсом для сочинения становятся разнообразные источники: старинные народные сказания, легенды, предания и притчи, события и герои национальной истории и современности, образы, жанры и тексты исламского культа; ряд произведений создан под впечатлением путешествий в различные города и страны («Утро в Стамбуле», «Подражание ситару», «Видение Пальмиры» и др.). Калимуллина отличают социальная чуткость, тяга к осмыслению актуальных проблем современного мироустройства, его нравственного несовершенства, дисгармонии. В его творчестве получают воплощение и социальные, этические темы, размышления о человеке, судьбах культуры, непреходящих народных ценностях.

В целом композитор апеллирует к традиционной системе жанров академической музыки — опера, концерт, поэма, соната, фантазия, но интерпретирует их по-своему. Актуальная для XX века (особенно второй половины) тенденция синтеза жанров

характерна и для произведений Калимуллина: симфония-поэма, соната-фантазия, поэма-фантазия. На взаимодействии камерно-вокального и камерно-инструментального жанров основаны поэмы «Риваят», «О счастье», синтез музыки и хореографии лежит в основе мультимедийной композиции «Сон о проросшем рисе» и музыкального действа «Зеркало желаний». Взаимодействие принципов эстрадной и академической музыки характеризует рок-оперу «Крик кукушки». С течением времени композитор все более отдает предпочтение нетипизированным жанрам и исполнительским составам – «Поезд «Франкфурт – Люксембург» для четырех саксофонов, «Инсайт» для баяна и скрипки, трагифарс «С петлей на шее» для скрипки и ударных и др.

Калимуллин — композитор, обладающий ярко выраженным национальным стилем и мышлением. Его музыку пронизывают особенности татарского народного музыкального интонирования, характерные черты различных фольклорных жанров – протяжной песни (поэма «О счастье»), городской песенной лирики (Соната № 2 для виолончели соло), такмака (Соната №2 для фортепиано), коранической речитации (фантазия для органа «Забытая молитва», «Альвидаг» и «Перед Господом мы в ответе» для хора а саррe а, опера «Крик кукушки» и др.). Однако композитора отличает не только умение проникнуть в существо той или иной традиции интонирования, но и способность воссоздать ее в индивидуализированном облике. Произведения Калимуллина характеризует осознание старинных, архаичных пластов народного музицирования сквозь призму композиторской техники XX века, что придает им остро современное звучание. Понимание национальной культуры как неотъемлемой части современного музыкального сознания присуще мышлению этого музыканта. Органичный сплав восточных и западных музыкальных традиций является одной из отличительных черт его творческой индивидуальности. Действие и созерцание, рефлексия и медитация, композиция и импровизация, динамика резко контрастных сопоставлений и статика длительного пребывания в пределах одного состояния (внутренне динамично развертывающегося), монолог и диалог — таковы полюса выразительности сочинений композитора. Будучи бесспорно национально характерной, музыка Калимуллина стоит в то же время как бы особняком, она не похожа на произведения коллег композитора, отличаясь оригинальной, опосредованной, психологически обостренной интерпретацией фольклорных традиций.

В своем творчестве Калимуллин применяет широкий круг приемов, средств, видов композиторской техники: элементы тональной и модальной техник, алеаторики и сонористики, минимализма и серийности. Причем, техника – «как это сделано» — всегда находится у композитора на втором плане, она «не слышна», выступая лишь как способ воплощения замысла. Весьма эффектно композитор использует выразительные возможности минимализма (в чем также проявляется влияние восточного типа мышления). Отталкиваясь от краткого интонационного образования, последовательно развивая его (темброво, фактурно, метроритмически), композитор раскрывает большой внутренний потенциал материала, достигая максимума выразительности и создавая динамично развертывающуюся композицию. Наиболее последовательно эта техника применена в сочинениях, связанных с ориентальной тематикой («Утро в Стамбуле», «Подражание ситару» и др.).

Композитора отличает умение естественно, логично, последовательно развивать мысль. Непринужденное, импровизационно свободное развертывание сочинений Калимуллина захватывает внутренним драматизмом и экспрессией, целиком подчиняя

себе слушательское восприятие, заставляя слушателей забыть о реальном пространстве и времени. Лаконизм, компактность форм, большой эмоциональный накал и напряжение характеризуют произведения композитора.

Важным фактором выразительности в сочинениях становится тембр. Тембровые, регистровые смещения материала играют формообразующую роль. Композитор использует широкий круг инструментов, традиционных и нетрадиционных, экзотических (преимущественно, ударных — гуиро, конги, гавайские орехи, японские колокольчики, и др.). Особый интерес он проявляет к струнным и духовым инструментам, привлекающим проникновенностью звучания и нетемперированностью строя. Калимуллин раздвигает границы выразительности традиционных тембров посредством применения новых приемов игры, а также специфических способов звукоизвлечения: микрохроматическое интонирование на деревянно-духовых, игра на струнах рояля и др. Композитор преимущественно склонен к использованию ненормативных исполнительских составов, обладающими большими возможностями для эксперимента, поиска новых эффектов звучания. Калимуллин всегда находится в состоянии поиска, эксперимента, опережая время. Многое найденное и открытое им в татарской музыке, в свое время бывшее необычным, неожиданным, сегодня становится привычным и даже традиционным – булгарская тематика и минимализм, нетрадиционные инструменты и исполнительские составы, оригинальные жанровые решения.

Творчество Калимуллина получило мировое признание. Он буквально ворвался в мировую элиту композиторов, его сочинения восстребованы и вызывают большой слушательский интерес. Многие его произведения живут самостоятельной жизнью, их исполнение почетно и престижно. В разные годы его сочинения исполнялись на концертах и международных фестивалях во многих городах (Москва, Санкт-Петебург, Одесса,), и странах (Голландия, Швеция, Швейцария, Франция, Германия, Люксембург, Чехия, Польша, США, Япония, Турция, Южная Корея др.).Премьеры ряда произведений состоялись за рубежом в исполнении известных в мире музыкантов – Ардитти-квартета (Англия), Краусс-квартета и ансамбля «Музыка вива» (Германия), ансамблей «Сигнус» (США), «Вокс» (Швеция), Государственного квартета РТ и мн. др. Композитор неоднократно выезжал на гастроли в Японию и США, где в исполнении зарубежных музыкантов состоялись авторские концерты в престижных залах Токио, Нью-Йорка и др. городов, о его творчестве писали зарубежные газеты и журналы («Асахисимбун» и др.)

В последние годы Калимуллин все более активно работает в области симфонической музыки: «Звуки леса», Концерт № 2 для кларнета с оркестром, Концерт для фортепиано с оркестром, симфонические фрески по мотивам оперы «Крик кукушки», Концерт-поэма «Сказание о Казани» (наиболее проникновенное и эмоциональное произведение композитора). Они были исполнены на его авторских концертах в 2005 г. в Москве и Казани известными российскими коллективами (РНО, оркестр «Эрмитаж»).

В хаотичные 1990-е годы Р. Калимуллин мог бы, как некоторые его знакомые, резко поменять сферу деятельности и заняться бизнесом. Но он не стал этого делать, поскольку это означало бы изменить себя. Наоборот, именно в эти трудные времена он решился на смелый проект - создать в Казани международный фестиваль современной музыки «Европа-Азия». Непросто это было. Находились противники, что понятно: обычно все новое воспринимается в штыки. Но время доказало востребованность подобного мероприятия. Ведь, по признанию самого композитора, «на фестиваль приезжают такие

музыканты, которым есть что сказать современной публике и чье творчество является отражением действительности, новейшей истории. Фестиваль «Европа-Азия» уже известен всему миру. Нигде мне ничего подобного не приходилось видеть, а мы это особо отмечаем, ведь Казань находится на стыке двух культур». Событие показывает, насколько силен взаимный интерес друг к другу музыкантов Запада и Востока (Японии, США, Китая, Франции, Турции, Таджикистана, Азербайджана, Польши, Голландии, Германии, Норвегии, Швеции, Канады и многих других стран). И интерес этот нередко подкрепляется неожиданными опытами совместного творчества исполнителей.

В 1998 году фестиваль «Европа-Азия» посетила знаменитая Софья Губайдуллина. В Татарстане гордятся тем, что ее имя, находящееся сегодня в центре мирового внимания, своей судьбой изначально связано с казанским краем. Она особо выделяет творчество Р. Калимуллина. Иногда их произведения звучат вместе в одних и тех же концертных залах Европы. Известно, что Губайдуллина избирательна в своих знакомствах, предпочитая общаться только с людьми своего круга, с теми, кого ценит и уважает. И именно о Р. Калимуллине она сказала как-то: «Это один из немногих современных композиторов, которым удается не потерять обостренного слышания того душевного пространства, которое находится за пределами реального».

Сегодня Р. Калимуллин сам способствует в меру сил и возможностей тому, чтобы местные музыканты развивались, росли, ставили перед собой более масштабные задачи. К примеру, направляет наиболее талантливую молодежь в Москву, в Дом творчества Союза композиторов России, где с ними занимаются опытные педагоги, их работы оценивают специалисты, они имеют возможность послушать работы своих коллег из других городов России. Несомненно, это стимулирует дальнейший рост. Ведь обычно после окончания консерватории для молодого композитора наступает сложный период адаптации в новой среде, когда уже нет рядом педагога. А мастер-классы помогают чувствовать себя востребованными и нужными обществу. Таланты необходимо находить и направлять в правильное русло. Только тогда и появятся новые артисты, которые в будущем прославят свою республику - так же, как это удалось Рашиду Калимуллину.

Сегодня композитор играет на множестве различных инструментов и использует их в своих сочинениях. Его рабочий кабинет буквально заполнен ими. А первый экзотический инструмент - многострунный ситар - Рашид Фагимович приобрел много лет назад в Индии, когда Союз композиторов СССР организовывал гастрольные поездки. С тех самых пор, где бы он ни находился, всегда старается приобретать необычные инструменты. Такой богатой коллекции, пожалуй, ни у кого в Казани больше нет.

Одни говорят, что человек сам создает свою судьбу. Другие убеждены, что человек бессилен что-либо изменить в своей жизни, так как у каждого все заранее «запрограммировано». То есть от рождения либо дано быть счастливым, либо нет. Пример известного татарстанского композитора Рашида Калимуллина, казалось бы, подтверждает этот тезис. Председатель союза композиторов РТ, любимец Софьи Губайдуллиной, организатор и руководитель созданного в Казани Центра современной музыки ее имени, лауреат различных международных конкурсов, народный артист России и Татарстана.

Как его не назвать счастливчиком?! За его плечами - стажировки в Германии, Голландии, Америке, лекции в крупнейших университетах мира, многочисленные гастроли по всему миру, включая Гавайские и Канарские острова. Он знаком и дружен с композиторами мирового уровня. «Везунчик», - говорят завистники. Конечно, в его

случае не обошлось без благосклонной улыбки Фортуны. Однако кто знает, сколько труда, характера и целеустремленности пришлось ему приложить, чтобы добиться этого?! Ведь даже недруги отмечают, что он очень активный и деятельный человек. Это главная черта, унаследованная от родителей. Напутствие отца «всегда все делать основательно и тщательно» он запомнил на всю жизнь.

Работая в совершенно разных жанрах, он оригинально интерпретирует их. Яркая индивидуальность Р.Калимуллина проявляется в национальной самобытности, органичном сплаве восточных и западных музыкальных традиций. Его сочинения уже давно и прочно нашли свое место в репертуаре ведущих российских коллективов.

За большие заслуги в развитии музыкального искусства композитор удостоен почетных званий — заслуженный деятель искусств Татарстана (1990), России (1996), народный артист РТ (2003). Он является лауреатом премии Союза композиторов России им. Д. Шостаковича (2001), премии Правительства РФ в области культуры (2005). Его Соната для фортепиано № 2 в 1994 году в исполнении японской пианистки К.Мацунага была удостоена первой премии на Международном конкурсе «Вена — Модерн — Мастер». Рашид Фагимович Калимуллин – член Общественной палаты РТ.

Задачи проекта считаю раскрытыми и цель достигнутой. Освещены биографический, творческий и общественный аспект жизни Рашида Калимуллина – знаменитого композитора, рожденного в г.Зеленодольск.

Литература

1. Губайдуллина Г. И молодость, и мастерство // Музыкальная жизнь. — 1988. ~ № 20. — С. 5.
2. Губайдуллина Г. … Плюс потребность души //СМ. — 1989. — № 11.
3. Губайдуллина Г. Если придешь — говори // СМ. — 1990. — № 8. — С. 17 — 21.
4. Калимуллин Р., Алмазова Т. Нашей музыке — достойное существование // Музыкальная академия. — 1999. ~ № 3. — С. 38 — 43.
5. Сайфуллина Г. Духовная музыка Отечества. Возвращение: Интервью с М.Шамсутдиновой и Р.Калимуллиным // СМ. — 1991. — № 6.
6. Слово о молодых. Слово — молодым // СМ. -1988. — №6. — С. 3 — 12.
7. Файзуллаева М. Прошлое забудете — иссохнут корни // СМ. -1990. — № 5.
8. Файзуллаева М. Когда вновь прозвучит «Крик кукушки» // Татарстан. — 1994.— № Уг. С. 102 — 105.
9. Тылсымлымоңнардөньясында // Казан утлары. — 1994. — № 6.
10. Юсупова Р. Иҗатсукмагы … //Азатхатын. — 1988. — № 7.

ЯКТАШЫБЫЗ ФАИЛ ШӘФИГУЛЛИН – МИЛЛӘТЕБЕЗ ГОРУРЛЫГЫ

Фәнни-эзләнү эшен үтәде: 9 нче сыйныф
укучысы **Газизова Гөлия.**
Фәнни җитәкчесе: татар теле һәм әдәбияты
укытучысы **Әкрамова Н. Р.**

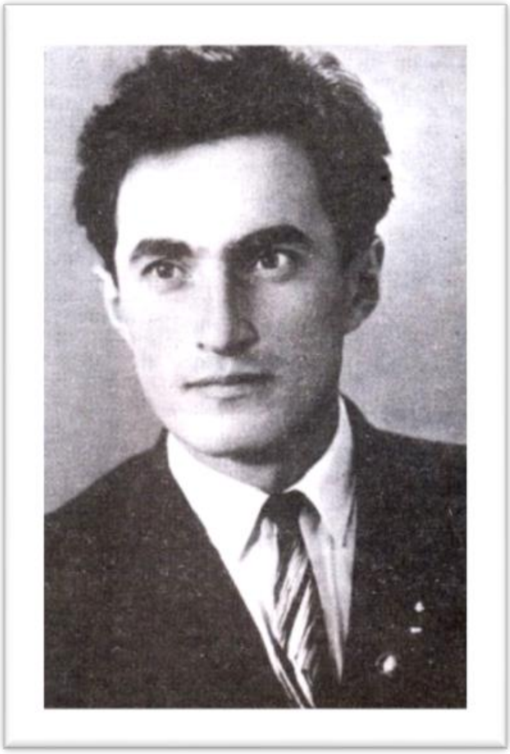

Булдым мин чит җирләрдә
Сагындым илне көеп.
Туган – җир – туган ана,
Чит җирләр үги кебек
Сагындым илне көеп.

Мин үземнең фәнни эзләнү эшемне күрше авылы егете, язучы, диңгезче – Фаил Шәфигуллинга, аның иҗатына багышладым.

Әгәр үзе исән булса, аңа быел , 18 майда 80 яшь тулган булыр иде. Кызганычка каршы, 1982 нче елның 7 октябрендә көтмәгәндә-уйламаганда, бик серле һәм фаҗигале рәвештә һәлак була. Аның үлеме барлык кешене гаҗәпкә калдыра. Аның кебек таза, сау - сәламәт кеше үлмәскә тиеш иде. 43 яшендә иҗат юлының яртысын да җитмәгән килеш, арабыздан мәңгелеккә китеп бара.

Кыска гына иҗат юлында онытылмаслык шигырьләр , хикәяләр, повестьлар, сәхнә әсәрләре язып өлгергән.

Хәзер сезнең игътибарыгызга Ф. Шәфигуллинның туган авылына багышлап язылган шигырен тәкъдим итәм.

Карашәм

Ф.Шәфигуллин.

Синдә калган истәлекләрне
Гомер буе сагынып сөйләрлек...
Кызларыңа айлы кичләрдә
Без тик юкка шигырь сөйләдек-
Без сөйгәннәр безне сөймәде,
Сөйгәннәрен үзебез сөймәдек...
Хур күрмибез кая барсак та –
Йөрәккә дәрт бирә бер аһәң;

Җилләр чыга, куба давыллар,
Сүнми барыбер, сүнми яна шәм;
Дәртләндереп, җанны яктыртып
Торучы син, син ул, Карашәм.

Фаил Шәфигуллинның чишмә башы Яшел Үзән районының Карашәм авылыннан башлана. Бу яклар - үзенең табигате белән искиткеч матур яклар. Урман –сулар, әрәмә-күлләр, таулар-инешләр - гади кешене дә шагыйрь итәр кебек. Ул гомеренең һәр көнендә күңеле белән туган ягына омтыла, туган авылын сагынып яши. Аның шушы сагыну хисләре җыр булып ташып чыга.

Туган авылы белән бергә балачак еллары, онытылмас яшьлек еллары сагындыргандыр язучыны. 7 еллык мәктәпне тәмамлагач, ул колхоз кырларында эшли башлый. Ул башта атта, аннары тракторда эшли. Ә аннары хыяллары һәм теләкләре туган як кырларына гына сыймый. Иртыш ярларына ук барып җир сөрә, иген игә егет. Тормыш китабының кызыклы битләре әле шактый. Казах далалары, Себер тайгалары һәм төзелешләре, ниһаять, илнең чиге – ерак Көнчыгыш диңгезләре. Кем булып кына эшләми ул?! Чирәм җирләрне дә күтәрә, урман да кисә. Кайда кара эшче, кайда слесарь, кайда матрос. Нәкъ үзе язганча:

Җиңелен сайлап күтәрмәдек йөкнең
Үпкәләмәс туган ил безгә.
Иген иктек җирдә, көтү көттек,
Зур кораблар йөрттек диңгездә.

Алты ел буенча дөнья күреп йөргәннән соң, 1962 елда туган якларына кайтып төшә. Яшеп Үзән шәһәрендә заводка эшкә керә. Эшли дә, укый да. Читтән торып башта 10 ны, аннары Казан Дәүләт университетының журналистика факультетын тәмамлый.

Читтә тормыш яхшы диләр,
Ышанмагыз, авылдашлар,
Кызыкмагыз, авылдашлар,
Киткәннәргә авылын ташлап
Кайда да бер кояш, диләр.
Ышанмагыз, авылдашлар,
Безнең авыл өстендәге кояш
якты бар кояштан, -дип яза ул чит җирләрдән әйләнеп кайткач.

1970 нче елда Фаил Шәфигуллин Казанга күчеп килә.Профессиональ язучы булу белән беррәттән ул, җиңен сызганып, вакытлы матбугатта да эшли. Башта “ Казан утлары” журналында әдәби хезмәткәр,” Идел альманахында” баш мөхәррир, соңыннан “Чаян” журналында әдәби бүлек мөдире, шулай ук бик күп кенә газета – журнал редколлегия әгъзасы.

Бу елларда Ф.Шәфигуллинның тагын 6 китабы дөнья күрә. “Әлфинур” (повесть-хикәяләр), “Дулкынга-дулкын” (шигырьләр), “ Күзгә карап” (юмористик хикәя), “Ак яллы аргамаклар” (повесть-хикәяләр).

“Дулкынга-дулкын” дигән шигырьләр җыентыгына кергән берничә шигыре аның җыр булып китә. “Мин гармун булыр идем” , “Яшьлегем тугае” , һ.б.

Фаил Шәфигуллинның 1979 елда чыккан “Күзгә карап” дигән юмористик хикәясендә, автор күзгә карап, юморга хас булганча, үз итеп көлә. Үз итеп көлсә дә оялтырлык, кызартырлык итеп, көлә белеп көлә.

Китаптагы күп хикәяләре мәхәббәт темасына карый. “Сафура, Бәкер һәм трактор” хикәясе аерым игътибарга лаек.

Фаил Шәфигуллинның иҗаты күпкырлы. Ул шагыйрь, прозаик, юмор остасы, публицист –журналист та.

Фаил Шәфигуллин, актив иҗат тормышы белән яшәп, күп төрле җәмәгать эшләре алып барган язучы. Ул заводта эшләгән дәверендә Зеленодольск шәһәр советына депутат итеп сайланган (1969), соңыннан озак еллар буе «Казан утлары», «Чаян» журналларының һәм «Яшь ленинчы» газетасының редколлегия члены булып тора. Ул 1969 елдан СССР Язучылар союзы члены иде.

Аның күңел күтәргеч, дәртләндерүче сүзләре күп кенә яшь шагыйрь һәм язучыларга иҗат юлына чыгарга булышык итә.

“Бәхет йолдызы астында” дигән хикәядә Фаил Шәфигуллинның мондый сүзләре бар: “Матур шул безнең авыл, их матур! Дөньяның бер почмагында да юктыр мондый җир ...”.

”Китү һәрвакыт кыен, сагышлы,үкенечле.Туган йортыңнан ераклашкан кеше , үзе кечерәя бара сыман тоела. Кайтканда кеше үсә. Кайтканда кешенең башы болытларга тия, күңеле дәрьялар сыярлык булып киңәя. Юлдан язган кешеләр дә кайчан да булса туган йортларына бер әйләнеп кайталар, кайтмаса да , кайтасы килә, кайтасы килмәсә дә онытa алмый туган җирен. Туган әнисен онытканнар да туган җирен онытмый. Оныткан дигәнгә ышанмагыз! Онытмый, беркем дә туган җирен онытмый. Караклар да, хыянәтчеләр дә, дезертирлар да, хәтта тормышка битараф кешеләр дә онытмыйдыр туган җирен. Ә менә туган җирнең хәтере кеше хәтере кебек түгел, туган җир үзенә лаек булмаган балаларын оныта”, - дип яза Фаил Шәфигуллин “Өй салуның ние бар?” әсәрендә.

Язучының күңел түрендә кайчан туган соң бу уй-фикерләр? Кеше язмышы газиз туган җир... Бәлки 17 яшьлек ир бала вакытында туган авылыннан еракларга китеп Тын океан дулкыннарында тибрәлгәндәдер? Ә бәлки, соңрак, үзенең кыска гына гомере азагында Кара диңгезнең шаулы дулкыннар тавышын тыңлаганда тугандыр?

Язучының күп кенә әсәрләре автобиографик. Ул повестьлар безгә, Яшел Үзән районының Идел аръягында яшәүчеләрнең, тормыш – көнкүреш үзенчәлекләрен чагылдырулары белән кадерле. Шәфигуллинның герое әйләнә – тирәдәгеләрнең тормышын яхшы аңлаучы, күзәтүчән, нечкә хисле, шул ук вакытта югары әхлак формаларына ия булган шәхес. Ул - баланың эчке дөньясын аңлап, аның күңеленә үтеп керерлек әсәрләр язган. Аның әсәрләре юмор – сатирага бик бай, һәркайсына җиңелчә елмаю, шаянлык хас.

“Шагыйрь булырга да, галим булырга да, уйлаган юк иде, егетләр!.. Мин үзем нидән башладым? Кәгазь җыюдан. Язучы кәгазьдән башка беркайчан да чын язучы була алмый. Минем күңелемдә кәгазьгә мәхәббәт бик иртә уянды. Бишектә ятканда ук кәгазь белән уйнарга яратканмын.Ата-ана күңеле сизгер була, алар гөнаһсыз сабыйлыгымның зәңгәр таңында ук миңа олы киләчәк юрап куйганнар.” Бу юлларны Ф.Шәфигуллин, әлбәттә, көлеп яза. Ләкин , чынлап та, ул олы киләчәкле, халык тарафыннан танылган, кызыклы язучы.

Фаил Шәфигуллин татар юмористик хикәясен югары баскычка күтәрде, - дип яза Нурихан Фәттах. – Аның күзләре күпләр шәйли дә алмаганны күрә, җор теле күңеленә дә килмәгәнне мавыктырып сөйли белде. Аның бер генә кызыксынмаган, бер генә белмәгән нәрсәсе юк сыман. Авыл, шәһәр тормышы турында да, әдәбият – сәнгать турында

да.Үзенең замандашлары һәм каләмдәшләре турында да ул бер үк дәрәҗәдә белеп һәм яратып яза.

Фаил Шәфигуллинның китап булып басылып чыккан өч шигырь җыентыгы бар: “Яңа ел бусагасында”, “Гашыйк”, “Дулкынга дулкын”. Аның беренчесе шагыйрьгә 28 яшь тулганда дөнья күрә. Ф.Шәфигуллинның шигырьләре “географиясенең” киңлеге белән үзенчәлекле. Шигъри дулкыннар завод юллары, иген басулары, урман аланнары аша узып, ерак океаннарга барып чыга һәм яшь замандашыбызның күңел диңгезе дулкыннары белән кушыла. Фаил Шәфигуллин – замандаш язучыбыз. Аның әсәрләренең максаты – кешелекле булырга өйрәтү. Дөньядан, тормыштан ямь табып яшәү кирәге турында алар. Чыннан да, күңел күзе белән карасаң, матурлыкны күрми калу мөмкин түгел бит!

Без талантлы якташыбыз белән горурланабыз, аның алдында баш иябез.

АВЫЛДАШЫБЫЗ ЗАҺИДУЛЛА ШӘФИГУЛЛИН - МИЛЛӘТЕБЕЗНЕ МӘГЪРИФӘТЛЕ, МӘДӘНИЯТЛЕ ИТҮГӘ ЗУР ӨЛЕШ КЕРТҮЧЕ

Фәнни-эзләнү эшен үтәде: Татарстан Республикасы Яшел Үзән муниципаль районы
Усман Әлмеев исемендәге Акъегет гомуми төп белем бирү мәктәбе
муниципаль бюджет гомуми белем бирү
учреждениесенең IX сыйныф укучысы
Борһанова Гүзәлия.
Фәнни җитәкче: тарих укытучысы
Адиятуллина А. Р.

Һәр төбәкнең үзенең күренекле шәхесләре була. Алар турында горурланып сөйләнелә, кылган гамәлләре хөрмәтләнә, безне, ягъни яшь буынны да шулар үрнәгендә тәрбияләү максаты куела. Шагыйрь әйтмешли, “Минем туып – үскән авылым гади генә бер авыл”. Менә шул гади генә Акъегет авылында 1840 нчы елның 16 нчы декабрендә бер малай дөньяга аваз сала. Ул вакытта бу баланың миллионер сәүдәгәр булып китәчәген һәм халыкны агартучы булыр дип кем белгән дә, кем уйлаган?

17 яше тулган егет Урал якларына эшкә чыгып китә. Ә 1859 нчы елда аның әтисе үлгәч, гаиләнең бөтен авырлыгы, энекәшләрен тәрбияләү аның җилкәсенә төшә. Томск һәм Иркутск шәһәрләрендә ул үзенең җиләк – җимеш һәм галантерия әйберләрен сату буенча сәүдә эшчәнлеген башлап җибәрә. Тиз арада эре сәүдә тармагы барлыкка килә. Үзенең сәүдә эшен Казан шәһәрендә, Идел буе регионында алып бара һәм шул ук вакытта үзенең бертуган абыйсы Шәйхулла белән компаньон булалар. 1894 нче елның сентябрендә алар “Бертуган Шәфигуллинннар” дип исемләнгән сәүдә йорты ачалар. Иркутск, Красноярск һәм Чита шәһәрләрендә мехлар сату буенча зур сәүдә кибетләре ачып җибәрәләр. Тырышлык, исәп белән эш итүчелек Заһидулла Шәфигуллинга бик зур байлыкка ия булырга ярдәм итә. Ул миллионер сәүдәгәргә әйләнә.

Иң авыр вакытларда да югалып калмый, кешеләргә игътибарлы мөнәсәбәтен җуймый. XX гасыр башында ул туган авылы Акъегеткә яшәү өчен дип кайта.

Картая төшкәч, Иркутскидагы барлык эшләрен бертуган Шәйхуллага һәм олы улы Хәйруллага , Красноярскидагы сәүдә эшләрен тагын ике улына – Зиннур белән Гарифҗанга, Читадагысын бертуганының улы Сәйфетдиновка тапшыра. Архангельскида, Вологда һәм Устюгтагы кызларын кияүгә биреп бетерә, ә үзе якташларын агарту белән шөгыльләнә башлый. 1898 нче елда Шәфигуллин Казан губернасысында беренчеләрдән булып, мәктәбендә яңа методика белән укыту кертә.

Заһидулла Шәфигуллин авылга кайткач та, күп кенә эшләр башкара. Чардакланган агачтан эшләнгән ике катлы бик матур йорт салдыра. Шул ук ишек алдында, ике катлы йорт шактый зур булган бер катлы һәм бик матур итеп эшләнгән балконлы кунак йорты салдырта. Кунак йортының көньягында төрле чәчәкләргә күмелгән, уртасында цементлап эшләнгән зур булмаган су бассейны булган, зур алмагач һәм җиләк-җимеш бакчасы үстерелә. Ишек алдының көнбатышында иген келәтләре, ат һәм башка терлек абзарлары, мунча һәм башка сарайлар салынган. Ишек алдының көнчыгыш һәм көнбатышында дүртәр баганалы капкалар урнашкан. Көнчыгыш капка янында чарыклап эшләнгән өсте ябулы, шактый тирән кое булган. Бай Имани кизләвеннән алып, үз капка төбенә кадәр, юлга таш җәйдерә. Ишек алдына да таш җәйдергән. Заһидулланың алмашка җигүле өч тройкасы, эш атлары, берничә баш сыер, күп кенә сарыклар булган. Хезмәткәрләрнең күбесе чуашлар булган.

Заһидулла авылда һәм башка авылларда мәчетләр салдыра, безнең авылда ике катлы ир балалар мәктәбе һәм бер катлы кызлар мәктәбе төзеттерә. Боларга кадәр ике мәхәлләдә мәдрәсә салдырган була. Картларның сөйләве буенча, Заһидулла Шәфигуллин бала чакта көтү көткән.

1861нче елгы реформадан соң, яшь Заһидулла Себергә китә. Агач хәзерләүдә тырышып эшли, һәр тиеннең кадерен белә.

1876 нчы елда Акъегеткә әйләнеп кайта, йорт сала. Мәктәп салдыра. Икенче кайтуында манаралы мәчет бурата. Мулла итеп мөселман дөньясында танылган Шәрәфетдин Бәшировны китертә һәм үзе яңадан Себергә юл тота.

Иң авыр вакытларда да, бәлагә юлыкканда да югалып калмый, кешеләргә игътибарлы мөнәсәбәте җуймый. XX гасыр башында ул туган авылына даими яшәү өчен дип кайта. Картая төшкәч, Иркутскидагы барлык эшләрен бертуганы Шәйхуллага һәм олы улы Хәйруллага, Красноярскидагы сәүдә эшләрен тагын ике улына - Зиннур белән Гарифҗанга, Читадагысын - бертуганының улы Сәйфетдиновка тапшыра. Архангельскида, Вологда һәм Устюгтагы кызларын кияүгә биреп бетерә, ә үзе якташларын агарту белән шөгыльләнә башлый. 1898 нче елда миллионер сәүдәгәр Заһидулла Шәфигуллин, үз хисабына Бүшәрмә елгасы буенда, агачтан шактый зур булган, ике катлы мәктәп бинасы төзетеп бетерә. Бу мәктәп – мәдрәсәдә ир балалар укыйлар. Анда яңа методика белән (җәдитчә) уку кертелә. Укыту өчен читтән Фатих Сәйфи – Казанлы кебек укымышлы һәм алдынгы мөгаллимнәр чакыртыла.

Чыгымнарның күпчелеген Шәфигуллин үз хисабыннан тота. Мәктәпнең түбәнге каты читтән килеп укучыларга бирелә. Югары катында класс бүлмәләре, анда кара парталар тезелеп тора. Мәктәптә рус теле, арифметика, геометрия нигезләре, география, тарих, табигать белеме, татар теле һәм әдәбияты, дин сабагы укытыла.

Соңрак Заһидулла Шәфигуллин Әлмәндә, Чүтидә малайлар өчен мәктәп, ә Акъегет авылында бер катлы кызлар мәдрәсәсе төзетә. Аның ишек алдына, мөгаллимнәр яшәр өчен, ике катлы йорт салдыра, кое казыта, алмагач, җиләк- җимеш бакчасы үстерә. Мәдрәсәне ягулык белән тәэмин итә, уку, язу җиһазлары, дәреслекләрне ала, мөгаллимнәргә хезмәт хакы түли. Укытуның торышын күзәтә. Соңга таба мәдрәсә "Русско-татарская школа" дип атала. Бу елларда рус-татар мәктәбендә 325 ир бала, 117 кыз бала белем ала.

Заһидулла Шәфигуллинның яшерен мөселман съездларында делегат булып катнашуын, авылдашыбыз Илгизәр Тимершин "Акъегет авылы тарихы сәхифәләре", Равил Фәхретдиновның "Татар тарихындагы язмалары" моны раслый.

Заһидулла Шәфигуллин картлык көнендә сукырая, Октябрь революциясеннән соң авылдан китәргә теләми. 1919 нчы елның 79 яшендә үлә һәм авыл зиратына күмелә.

Заһидулла байның һәм туганнарының кайбер кызлары әле 1936-1937 нче елларда Иркутскида яшәүләре һәм авылга күрергә кайтулары, кунак булып китүләре турында тулы мәгълуматлар бар.

Дәресләрдә һәм дәрестән тыш чараларда язучы, шагыйрьләрнең тормыш юлларын өйрәнгәндә Заһидулла байны да өйрәнәбез. Татар теле кабинетында Заһидулла Шәфигуллинга багышланган альбом һәм стендлар төзелгән. Гомумән, авылдашыбыз Заһидулла Шәфигуллин тарихта тирән эз калдырган иң якты йолдызларның берсе.

ХАМЗЯ РИАТУЛЛОВИЧ ИСЛЯЕВ – НЕУТОМИМЫЙ ТРУЖЕНИК

Выполнил: **Тараканов Ильяс,**ученик 8 «в» класса,
МБОУ СОШ № 1 с.Средняя Елюзань
Руководитель: **Бикмаева М. З.**
учитель татарского языка и литературы

Пензенская область подарила стране множество людей, связанных с шоу бизнесом и известных не только на нашей Родине, но и за границей. Думаю, что практические все знают таких певцов как Сергей Пенкин, Тимур Родригез, Егор Крид, Антон Макарский. Естественно, что всем знаком и Паша Воля, а ведущая телеканала Россия 1 Мария Ситтель рассказывает жителям нашей огромной страны самые последние новости. А космонавт Александр Самокутяев уже несколько раз отправлялся на орбиту, но все свободное время проводит в родной Пензе. Знаменитых пензенцев большое количество и направления их деятельности самые разнообразное.

Я думаю, что татарское село Средняя Елюзань– образец успешного сохранения аграрного сектора России. Это не только пример, но и, по сути, спасение отрасли для нашей страны. Здесь встаёт вопрос о том, каким образом брать пример и что именно заимствовать, ведь, как говорится, «в чужой монастырь со своим уставом не ходят». Меня, несомненно, вдохновил Хамзя Риатуллович Исляев – человек, который своим примером побудил переосмыслить и сорганизоваться самому для позитивных преобразований. В целом можно сказать, что это человек « с большой буквы». Хамзя Риатуллович Исляев 36

лет своей жизни посвятил развитию сельскохозяйственного производства и социальной сферы на селе.

Исляев Хамзя Риатуллович- человек, который оставил глубокий след в истории села Средняя Елюзань, совхоза «Елюзанский», человек, которого искренне любят односельчане за настоящее дело и лучшие человеческие качества.Он кавалер ордена Ленина, Октябрьской революции, ордена «Знак Почета», заслуженный работник сельского хозяйства, ветеран труда.

Хамзя Риатуллович родился в 1933 году в селе Верхняя Елюзань. Наш земляк и человек, который многое сделал для развития нашего села. Рос в многодетной семье, где был старшим ребенком. Десятилетний мальчишка заботился о трех сестрах и брате, так как в 1941 году его отец был призван на фронт для защиты Родины.

Из истории известно, что в годы войны всю тяжелую работу, в том числе и полевую, выполняли старики, женщины и дети 11-12 лет и старше. Хамзе, как он считает сам, тогда повезло. Они вместе с дедом первыми в колхозе приучили свою корову (всех лошадей забрали на военные нужды, оставили только одну для председателя) выполнять «лошадиную» работу, быть тягловой силой. Вообще колхоз в то время располагал двумя тракторами ЧТЗ, одним колесным ХТЗ и молотилкой. Комбайнов в помине не было. Хлеб, выращенный с большим трудом, убирался вручную - старики косили косами, а женщины жали серпами и вязали в снопы. Затем на коровах возили их в скирды. Молотить зерно приходилось, как говорится, до «белых мух». Со своим дедом Аипом Ибрагимовичем наш герой проработал в колхозе с 1943 по 1945 год. После окончания 4 класса в 1943 году его дядя организовал бригаду из молодых девушек, которые выращивали овощи и отправляли их раненым Сурского госпиталя. Он попросил смышленого мальчишку работать счетоводом. Так до окончания 7 класса он учился и трудился на благо Родины.

Хамзя Риатуллович рос умным, целеустремленным, ответственным ребенком. Деревенского юношу всегда тянуло к труду на земле. На выбор профессии оказала влияние одна случайная встреча, а произошла она на свадьбе его дяди, где гостем был агроном из Смычки (сильного тогда хозяйства). Разговорившись с парнем, он посоветовал ему учиться на «хозяина» полей. Воодушевленный такой поддержкой со стороны старшего, Хамзя Исляев поступил в сельскохозяйственный техникум на агрономическое отделение. Он и еще три друга (к сожалению, их уже нет в живых) получили знания по специальности в течение четырех лет. Причем Хамзя и здесь отличался своей неординарностью - он был среди друзей главным поваром! Учился на отлично в Пензенском сельскохозяйственном техникуме, за что неоднократно получал грамоты. Активно участвовал в общественной жизни техникума, в художественной самодеятельности. Для села Средняя Елюзань сделал очень многое: построил больницу, школу, детский сад, что немаловажно для односельчан. В 1984 году в честь 40-летия великой победы над фашистской Германией в селе был открыт грандиозный памятник погибшему солдату-среднеелюзанцу. В этом тоже большая заслуга Исляева Х.Р.

Можно многое рассказать о его трудовой деятельности. Он долгое время работал главным агрономом в Городищенском районе. Не удивительно, что после него молодежь пошла учиться на агронома. Как говорил в свое время Хамзя Риатуллович: «Я хотел увидеть полет Гагарина, а суждено было стать первым директором совхоза «Елюзанский». Благодаря его стараниям были созданы швейные цеха, филиал часового завода, построены жилые дома, детские сады, магазины, универмаг. Труд работников был на высоком

почете. Односельчане всегда и во всём поддерживали своего любимого руководителя. Это был, наверное, один из успешных периодов коллективного хозяйства в Елюзани. Хамзя Риатуллович многое сделал, такое нельзя забыть. Это все его заслуги .

Юность, согласитесь пора надежд и любви. Обучаясь в техникуме, Хамзя встретил свою любовь Тамару, студентку пединститута, будущего преподавателя русского языка и литературы. Молодые люди скрепили узы любви браком. Хамзя Риатуллович в свои 24 года вступил в законный брак с Поляковой Тамарой Филипповной, с которой в мире и согласии прожили 52 года. У них родились два прекрасных сына: старший сын Равиль окончил математический факультет ПГПИ имени Белинского, второй сын Сергей- артиллерийское училище в Мурманске. Он единственный моряк дальнего плавания из села Средняя Елюзань. Затем появились внуки и правнуки.

Хамзя Риатуллович стоял у истоков образования сильного в советское время хозяйства-совхоза «Елюзанский», основным направлением работы которого было выращивание лука.

Население сел Средняя Елюзань, Верхняя Елюзань, Смычка с 1958 года успешно занималось выращиванием лука, получая за него оплаты уже деньгами (ранее, до 1953 года, люди зарабатывали трудодни).

Лук выращивали в немалом количестве, а вот хранить его было негде: два навеса, крытые соломой, и подвальное помещение,- рассказывает Хамзя Риатуллович.

В 1965 году руководство нашей страны принимает решение о разукрупнении больших сельхозпредприятий, в том числе и совхоза «Сурский», в составе которого были вышеперечисленные поселения. Стал вопрос: как разукрупнить хозяйство? Надо заметить, что Хамзя Риатуллович был настойчивым и инициативным специалистом. Свою идею о создании совхоза *«Елюзанский»* Х.Р. Исляев выдвинул, находясь на должности главного агронома района. Его предложение поддержал первый секретарь райкома партии Н.В. Лагуткин, а затем и первый секретарь обкома партии Л.Б.Ермин.

Так в январе 1966 года образовался совхоз «Елюзанский». За 26 лет своего существования рабочим этого хозяйства удалось добиться высоких результатов, а хозяйству стать хозяйством - миллионером.

Начав работу в должности главного агронома, Х.Р. Исляев вместе с умелым руководителем Диганшой Сибгатулловичем Умяровым подобрали специалистов, рабочих, создали материально-техническую базу совхоза, используемую до сих пор. В хозяйстве были построены механические мастерские, хлебопекарня, столовая и многое другое. Успешной работе хозяйства способствовали как природные, так и человеческие факторы - земля была благодатной для выращивания лука, а занимались этим елюзанцы - народ трудолюбивый и ответственный. Однажды в Средней Елюзани проводился областной семинар, в котором принимали участие первые лица области. Был среди них первый секретарь обкома партии Л.Б. Ермин. Кроме вопросов сельского хозяйства, первого секретаря заинтересовали и другие сферы жизни села. Он посетил сельскую больницу, ютившуюся в деревянном домике с провалившимися полами. Увидев такое неприглядное помещение, он принял решение отвести для больницы шестнадцатиквартирный дом. Под контролем Х.Р.Исляева сделали ремонт. Кстати, долгосрочных программ, как сегодня, тогда не было.

Открыли участковую больницу на 50 коек с родильным и детским отделениями. В 1970 году было построено здание 8-летней школы, дом культуры, в 1974-м началось

строительство средней школы, были построены жилые дома, детский сад, универмаг. Финансирование всех строек осуществлялось за счет прибыли совхоза.

В совхозе «Елюзанский», - с гордостью говорит Хамзя Риатуллович, - уделялось большое внимание занятости населения. О безработице тогда и понятия не имели. До 1000 рабочих были заняты сельскохозяйственным трудом, а на уборке лука каждый сезон работали до 1500 учащихся местных школ. Только польза, по мнению Хамзи Риатулловича, была от такой деятельности взрослых и детей. Ведь на полях трудились семьями. Разумеется, это делало их еще более крепкими. А отношение у татарского народа к семье, надо сказать, какое-то особое, святое.

Правда Хамзя Риатуллович сожалеет, что в настоящее время начал процветать культ денег, развивается предвзятое отношение к членам семьи и среди елюзанцев, меняются нравы. А отсюда, делает вывод, - и семейный разлад. Немного отступив от «луковой» темы, мы вернулись к ней вновь. - Луком были заняты, - продолжает Хамзя Риатуллович ,-840 гектаров самых лучших земель района. Каждый год мы получали новую сельхозтехнику. В общем, хозяйство наращивало темпы, соответственно росли и объемы урожая лука. Стоять на месте было нельзя. Надо было искать новые каналы сбыта продукции. И они были найдены. Хамзя Риатуллович, проявив свои дипломатические способности, встретился с директором тепличного хозяйства «Московский». Оба руководителя пришли к одному решению, и лук вскоре начали отправлять в Москву вагонами со станции Чаадаевка. С начала 80-х совхоз «Московский» становится основным потребителем «Елюзанского» (до 4,5 тысяч тонн в год).

Возглавив хозяйство в 1969 году, он умело и плодотворно организовал работу производства, направлял и контролировал финансовую деятельность и превратил совхоз в крепкое рентабельное, передовое хозяйство, внедрял индустриальную технологию возделывания лука.

Хамзя Риатуллович - Заслуженный работник сельского хозяйства РСФСР - за добросовестный труд и высокие показатели в работе награжден орденами Ленина, Октябрьской революции, Знаком Почета и почетными грамотами, удостоен звания «Почетный гражданин Городищенского района» Пензенской области.

За время всей своей трудовой деятельности проявил себя как добросовестный, честный, дисциплинированный человек, замечательный руководитель, огромный опыт и авторитет которого оказывали большое влияние на все события, происходившие в совхозе. Он внес большой вклад в развитие культуры, народного образования, здравоохранения Среднеелюзанского сельсовета. В настоящее время он активно занимается общественной деятельностью, пользуется большим авторитетом не только среди односельчан, но и жителей Городищенского района.

Изучая историю Елюзани, я узнал об удивительном человеке, родившимся на этой земле. Жизнь и трудовая деятельность Хамзи Риятулловича Исляева достойны восхищения и преклонения, весь опыт его работы показывает, что даже на селе человек может стать известным и успешным.

Выполняя свою работу, я открыл для себя новое: много интересного узнала о жизни Хамзи Риятулловича. Этот замечательный человек своим каждодневным трудом приносит пользу многим людям, работая на благо своего края и процветания всей страны. Долг каждого человека уважительно относиться к истории родного села, края, России, научиться хранить память о земляках. Мы должны помочь себе найти дорогу к добру,

справедливости, милосердию, испытывать чувство гордости и гражданского достоинства. Завтра мы вступим в жизнь, и судьба России будет в наших руках. Мы должны знать историю нашей страны, ее особенности. Задача нынешнего молодого поколения - не превращаться в равнодушных, бесчувственных людей, не допускать в себе симптомов современной болезни – «денежной шизофрении». Делать правильные ориентиры в жизни помогают простые люди, добившиеся при жизни больших результатов такие, как Исляев Хамзя Риятуллович.

В нашем краю много интересных людей, о судьбах которых можно рассказать, но это мои планы на будущее. В дальнейшем, я планирую продолжить работу в этом направлении. Многое еще мной не открыто, поэтому мне есть над чем работать.

Литература и источники

1. Татарская литература. Литературная энциклопедия. - Яндекс. Словари.
2. Средняя Елюзань: Страницы истории самого крупного татарского села России. Р.Т.Марданов, Н.Б.Китаева. 2006 г.
3. Фотографии из личного фонда Х.Р.Исляеева
4. Ресурсы Интернета.
5. Материалы из краеведческого музея

ЧУЛПАН НАИЛЕВНА ХАМАТОВА

Риза Налья Вазыховна

воспитатель I квалиф. Категории МБДОУ «Детский сад № 2 «Рябинушка»

Зеленодольского муниципального района

Живя в Татарстане, мы должны знать имена известных современных деятелей искусства. И сегодня я хочу рассказать об известной актрисе Чулпан Наилевне Хаматовой. На первый взгляд, актеры – это такие же люди, как и все. Однако стать им дано не каждому. Нужно иметь тонкую душевную организацию, чтобы по-настоящему чувствовать, переживать. Не всякого, кто играет на сцене, можно назвать актерами с большой буквы, так как в настоящее время, к сожалению, очень мало умных, талантливых, достойных людей.

Чулпан Хаматова – одна из тех, чье творчество не просто наполнено лирикой, но и привлекает эмоциональной новизной, умением проникнуть во внутренний мир человека.

Чулпан Хаматова – актриса с говорящим именем, ведь по-татарски «Чулпан» означает «утренняя звезда». Героинь этой хрупкой, полной неподдельных эмоций женщину трудно не любить. «Страна глухих», «Лунный папа», «Гуд бай, Ленин!», «Дети Арбата», «Доктор Живаго» – эти шедевры отечественного (и не только) кинематографа стали таковыми во многом благодаря ей. Актриса театра и кино Чулпан Хаматова. Кроме того, актриса активно занимается благотворительностью.

Чулпан Хаматова (полное имя – Чулпан Наил кызы Хаматова) родилась в семье инженеров Наиля Ахметовича Хаматова и Марины Галимулловны Хаматовой: 1 октября 1975 г. Казани.

Чулпан – национальное татарское имя. Утренняя звезда, Венера. Но, как нестранно, Чулпан так и не выучила татарский язык – в ее семье все говорили по-русски. В детстве актриса, как и многие девочки, любила петь и танцевать перед зеркалом. Когда Чулпан смотрела фильмы и спектакли, то принимала переживания героев слишком близко к сердцу. Посмотрев грустную драму, она могла целый день ходить под тяжестью впечатлений, молчать или даже плакать. Интеллигентные родители обеспечили дочери всестороннее развитие. Перед сном мама читала ей книги, которых в их квартире на улице Свердлова было очень много. Именно благодаря книгам Чулпан научилась фантазировать, развила воображение. Девочка была частым гостем в музеях, театрах, консерватории. В Казани хороший ТЮЗ, оперный и драматический театры. Однако о том, чтобы стать актрисой, Чулпан даже не задумывалась – она стеснялась читать стихи перед классом, что говорить о сцене! Актерские задатки юной Чулпан отметила ее учительница по литературе.

Дело было в пятом классе: ученики ставили спектакль по «Мертвой царевне» Пушкина. Чулпан досталась роль мачехи-царевны, и она поразила всех зрителей глубиной образа. А свою первую роль будущая актриса сыграла в восьмом классе .К выпускному классу Чулпан ясно осознала, что мечтает стать актрисой. И хотя она чувствовала себя в сложных уравнениях как рыба в воде, да и в семье все были «технарями», она твердо решила идти к своей мечте.

Девушка с горящими глазами чем-то зацепила педагогов, которые сделали исключение из правил и устроили ей внеочередной экзамен. После коротенького прослушивания Чулпан была принята. Ее наставником стала Юнона Карева, талантливый педагог и первая жена Станислава Говорухина. Видимо, преподаватели училища распознали настоящий самоцвет, скрытый в теле девушки-подростка, и буквально на втором семестре посоветовали Чулпан поступить в один из столичных театральных вузов. После первого курса она поехала в Москву вместе с мамой, которая втайне от дочери надеялась, что поступление обернется провалом и Чулпан останется в родной Казани.

Выбор девушки пал на ГИТИС. Все потому, что там преподавал Алексей Бородин. Слава о его мастерстве вышла далеко за пределы Москвы. К тому же, он был режиссером спектакля «Наш городок», который очень нравился Чулпан. Внимание Бородина она привлекла еще во время второго тура, после чего стала счастливой студенткой его мастерской

Хотя прославил Чулпан Хаматову именно кинематограф, актриса всегда отмечала, что отдает предпочтение театральным подмосткам, ведь в театре нет стены между сценой и залом.

В 1997 году Чулпан Хаматова окончила ГИТИС, сыграв главную роль в выпускном спектакле «Дневник Анны Франк». Следующих год она проработала в Российском молодежном театре, где выходила на сцену как Дуня Раскольникова в «Преступлении и наказании». Здесь судьба свела ее с Евгением Дворжецким.

Во время учебы в ГИТИСе   Чулпан захотела попробовать себя в кино, тем более что весь их курс пригласили в актерский центр «Скип-фильм». Но первые попытки были неудачными. Хрупкую девушку раскритиковали за «невыразительные глаза» и посоветовали уйти из профессии. Поэтому на очередные пробы (роль Кати из военной драмы «Время танцора») она постаралась одеться и накраситься как можно ярче, тем более что этот персонаж по сюжету был гораздо старше. Дорога до «Мосфильма» на высоких каблуках выдалась нелегкой, и все же девушка произвела на режиссера Абдрашитова неизгладимое впечатление. Он смог разглядеть ее подлинный талант, и через полгода, после окончания проб, девушка приступила к съемкам. Результат дебюта был ошеломляющим – девушку номинировали на «Нику» за лучшую женскую роль. В 1998 году Чулпан Хаматова снялась в роли Риты в драме Валерия Тодоровского «Страна глухих»

В начале 2000-х годов Чулпан Хаматова снялась в двух кинолентах немецкого производства: мелодраме «Виктор Фогель – рекламщик». Фильм был с восторгом принят на большинстве международных кинофестивалей, получил массу почетных наград и даже вошел в сотню лучших кинолент по версии журнала Empire. Один из самых известных фильмов с Чулпан Хаматовой – «Гуд бай, Ленин». Запоминающимся стало ее участие в историческом сериале «Дети Арбата».

Ее появление в фильмах почти наверняка означало, что лента станет новым шедевром в копилке отечественного кинематографа.

Общественная жизнь Чулпан Хаматовой

Чулпан Хаматова – человек непубличный. Ее сложно встретить на светских раутах, потому что все свободное от съемок в кино и службе в театре время актриса посвящает благотворительности. Фонд Чулпан Хаматовой помогает больным детям

2005 год – дата рождения фонда «Подари жизнь». Вместе с Диной Корзун, соосновательницей организации, Чулпан Наилевна старается привлечь внимание общественности к детям с онкологическими заболеваниями. Все началось с благотворительного концерта «Подари мне жизнь», который был проведен на сцене театра «Современник». Вскоре был учрежден и благотворительный фонд.

За эти годы организация собрала сотни миллионов рублей, направленных на помощь больным детям. По ее инициативе в Москве был открыт Центр детской гематологии, онкологии и иммунологии.

Другие проекты Чулпан Хаматовой

В 2000 году Чулпан Хаматова была сведущей Сергей Бодрова в программе «Взгляд». Год вела передачу «Жди меня» (с 2005 по 2006). Чулпан Хаматова, «Взгляд». В 2007 году Чулпан Хаматова участвовала в проекте Первого канала «Ледниковый период» в паре с Романом Костомаровым. Под руководством Ильи Авербуха пара одержала победу. Осенью 2008 года Чулпан Хаматова участвовала в масштабном фото проекте «В роли себя». Авторства Алексея Никишина, автора психологических фотопортретов. В 2012 году актриса снялась в предвыборном ролике Владимира Путина. Чулпан Хаматова: «За Путина» 21 марта 2012 года Дмитрий Медведев подписал указ о присвоении звания Чулпан Хаматовой звания Народной артистки России. В копилке актрисы множество престижных наград и премий. Именем актрисы назвали астероид.

Чулпан Хаматова сейчас

В последнее время Чулпан реже снимается в кино, отдавая предпочтение любимому театру. Чулпан продолжает играть в «Современнике», уже давно ставшем ей родным. Чулпан Хаматова была участником на открытии олимпиады в Сочи. Среди ее последних фильмов – психологическая драма «Синдром Петрушки» (экранизация Дины Рубиной) и тот самый «Маяковский». Работа над фильмом о жизни великого поэта длилась несколько лет. В «Маяковском» Чулпан Хаматова сыграет Лилию Брик

Продолжает свою деятельность и фонд «Подари жизнь». Так, в 2016 году организация подписала соглашение о сотрудничестве с Екатеринбургом.

Азат Вергазов- күренекле язучы, укытучы, психолог
(“Йөрәк җыр сорый”, “Без-сезнең балалар” әсәрләре аша язучының иҗатына күзәтү ясау)

Фәнни-эзләнү эшен үтәде: А.С.Пушкин исемендәге 9 нчы лицейның
11 нче сыйныф укучысы
Ибраһимов Булат,
Җитәкче: Габидуллина Д. Г.

Кереш

Яшь буын... Берничә елдан соң безнең буын җәмгыять байлыгын арттыручы да, ил белән идарә итүче дә. Шуңа күрә һәрвакыт олылардан “Балалар -безнең киләчәгебез” дигән сүзләрне еш очратырга туры килә. Әмма безгә карата олыларның фикерләре негатив.Замана үзгәрә, тормышыбыз бер урында гына тормый ләбаса. Һәр заманның , минемчә, уңай һәм тискәре яклары бар. Ләкин мине дә уңай яклары шатландырса, тискәре

яклары уйландыра. Кечкенә генә шәһәремдә (зур шәһәрләр белән чагыштырмача) яшьләр арасында җинаятьләр арта. ”Яшел Үзән” газетасының «Кеше. Хокук. Иминлек» рубрикасын еш укып барам. Анда кеше үтерү, талау, үз-үзенә кул салу кебек җинаятьләр арткан. Яшертен түгел, боларның барысына да яшьләр «чире”(җинаятьне мин шулай атадым) гаепле-наркомания, группировкалар, стресс йогынтысы. Ә бу чир кайдан килде соң? Безнең татар милләтенә хас булмаган "авыру" кайдан килеп керде? Шуңа күрә фәнни эшемнең **максаты** итеп, **якташым Азат Вергазовның -күренекле язучы, укытучы, психолог булуын аның әсәрләре аша күзәтү итеп куйдым. Ә бурычлар:**

. Азат Вергазовның тормыш юлын өйрәнү(мәктәп программасына кертелмәгән);

- Якташымның чын укытучы, психолог булуын "Йөрәк ни сорый?", "Без-сезнең балалар"әсәрләре аша күзәтү;
- Ни өчен 18 яшьтәге яшьләребез тормышка әзер түгел, моның сәбәпләрен ачыклау (Азат Вергазовның "Йөрәк ни сорый?", "Без-сезнең балалар" әсәрләре буенча)
- Азат Вергазовның китаплары һәм татар халык мәкальләре буенча фикерләр

Темамның актуальлеге: Азат Вергазовны чын күренекле шәхес итеп күрсәтү, әсәрләре мәктәп программасында урын алырлыкны раслау, әсәрләре аша хәзерге заман чирләреннән, авырлыкларны ничек җиңәргә, стресстан ничек котылырга җавап алу, минем яшьтәшләремә “тормыш дәресе”н аңлату.

Тикшерү объекты итеп, Азат Фатих улы Вергазовның әсәрләре, татар халык мәкальләре, чит ил, рус психологлар китаплары 5 ай дәвамы буенча өйрәнелде.

1 нче бүлек. Азат Вергазов- күренекле язучы, педагог, чын психолог

Азат Вергазов 1932 нче елның хәзерге Пенза өлкәсенең Неверкин районы Карновар авылында укытучы гаиләсендә туа.1937 нче елда гаилә Татарстанның Яшел Үзән районының Зур Карагуҗа аылына күчеп килә Азат абый шунда урта мәктәпне тәмамлап, 1949 елда Казан дәүләт педагогия институтының тарих факультетына укырга керә.Аны тәмамлап,Зур Карагуҗа урта мәктәбендә тарих һәм география укытучысы(1954-1957), Зур Яке авылында сигезьеллык мәктәбе директоры(1958-1964), яңадан үз авылына кайтып, 1970 нче елга кадәр урта мәктәптә эшли. Аннан соң Казандагы 36 нчы номерлы һөнәр училищесына барып укытып йөри. Соңгы елларда 1 нче татар гимназиясендә эшли. Якташыбыз “Аҗаган” журналының баш мөхәррире, ә аннан иҗади эш белән шөгыльләнә. 1954 нче елда шигырьләр, очерклар, һәм хикәяләр язганлыгы мәгълүм. Аларның күбесе “Идел ягы” газетасында дөнья күргәннәр.

Гомеренең иң зур өлешен яшьләргә, кеше тәрбия бирүгә багышлаган кеше буларак, Вергазов хәзерге яшьләр, ягъни безнең турында яза икән. Минемчә, бу актуаль һәм кирәкле тема саналса да, язучылар бу читерекле темага кагылырга куркалар кебек. Минем уйлавымча, аны язар өчен, шушы өлкәдә эшләргә, чын психолог булырга тиешсең. Азат абый по проблемаларда профессиональ укытучы булып эшләвен раслый, күрсәтә.

Безнең җәмгыятьнең кулында киләчәк буын. Ул- без.Тиздән мин дә укуымны тәмамлыйм. Безнең буын тотрыклымы?

Менә шушы сорауларга Азат абыйның иҗат җимешеннән җавап эзлим, һәм аның нинди күренекле шәхес булганлыгын расларга тырышам. Азат Вергазовның әсәрләре күп, ул “Ташу”, “Кайту”,”Уяну”, “Йөрәк җыр сорый”, “Без-сезнең балалар” һ.б. Бу әсәрләрдә яңа алмаш буынга уку йортларында һәм көнкүрештә дөрес әхлакый тәрбия бирү,

кешелелек,саф мәхәббәт, һәм ата-аналардан килгән күркәм традицияләрне дәвам иттерү мәсьәләләре дә күтәрелгән.

2 нче бүлек. Азат Вергазов әсәрләре - чын тәрбия чыганагы

“ Йөрәк җыр сорый” повестендә Азат абый кеше тормышындагы бик әһәмиятле вакыйга- яшүсмерның характерын оешып, формалашып килү моментына юнәлтелә.

Повестьның төп герое - Рәхим. Олы рухи һәм педагогик наданлыгы аркасында малай, нәкъ хәзерге заман яшьтәшләрем кебек, гаиләдән һәм мәктәптән читләшә. Әнисе Фатыйма апа улының өйдән бизүе, үзеннән читләшүе сәбәпләрен эзли. Әсәрнең беренче бите мине дулкынландырды. Фатыйма апа уйларына мин дә кушылам. Дөньяда иң якын кешеңнән шул рәвешле бизү кайдан килгән? Ни җитми ул малайга? Автор үзе дә бу вакыйганың килеп чыгу сәбәпләрен психологик яктан дәлилләргә тырыша. Рәхимнең омтылышлары бар, ләкин холыкның мөмкинчелекләре ачылмавы бигрәк тә аяныч, һәм әсәрдә моның сәбәпләре дә күрсәтелә. Фаҗига кешеләрнең бер-берсен аңлый белмәүләреннән һәм аңларга теләмәүләреннән килеп чыга. Әлбәттә,бу хәлгә төшүенә Рәхим үзе дә гаепле, чөнки малайда үтә үзсүзлелек,үпкәләүчәнлек яклары күренә -болар барысы да яшүсмерне юлдан яздыра.

Әсәрдә үз-үзләрен биттәрләгән җәфаланучылар шактый. Мәктәптән читләшүен, җинаять тозагына эләгүендә сыйныф җитәкчесе Сәвия апа да үзен гаепле саный. Үз хаталарын табып, аны төзәтә алуына ышана. Ләкин моның өчен Сәвия апага күп тырышырга кирәк була. Ул хәтта профессор Нәҗип Бәйрәмовка -баш миенең эшчәнлеген тикшерүче галимгә мөрәҗәгать итә, профессорга кызык фикер әйтә: *“Явызлык кылучы җинаятьләр бар. Гадәти тәрбия чаралары аларга көчсез. Киләчәктә шул явызлык инстинктын дәвалау медицинада кулланырмы?

Бәйрәмов кинәт урыныннан торды.

-Сез нәрсә? Бу бит кешенең шәхесен үзгәртергә маташу.

Бу җинаять .

Бу сүзләргә карата Сәвия апа кызык фикер әйтә:”Шәхесне үзгәртмичә.Шул шәхеснең үз ризалыгы белән. Алар үзләре дә үз явызлыкларыннан газап чигәләр бит.”

Әйе, Сәвия апаның җавабында дөреслек бар. Рәхим дә, төркемнең бер җитәкчесе Фаикъ дә газап чигәләр, ләкин тормыш...

Сәвия апа үзен борчыган сорауларга җавап эзли, мин дә калышмыйм. Мәктәп директоры Юныс Гыйфанович, Мәгариф бүлеге инспекторы сыйныф җитәкчесенә хаталарын төзәтергә ярдәм итә.

Укытучы үз-үзен тәнкыйтьләп, “тырышса, теләсә кем фәнне әйбәт белә ала, ә менә чын укытуы булу кыенрак. Артистлыкка укырга ничек тырышып, сынап алалар. Ә менә укытучыны нигә шулай тикшермиләр.”

Сәвия апаның сүзләре мине дә гаҗәпләндерде, аның чын укытучы икәнлеген күрсәтте. Мин шундый сүзләрдән соң аның педагогик хаталарын төзәтә алуына бөтен күңелем белән ышандым. Сәвия апа биология укытучысы буларак белә:”Әгәр тамырлары зәгыйфьләнсә, үсенте көчсезләнә, аңа яфраклары аркылы өстәмә туклану бирәләр.” Ягъни мәктәп шартларына күчереп әйткәндә, яшүсмерләрләргә игътибарны көчәйтәләр. Кызганычка каршы, Сәвия апа Рәхимгә карата боларны эшләгән икән. Менә икән Сәвия апаның гаебе .

Никадәр көч кирәк аңа моны эшләргә.Үзенә хәтта кыен булса да, яшьлегендә яраткан егете җинаять юлына баскан Фаикъ янына бара. Һәм аның ярдәмендә Рәхимне коткара, дөрес юлга кайтара. Малай әнисе янына кайта.

Рәхимгә нинди озын юл үтәргә туры килде, ә бу булмаска мөмкин идеме соң?

Бу фикер Азат Фатих улы Вергазовның "Без-сезнең балаларыгыз" дигән повестендә дә ята. Бу сүзләрне икенче укытучы -һөнәр укытучысы Нияз абый аркылы әйттерә: "Үсмер торып китәргә, тагын абынырга, ләкин тормыш корып куйган киртәләрне җиңеп барырга өйрәнергә тиеш.Үсмерләр аңында шундый омтылыш тәрбияләү- тәрбияченең төп бурычы. Ләкин бу әсәрдә дә хата ясалгач, тәрбияли белмәүнең нинди югалтуларга, фаҗигаларга китергәч, яшь буынны кешелектән чыгаргач кына нәтиҗә ясау".

Повестьнең баш герое Фәрис начар, тәртипсез гаиләдә яши. Әнисе Гөлбикә һәм әтисе Ярхәм көн-төн эчүчелек белән шөгыльләнәләр. Әти кеше төрмәдә утырып кайта, ул арада әнисе икенче кешегә, бер исереккә кияүгә чыга. Ярхәм дә яңа гаилә кора, яхшы холыклы Дания рәте-чираты бозылган бу гаиләдә тәртип салыр кебек тоела. Фәрис мәктәп-интернатны тәмамлагач, аны һөнәр училищесына урнаштыралар. Әмма инде холкы бозыла башлаган Фәрискә аз гына укытучының ишарәсе-гаеп сүзе ялгышлык та җитә кала: малай өйдән чыгып югала һәм Рәхим кебек җинаять юлына кереп китә.Фәрис талаучылар кушканны карусыз үтәп йөрүчегә әверелә.

3 нче бүлек. Азат Вергазов әсәрләрендә яшүсмерләр язмышлары - безнең язмышлар

"Без -сезнең балаларыгыз"повестендә якташым укучы алдында бик күп сораулар куя. Яшүсмернең киеренке хәленә төшүенә кем гаепле? Әти-әнисеме? Училищеме? Ул аннан котыла алырмы? Ни өчен 14-15 яшьтә дә яшүсмер бала булып кала? 18 гә кадәр кадәр ни өчен өлгереп җитми? Кем комачаулый? Бу катлаулы сорауларга мин дә җавап бирә алмыйм кебек. Алар тәрбияче Нияз абыйны да борчый, ләкин, минем аңлавымча, Нияз абый карашларында Азат абыйның фикерләре ята, сәбәпләрен ачыкларга тырыша.

Кечкенә баланы яслигә бирәләр, төркемдәге 30 лап баланы инкубатор чибиләредәй охшаш итә торган шартлар үзенекен итә: яңа гына формалаша башлаган шәхес югала бара. Бик ансат корылма: тәрбияче һәм төпсез масса. Мәктәптә дә шул хәл дәвам итә. Ягъни лидер плюс үз йөзен югалта барган балалар төркеме.

Макаренко ысулы дибез. Кайчандыр Нияз абый бу ысулның файдасын да күрде.Ә аның зарарлы якларына ул соңыннан гына төшенә башлады, ди язучы

4 нче бүлек. Азат Вергазов -чын психолог

Ә менә "Без -сезнең балаларыгыз"повестендә төркемнең үз эчендә ниләр була? Нәтиҗәдә Фәрис ни өчен төркемгә эләкте дип үз-үзенә сорау куя укытучы Нияз абый. Әйе, Фәрис үз ялгышы аркасында берүзе калды, әти-әнисе ярдәм итә алмый, укытучыны орыша. Ул япа-ялгыз яшүсмер.

Корбый һәм Сакал (лидерларның кушаматлары) -көчсезләрнең, ягъни Фәрсләрнең ярдәмчеләре .Алар чыннан да алдан күреп эш итәләр бит: башка кабатланмасын өчен, каты җәза уйлап табалар.Үтәмәгән эше өчен пассив масса Фәрескә сиеп китә, Корбый каратэ түгәрәгенең җитәкчесе дә була. Корбый башка балаларны үзенә тартып, хәтта авторитар лидерга әверелә. Галимнәр фикеренчә,мәсәлән, *Игорь Вагин, Антонина Глущай бу лидер-каты контроль һәм каты тәртип белән эш итә. Шуңа күрә Фәрис җинаятьчеләр оясын калдырып китәргә уйлый, ләкин моны булдыра алмый. Әсәрнең

ахырында бер бик гыйбрәтле эпизод бар: Фәрис пассив төркемнең бер әгъзасы (егете) белән сугыша һәм аның башына тимер чукмар белән тондыра. Хәйдәр дә җан әсәре калмаганлыгын күргәч, ул бу урынны тизрәк ташлап китә. Әмма үз-үзеннән кача алырмы соң Фәрис?

Бу сорау ачык кала. Шәхес булып калырмы? Моның өчен пассив төркем белән нишләргә кирәк? Азат абый бу сорауга җавап та бирә. “ Балаларга ирекне, мөстәкыйкьлекне бирергә, шәхес тәрбияләргә тырышырга кирәк, аларга ышанырга, шул ук вакытта үзләренә сиздерми генә кыйблаларын табарга булышырга. Җаннары нигә сусаган, нигә ашкыналар, үсмерләр шунда тапсын. Ни өчен туганнан бирле кеше кемнеңдер колына әйләнергә тиеш.Үз-үзен раслау мөмкинлеге кирәк”,-ди язучы.

Их, бу сүзләрне һәрбер ата-ана,тәрбиячеләр,укытучылар ишетсен иде. Безне, яшьләрне аңлаучы әти-әниләр, абыйлар, апалар кирәк. Азат абый бөтен дөньяга кычкырасы сүзләрне әйтә: "Кешеләрне кечкенәдән үк ирекләреннән мәхрүм итеп күренмәс пыяла өслек эченә куюны кем уйлап чыгарган? Тормыш катлаулы.Ул синең әзер рецептларың белән исәпләшеп тормый. Каршыңа бөтенләй көтелмәгән киртә корып куярга, юлыңа сикереп чыга алмаслык упкын ясап ташларга да күп сорамый.”Үсмерләрнең аңы төрле үзгәрешләр вакытында тиешле җавабын таба алырлык булып җитештелергә тиеш, ди язучы. Бик дөрес сүзләр.

Йомгаклау

1. Азат Вергазовның язучы буларак **с**өйләм теле төгәл, бай.
2. Яшүсмерләр тормышын шулкадәр аңлап, тирәнтен күрсәтә белгән мондый әдипләр сирәк, чын психолог, укытучы икәненә инандым.
3. Азат абыйның әсәрләрен татар халык мәкальләре белән чагыштырып, нәтиҗә ясадым:

1.

А.Ф.Вергазовның әсәрләреннән	**Татар халык мәкальләреннән**
Фатыйма апа улының -Рәхимнең өйдән бизүе, үзеннән читләшүе сәбәпләрен эзли.	Баланы табуына караганда, тәрбияләү кыен.
Укытучы Сәвия апа:” Тырышса фәнне кем белә ала, ә менә чын укытучы булу кыенрак.”	Баланы тәрбияләү-үзеңне тәрбияләү.
Фәриснең әти-әнисе эчкечелек белән шөгыльләнә. Малай -япа-ялгыз яшүсмер.	Улың яшьтә тәрбияче бул, улың үскәч-туган бул.
Корбый һәм Сакал төркеме Фәрискә сиеп китә, Фәрис- җинаятьче оясының бер әгъзасы.	Бала чагында алынмаган тәрбияне соңыннан бөтен дөнья халкы да өйрәтә алмас.

4. Якташым укытучы буларак, олыларга, бигрәк әти-әниләргә, үсмергә ирекне, мөстәкыйкьлекне бирергә, тормыш корып куйган киртәләрне җиңеп барырга өйрәнергә , моның өчен олылар комачауламаска тиеш ди.
5.Әдип психолог буларак, яшүсмер шәхес булып калсын өчен, мөмкинчелекләр булдырырга куша.

Әдип тормыштагы ак белән караның икесен дә дөрес күрә белүче. Бу табигый да. Чөнки ул 25 елга якын гомерен алмаш буынга белем-тәрбия бирүгә багышлаган.

Мин Азат Вергазовның "Без-сезнең балалар,"Дулкыннар сөйли белә"повестьларын мәктәп программасына (8-11 сыйныф укучыларына) кертергә тәкъдим итәр идем. Бәлки, безнең җәмгыять кирәкмәгән “чирләрдән” арыныр иде, ә җәмгыятьнең киләчәге-без бит. Бар сорауларыма, җавап таптым , максатыма ирештем дип уйлыйм.

Кулланылган әдәбият исемлеге:

1.Азат Вергазов. Без-сезнең балалар.- Казан:Аҗаган, 1996.

2. Азат Вергазов. Йөрәк җыр сорый.-Казан: Аҗаган, 1998.

3. Игорь Вагин, Антонина Глущай. Поднимись над толпой. Тренинг лидерства.- Санкт-Петербург, 2002.

4.Эрик Берн. Лидер и группа, Екатеринбург, 2001.

5. В.Т.Лисовский. Заманча яшәү ничек була?- Казан, 1996.

6. Интернет

Сүз дигән дәрья бар

Фәнни-эзләнү эшен үтәде: 8 нче сыйныф укучысы
Сафина Алинә.
Җитәкче: татар теле һәм әдәбияты
укытучысы **Гайнуллин З.Р.**

Татар халкында, яхшы сүз – җан азыгы, яман сүз – баш казыгы, дигән бик мәгънәле гыйбарә яши. Теләсә нинди сүзнең көче бар, шуңа күрә дә аларның һәрберсен урынлы, дөрес итеп кулланырга кирәк. “Сүз дигән дәрья бар” дигән фәнни эшемдә мин нәкъ менә сүз белән эш итә торган һөнәр иясе – Яшел Үзән районының Айдар авылында туып үскән, Татарстан Республикасының атказанган мәдәният хезмәткәре, Татарстан журналистларының “Бәллүр каләм, Хрустальное перо» конкурсы лауреаты, Халыкара, Россия һәм Татарстан журналистлары берлекләре әгъзасы, бүген “Ватаным Татарстан” газетасында баш мөхәррир вазыйфаларын башкаручы Фәния Кәбир кызы Әхмәтҗанованың журналист эшчәнлеге белән таныштырырга телим. Соңгы араларда татар теленә карата килеп туган вәзгыять шактый катлаулы. Туган телебезне яклау һәм саклау өчен журналистның каләме нәрсәләр эшләргә сәләтле? Гомумән, үз халкына, туган теленә хезмәт итүче милләтпәрвәрләр өчен нигезнең ни дәрәҗәдә нык булуы кирәк? Милләткә хезмәт итүчеләр кайда, ничек тәрбияләнә? Бу фәнни эшемнең **максаты** – әнә шушы, бүген һәр татар кешесе өчен җитди булган сорауларга җавап бирү.

Эшемнең төп бурычлары:

1) Фәния Әхмәтҗанова турында материал туплау .
2) Күренекле якташыбыз эшчәнлеге белән танышу.
3) Язмаларында күтәрелгән темаларны өйрәнү.
4) Журналист турында замандашлары фикерен белү.

Фәнни эшебезнең **өйрәнү объекты** – Ф.Әхмәтҗанованың тормыш юлы, иҗади эшчәнлеге.

Фәнни эшебездә өлешчә эзләнү, тикшеренү, чагыштыру, анализ кебек метод-алымнарын файдаландык.

Көтелгән нәтиҗәләр:

- якташыбыз турында мәгълүмат алу;
- эшчәнлеген анализлый белү;
- әңгәмә-дискуссияләрдә катнашу, үз фикереңне әйтү;
- милли үзаң формалашу, туган төбәктә намуслы хезмәт итү теләге уяту;
- үз халкыңның рухи байлыгын өйрәнү, аны үстерү һәм саклау өчен үзләреннән өлеш кертүгә омтылыш тәрбияләү.

Кем ул – журналист?

Бу сорауга җавапны гади генә, газета-журналларда, радио-телевидениеләрдә эшләүче, дип әйтергә мөмкин. Бер яктан караганда бу дөрес тә кебек. Әмма мондый ук гади аңлатма хакыйкатьне ачып бетерми.

Борынгы заманнарга күз салсак, Безнең Курсави, Мәржани, Искахый кебек галимнәребез, язучы-шагыйрьләребез дә иң беренче чиратта, бүгенге термин белән әйткәндә, журналист булган. Без бүген дә менә шушы олуг галимнәребез сүзләренә таянып, тарихыбызны өйрәнәбез, аларның эшчәнлеген өлге итеп алабыз. Чөнки журналист – ул хакимият белән халык арасындагы күпер, ягъни хакимият сүзләрен – халыкка, ә халыкныкын хакимияткә җиткерүче кеше. Әлбәттә инде, бер үк вакытта журналист күпер ролен генә үтәп калмый. Аның һәр вакыйгага үз карашы бар. Һәр темага анализ ясап, ул аналитик жанрга күчә, ягъни үз фикерен халыкка җиткерә, гаделлекне сакларга ярдәм итә.

Әлбәттә инде, журналистларның төрлесе була. Мәсәлән, газета, журнал, телевидение, радиода эшләүчеләргә аерып карарга мөмкин. Бу өлкәләрдә эшләүчеләрнең һәрберсе эш үзенчәлекләре белән аерылып торалар. Шулай ук һәр журналистның темалар төрлелеге дә күзгә ташлана. Ул гына да түгел, татар журналистикасы, гомумән, башка телдә чыккан матбугаттан үзенә хас үзенчәлекләре белән аерылып тора. Бу менталитет ничек барлыкка килә соң?

Нигез

Кешелек гомер бакый матурлыкка омтылган, тугрылыкка мәдхия җырлаган, фидакарьлек белән горурланып яшәгән. Бу дөньяда шушы күркәм сыйфатларның барысына да берьюлы ия булган тик бер генә зат бар: ул – хатын –кыз. Шуңа күрә тормышның кайсы да булса өлкәсен алардан башка күз алдына китерү мөмкин түгел. Бигрәк тә журналистика өлкәсендә төпкә җигелеп тартучыларның иң – иңнәре хатын – кызлар икәнен һәрберебез яхшы аңлый. Моны нәрсә белән аңлатырга мөмкин соң? Бәлки хатын – кызның гүзәллекне, матурлыкны яратуы беләндер, бәлки бу хезмәтнең нәзакәтле, нечкә булуына, ә бәлки аларның үзләренең хезмәт җимешләре көне – сәгате белән күрәсе килүләренә бәйледер.

Сүзем - “Ватаным Татарстан” газетасының баш мөхәррир урынбасары, Татарстан Республикасының атказанган мәдәният хезмәткәре, Татарстан Республикасы Журналистлар берлеге оештырган “Бәллүр каләм. Хрустальное перо” конкурсы лауреаты, күренекле якташыбыз, Айдар авылы кызы Фәния Әхмәтҗанова турында.

Ул республиканың 1918 нче елдан бирле чыгып килүче зур тарихлы, гомер-гомергә җөмһүриятебезнең рәсми матбугат чарасы булган “Ватаным Татарстан” газетасында 15 ел буе эшләп, халык арасында олы ихтирам казанган, республика җитәкчеләре хөрмәт иткән, укучылары язмаларын көтеп ала торган күренекле журналист һәм шәхесләрнең берсе.

Әхмәтҗанова Фәния Кәбир кызы Яшел Үзән районының Айдар дип аталган саф татар авылында дөньяга килә. Ул гаиләдә дә, авылдашлары белән дә саф татар телендә генә сөйләшеп үскән. Күгеш сигезьеллык мәктәбендә татарча укыган. Гомумән, ул бервакытта да туган теленнән аерылмаган. Мәктәпне тәмамлагач, кечкенәдән журналист булырга хыялланса да, Арча педагогия училищесының татар мәктәпләрендәге башлангыч сыйнфлар өчен
укытучылар әзерли торган бүлегенә юл тоткан. Монысы – Норлатта 10 нчы сыйныфны тәмамлап, университетка үтә алмасам, вакытым бушка үтәр, ә болай кулымда белгечлек булыр дигән нияттән чыгып эшләнгән. Педучилищены кызыл дипломга тәмамлагач, ул Казан дәүләт университеты тарих-филология факультетының татар журналистикасы бүлегендә белем алуын дәвам итә. Күргәнебезчә, Фәния Әхмәтҗанова гел татар дөньясында кайный. Ә гади авыл кызының журналистика дөньясына кереп китүенә нәрсә этәргеч булган соң?

Фәния Әхмәтҗанованың әнисе Хәсәнә апа авылда хат ташучы булып эшли. Газета-журналлар, посылкалар Норлаттан кич кенә кайтып җитә. Кич буе аларны, тәртипкә салып, аралап, урам буйлап өләшерлек итеп, сумкаларга тутыралар. Иртәгесен иртүк балалар төрлесе төрле якка таратырга чыгып китә. Фәниягә дә тия бу өлеш. Кичләрен ул газета-журналлар арасында актарына. Бик кызыксынып төрле язмаларны укый. Үзендә дә язып карау теләге туа. Башта “Сабантуй” газетасына яза. Аның беренче мәкаләсе чыккан газетаны авыл клубында узган ниндидер бер чара вакытында өләшәләр. Фамилиясен матбугатта күрү аны үсендереп җибәрә. Шул көннән башлап ул каләмен кулыннан төшерми. “Татарстан яшьләре» газетасына да «үрмәли”. Язарга теләге беркайчан да сүнми. Арча педучилищесында укыганда, районда чыгып килүче «Коммунизмга” газетасын үз итә. Һәм юллары аны турыдан-туры Казан дәүләт университетының журналистика бүлегенә илтә.

Нигезе, чыннан да, нык була Фәния Кәбир кызының. Алтынчы сыйныфка күчкәч, алар авылына татар теле һәм әдәбияты укытучысы булып, Фәридә апа Әшрәпова кайта. Шул елны мәктәптә “Яшь хәбәрчеләр” түгәрәге эшли башлый. Бервакыт ул элек укыткан Карагуҗа мәктәбендә түгәрәккә йөрүче укучылары ясаган бер кочак стена газетасын алып килә. Шул көннән Фәния Әхмәтҗанова киләчәк өчен һөнәр сайлый: журналист булырга хыяллана.

Димәк, нәтиҗә ясап шуны әйтәсем килә. Халыкка хезмәт итүче чын милләтпәрвәрләр үстерү өчен әти-әниләргә, мәктәпкә чын җирлек тудырырга кирәк. Бала үзенең телен белеп, халкын яратып, гореф-гадәтләрен үтәп яшәргә тиеш.

Юнәлешләр

Әгәр дә Фәния Әхмәтҗанованың иҗатына күз салсаң, анда милләт темасы кызыл җеп булып сузылып бара.

Журналист әти-әнисе, авыл кешеләре, мәктәп еллары, укытучылары, күренекле композитор Сара апа Садыйкова, татарның беренче режиссеры Газиз Айдарский, аларның кызлары – балерина Әлфия Айдарская кебек туганнары, сабакташлары, хезмәттәшләре турында бик яратып яза. Аның язмалары аша, гомумән, милләт тарихын күзалларга мөмкин. Ул якташлары, бигрәк тә Төньяк Норлат территориясендәге авыллардан чыккан күренекле кешеләрне барлый. Аларны “Һәр якташым минем – бөек кеше” дип зурлый. Казан төрки-татар ономастикасы фәнни мәктәбенә нигез салучы Гомәр ага Саттаров, Күгеш мәктәбендә Газиз Айдарский музеен ачарга һәм күренекле авылдашыбыз турында

китап чыгарырга ярдәм иткән Госман Низаметдинов, күп еллар "Элекон заводы" ачык акционерлык җәмгыятенең башкарма директоры булып эшләгән Равил Мингалиев, ветераннар арасында берничә тапкыр дөнья чемпионы Әхмәт Сираҗиев, Татар Исламында ислам тыюлыгы булдырган Мансур Гыйлманов, татар халкының моңлы җырчысы Усман ага Әлмиев, Дәүләт премиясе лауреаты Виталий Самарцев, нәфис сүз остасы Рәшит Сабиров әнә шундыйлардан.

Милләттәшләребез турында язылган мәкаләләрнең географиясе бик киң. Бу теманы яктырту өчен Фәния Әхмәтҗанова "Ватаным Татарстан" газетасында "Син бит татар кешесе" дигән рубрика ача. Анда Россия төбәкләрендә генә түгел, чит илләрдә яшәүче татарлар турында да язмалар күп. Шунысы әһәмиятле, ул үз геройларының тормышын кайта-кайта өйрәнә, проблемаларын хәл итәргә алына, һәрдаим элемтәдә тора. Кытайда яшәүче

татарларга багышланган язмалары бигрәк тә тетрәндерә. Журналист монда, ничәмә-ничә еллар чикләр "бикле" булып торганнан соң, кайчандыр Төркестан җирләренә китеп, аннан бу җирләрнең Кытай составына керүе сәбәпле, кытай татарларына әверелгән милләттәшләребезнең тарихын яза. Шулай ук Пермь краеның Барда районында яшәүче татарлар турындагы язмаларның да әһәмияте бик зур. Ул анда бөек шагыйребез Габдулла Тукайның Зиннәтулла бабасы ягыннан булган туганнары белән дә очраша. Алар белән хәзер дә элемтәдә тора. Фәния Әхмәтҗанова милләттәшләребезнең тарихын барлау, тормышын аңлау өчен бик күп йөри. Ул булган төбәкләр арасында Березники, Пермь, Магнитогорск, Чиләбе, Озерск, Самара, Уфа кебек шәһәрләр бар. Журналист Санкт-Петербург, Омск, Оренбург, Ревда, Лангепас шәһәрләрендә Башкортстан Республикасында, Белоруссиядә, Украинада, Төркиядә яшәүче милләттәшләребез турында яза. Япониядә разведчик булып эшләгән Биби-Иран Алимова кебек исемнәре тарих төпкелендә калган милләттәшләребезне укучыларыбыз хозурына чыгара.

Фәния Әхмәтҗанованың милләтебез тормышын яктыртучы тагын бер рубрикасы бар. Ул "Кардәшләр" дип атала. Ул монда Татарстанда яшәүче башка милләт кешеләре турында бәян итә. Алар арасында әфганнар, кыргызлар, әрмәннәр, төрекләр, ахызлар һәм башка милләт вәкилләре бар. Әмма бу язмалар алар турында гына түгел. Журналист монда да бик оста алым куллана. Шушы милләт вәкилләренең Татарстандагы тормышын сурәтләгәндә, сиздерми генә аларның туган җирендә яшәп ятучы татарлар тормышына әйләнеп кайта. Шулай итеп, милләтләр арасындагы дуслык җепләрен тагын да ныгыта.

Фәния Әхмәтҗанованың иҗаты белән якыннан танышкач, мин шундый нәтиҗә ясадым: күңелен биреп эшләгән журналист милләте, халкы өчен бик күп файдалы эшләр эшли ала икән. Мәсәлән, авылдашымның Самара өлкәсенең Камышлы районындагы Татар Байтуганы авылында "Әлифба" музее ачылуга зур өлеш кертүе дә - минем күзлектән караганда, зур

батырлык. Бу аңлашыла да. Алда әйтеп киткәнебезчә, Фәния Кәбир кызы Күгеш мәктәбен тәмамлаганнан соң, Арча педучилищесында белем алган. Аны анда 1962нче елда дөнья күреп, бүгенгә кадәр кулланышта булган Әлифба дәреслегенең авторы, Татар Байтуганы авылында туып үскән Сәләй Гатат улы Вәгыйзов үзе укыткан.

Бәллүр каләм

Журналистның эшчәнлеге күпкырлы. Шулай булмаса, ул тулы канлы тормыш белән яши алмас иде. Фәния Кәбир кызы да җәмәгать эшләрендә актив катнаша. Ул Татарстан Республикасы Журналистлар берлеге каршында оештырылган музейны сафка бастыруда

да күп көч куя. Музей советының әгъзасы булып тора. Анда ветеран-журналистлар белән төрле очрашулар үткәрә. Күгеш мәктәбендәге Газиз Айдарский музеен оештыруда да Фәния Кәбир кызының өлеше шактый зур. Ул Арча педагогия училищесының элеккеге директоры Илдус Сәгъдиев турындагы "Күңел яктысы" исемле китапка да материаллар туплаган. "Ватаным Татарстан" газетасының 90 һәм 95 еллык юбилейларына багышлап чыгарылган китапларда да язмалары зур урын алып тора. Фәния Кәбир кызы - "Ватаным Татарстан" газетасы редакцииясендәге журналистларның башлангыч оешмасы рәисе. Ул - мөхәррир урынбасары буларак, редакциядә эшләүчеләргә генә түгел, журналист булырга теләп, университетта белем алучы студентлар өчен дә чын остаз. Шуңа күрә дә Фәния Әхмәтҗанованың күп еллар "Алтын каләм", "Бәллүр каләм" кебек Татарстан күләмендәге бәйгеләрдә, "Многоликая Россия", "ТЭФИ – Регион" кебек Россия күләмендәге конкурсларда жюри әгъзасы булып эшләве гаҗәп түгел.

Фәния Әхмәтҗанова татар журналистикасы өлкәсендә инде 30 елга якын хезмәт куя. Ул эшчәнлеген инвалидлар һәм социаль проблемалар газетасы - "Өмет" тә башлый. Аннан "Татарстан яшьләре" газетасының хатлар бүлеген җитәкли. Менә инде унбиш ел Фәния Кәбир кызы - "Ватаным Татарстан" газетасының баш мөхәррир урынбасары. Ул – Татарстан Республикасының атказанган мәдәният хезмәткәре. Күп еллык фидакарь хезмәте өчен Татарстан Республикасы Президентының, Татарстан Республикасы Дәүләт Советының Рәхмәт хатлары белән бүләкләнгән. Татарстан Республикасы Журналистлар берлеге оештырган "Бәллүр каләм. Хрустальное перо" конкурсы лауреаты. Ул бик күп һөнәри бәйгеләрдә катнашкан һәм призлы урыннар яулаган.

Йомгак.

Минемчә, Фәния апаның эшчәнлеген өйрәнү - гади шөгыль генә түгел, ә яшәешенең төп мәгънәсе. Ул үзенең фикерен курыкмыйча, туры әйтә белүче журналист. Минем үземнең дә Фәния апа кебек үз фикеремне курыкмыйча әйтә ала торган кеше буласым килә. Ул һәр кешене ахырына кадәр тыңлап бетерә, үзенең төпле киңәшләрен бирә. Сөйләм теле бик бай. Кешене сәгатьләр буе үзенә каратып тотарга мөмкин. Мин шундый шәхесләр булуы белән горурланам, аннан үрнәк алам.

Бу фәнни эшемдә мин бик күп юнәлешләргә тукталдым. Әмма бер нәрсәнең хак икәнен исбатладым. Үз халкыңа, милләтеңә хезмәт итү өчен беренче чиратта үзеңә чын милләтпәрвәр булырга кирәк. Ә моның өчен шартлар тудыруга һәр татар кешесе үз өлешен кертергә тиеш. Авылдашым Фәния Кәбир кызы Әхмәтҗанова безнең барыбызга да әнә шул яктан өлге булып тора.

Бөек мәгърифәтчебез Ризаэтдин Фәхретдиннең бик тә кыйммәтле һәм гыйбрәтле сүзләре бар : "Әдип вә галимнәре булмаган халык бәхетсез, мәшһүр кешеләрен оныткан халык көчсез..."

Без бик тә бәхетле,чөнки әдипләребез, галимнәребез чиксез күп безнең. Олуг затларыбызны онытырга, көчсез халык булырга хакыбыз юк!

Кулланылган әдәбият.

1. Арча педагогия көллияте. Күңел көзгесе, 2016.- 265 б.
2. Әхмәтҗанова Ф.К. Ватаным. Казан: "Алгоритм" нәшрияты, 2018. - 416 б.
3. Ватаным Татарстан. Газетаның 90 еллыгы уңаеннан истәлекләр, документлар, фоторәсемнәр, 2008. – 220 б.
4. Ватаным Татарсан. Һич онытасым юк..., 2013, 351 б.

5. Гарифуллин В. Гаяз Исхакыйның публицистик эшчәнлеге, 2014. – 106 б.
6. Журнал “Мир бизнеса”. 100 летее Союза Журналистов Татарстана. 2018 , №2.
7. Казан дәүләт университетының журналистика һәм социология факультеты. Милли матбугат хәзергесе һәм киләчәге, 2008. – 144 б.

Айдарым

Олы юлдан зәңгәр күккә ашкан
Мәчет манарасы күренә.
Күптән кайтылмады. Җирсегәнмен,
Хисләр иңри йөрәк түрендә.

Әрә таллыгында бер сандугач
Өздереп лә сайрый бәгырьне.
Син, Айдарым, Сараларың белән,
Газизләрең белән кадерле.

Кайтып җитәм инде авылыма,
Зират тавын гына менәсе...
Килә тизрәк Шәрип чишмәсенең
Салкын суын ятып эчәсе.

Әрәкәйгә яңа сулыш бирә
Карамалы, Эркә сулары.
Нинди серләр, эзләр саклый икән
Бормаланып аккан юллары.

Үлән баскан тар сукмактан менәм-
Яңа, Аръяк, Мәчет урамы...
Һәр өендә нурлы күзләр кебек
Тәрәз төбендәге яраны.

Туган нигеземә таба атлыйм -
Шаһизадә йорты, Һәдия...
Һәр авылдаш бөек кеше минем,
Җырлыйм әле сезгә мәдхия.

Әрә таллыгында бер сандугач
Өздереп лә сайрый бәгырьне.
Син, Айдарым, Сараларың белән,
Газизләрең белән кадерле.

Фәния Әхмәтҗанова

Казан дәүләт университетының III курс студентлары

Мәктәп юбилеенда укытучыларым белән

Кытайдан килгән милләттәшләребез белән

Төньяк Норлат якташлыгында кунакта

“Ватаным Татарстан”га 100 ел

Безне Урал таулары озатып калды

Телгә тугры гомере буе...
Атаклы тел галиме, филология фәннәре докторы, профессор
Фәрит Йосыф улы Йосыпов турында

Башкарды: Сәләхетдинова Гөлназ Роберт кызы.
11 нче сыйныф укучысы
Укытучы: Хәмидова Зөлфирә Зәки кызы

Минем бу эзләнү эшем якташыбыз, Яшел Үзән районының Олы Карауҗа авылында туып-үскән атаклы тел галиме, филология фәннәре докторы, Казан Федераль университеты профессоры Фәрит Йосыф улы Йосыпов турында.

Ул Яшел Үзән районының иң күренекле шәхесләренең берсе, үз хезмәтенә фидакарьләрчә бирелгән тел галиме. Фәрит Йосыпов шәһәребез, районыбыз һәм барлык төбәкләрнең генә түгел, гомумән, татар һәм төрки халыклар язмышына бер дә битараф кала алмаган, Ватаныбызга, милләтебезгә хезмәт итүче шәхес, үз кешесе. **Фәнни эзләнүнең максаты:** Фәрит Йосыфның телебезне үстерү өстендә эшчәнлеге, иҗатының үзенчәлекләре, хәзерге көндә әһәмиятен өйрәнү.

Максатка ирешү өчен, түбәндәге **бурычлар** билгеләнде**:**

- Фәрит Йосыфның тормыш юлы, өйрәнү объектын ачыклау;
- телебезне өйрәнүдә хезмәте ;
- галим эшчәнлеге турында мәгълүматлар туплау, хезмәтләре белән танышу;
- галимнең тугандаш халыкларны якынайтудагы эшчәнлеге.

Эзләнү эшемне эшләгәндә аның турында күп мәгълүматлар тупладым, тормыш юлы, иҗаты, эшчәнлеге белән таныштым. Фәрит Йосыповның гаилә альбомындагы фотоларның төп нөсхәләрен күрү, үзе белән аралашу бәхетенә ирештем. Олимпиадаларга әзерләнгәндә дә, аның дәреслеге беренче ярдәмлек булып торды. Исламга багышланган “Иң изге догалар”,”Исламият” китаплары да зур кызыксындыру тудырды.

Аның турында күбрәк белгән саен, милләтебезгә армый-талмый хезмәт иткән, мәдәниятебезне, телебезне өйрәнүдә, үстерүдә зур өлеш керткән бу күренекле шәхеснең эшчәнлеге миндә горурлык хисе уятты.

Безнең мәктәп Казан Федераль университеты белән тыгыз элемтәдә торды, шул вакытларда да Фәрит Йосыпов безнең мәктәптә семинарлар оештырды, укытучыларга, укучыларга да лекцияләр укып, үткәрелгән конференцияләрдә, семинарларда, түгәрәк өстәлләрдә актив катнашты. Хәзер дә, мәдәният министрлыгында эшләсә дә, безнең мәктәп белән элемтәсен югалтмый. Әдәби тел культурасын практик үзләштерү, тормышта телебезнең мөмкинлекләрен файдалана белү, фикерне ачык, аңлаешлы, эзлекле, дөрес, төгәл итеп сөйләү күнекмәләре булдыруда ярдәм итә. Кытай Республикасыннан Казанга килеп укучы студент яшьләр белән очрашулар оештыра. Чит төбәкләрдә яшәп тә, үз телләрен, диннәрен, мәдәниятләрен саклап кала алган татар яшьләре үрнәгендә, бездә милли үзаң, телебез, мәдәният, гореф-гадәтләребезгә хөрмәт тәрбияли. Аларны Татарстанда яшәп тә үз телләрендә сөйләшергә оялып яки бөтенләй белмәүче кайбер татар яшьләренә үрнәк итеп куясы килә. Бу егет һәм кызлар үз телләрен шул дәрәҗәдә камил беләләр. Шушы яшьләрнең саф татар телендә аралашулары, йөзләрендә булган иман нуры

күңелдә ниндидер бер рәхәтлек тудыра, соклану хисләре бөтен барлыгыңны биләп ала. Әйтергә кирәк, быел бит хөрмәтле галимебезнең гомер бәйрәме дә –аңа 80 яшь тула.

“Бар уем кичен- көндезен сезнең хакта, милләтем”

“Син яшәсенгә яшимен, и газиз туган телем”

Фәрит Йосыпов кебек шәхесләр турында сөйләгәндә, алар халкы, милләте өчен яши һәм эшли дип әйтәләр. Аны Себер, Урал, Кырым һәм башка төбәкләрдә яшәүче милләттәшләребез үз туганнары итеп якын күрәләр. Чөнки ул бу якларда гомер кичерүче татар халкы белән аралашып, сөйләм телләрен өйрәнеп, алар турында фәнни хезмәтләр язып, аларны бөтен дөньяга таныткан, телләрен, яшәү-көнкүрешләрен ачкан галим. Ул Төркиягә юл ачучыларның берсе булып танылa. Фәрит Йосыпов, беренче булып, Татарстан балаларын Истанбулга алып чыга. Балалар андагы шартларга күнегеп җиткәнче, өчәр ай дәвамында алар белән яши. Төркия җәмәгатьчелеге безнең галимнең тугандаш халыкларны якынайтудагы хезмәтен югары бәяли, аның эшчәнлеге төрекләрнең үзләре тарафыннан хәтта Садри Максуди, Гаяз Исхакый эшчәнлекләре белән чагыштырыла. Фәрит Йосыпов, беренче эш итеп, Кырым татарлары яши торган төбәкләрне ачыклый. Баксаң, татар халкы Казахстан, Үзбәкстан һәм Төрекмәнстанда да күпләп гомер кичерә икән. Тиздән бу төбәкләрдә дә кырым-татар балалары үз телләрендә белем ала башлый, тарихларын өйрәнә. Программа-дәреслекләр, “Әлифба”лар басылып чыга. Бүгенге көндә дә Кырым татарларының зыялылары аны “туганыбыз” дип танулары юкка түгелдер.

Төрле җирләргә сибелеп утыруларыннан чыгып, татарларны дүрт төркемгә бүләләр. Беренче төркем- Татарстанда, ягъни үз республикасында яшәүче татарлар. Икенче төркем - үзләренең борынгы илләрендә, үз җирләрендә яшәсәләр дә, Татарстанга керми калганлыктан, Россия Федерациясе җирендә яшәүчеләр. Өченче төркем - татар диаспорасы, ягъни кайчандыр туган илләреннән куылган яисә «үзләре теләп» читкә китәргә мәҗбүр ителгән, ләкин элекке СССР территориясендә төпләнгән татарлар. Дүртенче төркем - чит илләрдәге диаспора, ягъни Төркиядә һәм башка илләрдә яшәүче татарлар. Фәрит Йосыпов (Фәрит Йосыф улы Йосыпов) – үзенең бөтен эшчәнлеген Россия, БДБ һәм чит илләрдә таралаган татар сөйләшләрен өйрәнүгә, татар телен балалар бакчаларында, мәктәпләрдә һәм югары уку йортларында укытуга багышлап язылган хезмәтләре белән танылган галим. 1964 елдан башлап Фәрит Йосыпов татар теленең диалектларын һәм сөйләшләрен лингвистик география һәм ареал лингвистика методларын кулланып өйрәнү белән шөгыльләнә. Татар халкы күпләп яши торган Татарстан, Башкортстан, Чувашстан, Марий-Эл, Удмуртия Республикалары, Рязань, Тамбов, Нижний Новгород, Киров, Чиләбе, Свердловск, Курган. Төмән, Омск, Новосибирск, Кемерово өлкәләренә, Красноярск краена оештырылган фәнни диалектологик экспедицияләргә җитәкчелек итә. Бу өлкәләрдә яшәүче татарларның тел үзенчәлекләре, халык авыз иҗаты, этнографиясе, тарихы буенча гаять бай материал туплый. Шул материаллар нигезендә күп санлы фәнни мәкаләләр, монографияләр бастырып чыгара. Бу сөйләшләрнең формалашу тарихы, аларның фонетик системалары, грамматик төзелешләре, лексик байлыклары галимнең "Көнъяк Урал Һәм Урал арты сөйләшләре", "Татар диалектлары. Урал сөйләшләре", "Красноуфим татарлары: тарих, тел, фольклор" , “Сафакүл татарлары: тарих, тел, Халык авыз иҗаты” дигән һ.б монографияләрендә дә киң яктыртыла. Әлеге монографияләрдә Урал географик зонасында таралган красноуфим, нократ-кистем, эчкен,

нагайбәк, сафакүл сөйләшләренең формалашулары әлеге этник төркемнәрнең барлыкка килүләре белән тыгыз бәйләнештә карала. Моның өчен автор бай лингвистик әдәбияттан тыш архив материаллары, тарихи чыганакларга да мөрәҗәгать итә. Әйтергә кирәк, бу материалларның күбесе фәнни әдәбиятта беренче буларак кулланылышка кертелә. Югарыда аталып киткән монографияләр лингвистик география методы белән беррәттән системалы - синхрон методларны кулланып язылганнар.

Фәрит Йосыповның 8 китабы мәктәп, балалар бакчасы өчен; 16 китап исламга багышланган; фәнни китаплары белән 50 ләп китабы басылып чыккан. "Морфология татарского диалектного языка" дигән монографиясе Россия филология фәненә зур яңалык алып килде. Хезмәт татар диалектология фәненең ирешкән үрләре турында фикер йөртергә мөмкинлек бирә. Монографиядә кулланылган яңа методлар, галим ясаган нәтиҗәләр, төрки телләр алдында торган катлаулы мәсьәләрне хәл итүдә уңышлы кулланылып, төрки телләрне һәм аларның диалектларын төркемләүдә ышынычлы нигез булып торачак. Монографиянең уңай якларын исәпкә алып, Россия Мәгариф һәм фән министырлыгы каршындагы филология буенча укыту-методик берләшмәсе "Морфология татарского диалектного языка" дигән монографиясен Россия Федерациясенең классик университетларының милли бүлекләре өчен дәреслек буларак тәкъдим итте. Галимнең әлеге һәм башка монографияләре Казан дәүләт университетында гуманитар фәннәр арасында үткәрелгән конкурста иң яхшы фәнни хезмәтләре дип табылды.

Фәрит Йосыповның 602 битле”Татар диалект теленең морфологиясе” китабы Төркиядә төрек телендә дә басылып чыкты. Төркиядә 190 университет бар, шуның 80 ендә татар теле укытыла. Бу китап студентларның дәреслеге итеп кабул ителде. Ул төрек студентларына татарлар, татар теленең сөйләм үзенчәлекләре турында өйрәнеп, күп мәгълүматлар тупларга мөмкинлек бирә. Казан татарлары һәм Татарстан исеме астында Төркиянең Елазыг шәһәрендә бу китапның, бик зурлап, презентациясе үткәрелде.Тауларның артында Сирия, татар теле Сирия һәм Ирак чик буйларына килеп җитте, дип горурланып әйтә алабыз. Татарстанда фән, мәдәният торышы турында да сөйләшүләр була. Фәрит Йосыпович гомере буе милләт өчен тугры хезмәт итә, телне таныту өстендә армый – талмый эшли. Ул”Төрек һәм ислам дөньясының бөек шәхесләре” темасына Төркиядә үткәрелгән хаыкара конференциядә Садрый Максудый турында, аны танытып, зур чыгыш белән катнашты.

Туган авылы Карауҗа халкы да аның белән нык горурлана. Һәр елны диярлек очрашулар үткәреп тора. Аның хөрмәтенә “Син яшәсенгә яшимен, и азиз туган телем” исемендә очрашуда бу китапның презентациясе дә булды. Фәрит абый үзенең туган авылында очрашу оештырылуга чиксез шат булуын әйтте. Кайларда гына йөрсә дә, Карауҗа малае булуы белән горурлануын яшермәде һәм туган туфракның һәрвакыт үзенә тартып торуы аның өчен зур куаныч булуын әйтеп үтте. Аның тормыш юлы һәм эшчәнлеге турында чыгышлар булды, авыл халкы, килгән кунаклар аның хөрмәтенә зур концерт та күрсәтте. Әйе, халык үз улын олылый, димәк үз үткәненә хөрмәтен, киләчәккә лаек булуын раслый. Ул һаман хезмәттә. Аның Новосибирски татарлары турында “Барабар татарлары” дигән китабы басылуга хәзерләнеп ята. “Сафакүл татарлары. Тарих, тел, халык иҗаты” китабының икенче томының яңа гына дөнья күрүе дә аның зур хезмәт җимеше. 2018 нче елда 4 томлык “Себер татарларының рухи мәдәни җәүһәрләре”дигән китабы басылып чыкты. Беренче томда - дастан, мөнәҗәтләр, бәетләр; икенче томда йоматы, әкитләр; өченче томда хикәят, легенда,риваятьләр; дүртенче томда музыкаль мирас тупланган.

Тагын дәвамы итеп күздә тотылган алты том өстендә эшли галимебез.Шуның өстенә, Төркиядә чыккан журналларда төрек, инглиз телендә мәкаләләре дә асылып тора. Апрель, октябрь айларында "Татар теленең ореал лингвистикасы" дигә темага фәнни конференциядә чыгышлар ясарга әзерләнә, югары уку йортларында лекцияләр укый. Милләт хәтерендә онытылмаслык эз калдыра торган, халыкның хәтер-күңел хәзинәсендә күренекле урын алган, халыкның тел белемен баеткан мәртәбәле шәхес ул. Ул дөнья күләмендә сибелгән халкыбызны берләштерү, туган телебезне, милли мәдәниятебезне, гореф-гадәтләребезне саклау буенча да зур эшләр башкаручы.

Үз халкыңа хезмәт итү генә, зур дәрәҗәләргә илтә.

" Кеше турында сөйләгәндә аны шәхес иткән сыйфатлар турында әйтмәсәң, тулы картинаны биреп булмас иде. Фәрит Йосыпович – киң күңелле, кунакчыл. Ул – оста оратор һәм хикәяче. Аның сөйләгәннәрен сәгатьләр буе армыйча тыңлап була. Бер кешеме, тулы бер залмы – әһәмиятле түгел. Ул – дуслаша, дуслыкка тугрылыклы. Аның дуслары арасында чал чәчле аксакаллар да, яшь егетләр дә бар. Ул аларның барысын да тигез һәм тиң күрә. Кирәк вакытында кырыс та була белә, кирәк вакытында синең күңелеңне күтәрә һәм, иң әһәмиятлесе, кешенең күңелен үстерә белә. Ул яхшы ата һәм гаилә башлыгы, оныкларын яратучы бабай,"-ди аның турында Олег Хисамов, филология фәннәре кандидаты, доцент. Галимҗан Ибраһимов исемендәге Тел, әдәбият һәм тарих институтының директор урынбасары.

Фәрит Йосыпов Татарстанда (алай гына түгел, хәтта татарлар күпләп яши торган башка төбәкләрдә дә) милли балалар бакчалары, мәктәпләр ачу, татар балалары укыган рус мәктәпләрендә татар теле һәм әдәбияты дәресләрен кертү буенча гаять нәтиҗәле эшчәнлек алып бара.Татар тел белеменең күп төрле тармакларында, халык мәгарифе, фольклор, этнография, педагогика һәм методика фәннәре өлкәсендә җиң сызганып эшләүче галим, монографияләр, балалар бакчалары, урта мәктәпләр өчен программа һәм дәреслекләр, уку әсбаплары авторы, соңгы елларда дини китаплар чыгаручы. Йосыпов– ислам динен халкына җиткерү өлкәсендә дә күп көч куйган кеше. Аның дин өлкәсенә караган китаплары бүген дә актуальлеген югалтмый. Аларда ислам тәгълиматлары гади, кеше аңларлык итеп бирелә. Хезмәтләре өчен, профессор Фәрит Йосыпович Йосыпов «Намуслы хезмәт өчен»дигән Д.М.Ушинский исемендәге медальләр белән бүләкләнде. Ул – Россиянең мәгариф отличнигы, Бөтенроссия укытучылар съезды делегаты. Галимебез – Тюркологлар комитеты, Шәрыкне өйрәнү ассоциациясе әгъзасы, Казан дәүләт университетында, Россия милли мәктәпләр институтында, Дагыстан педагогия университетында кандидатлык һәм докторлык диссертацияләре яклау советлары әгъзасы, Диния Нәзарәтендә дә ниндидер комиссияләргә керүче Фәрит Йосыповның исеме бөтен татар кешесенә якын һәм таныш. Профессор Фәрит Йосыпов Кебридж биография үзәк энциклопедиясенең "хх нче гасырның иң күренекле кешеләре" исемлегенә кертелгән. Фәрит Йосыповның экспедициягә чыкмаган берәр елы бармы икән?! Яше олы булуга карамастан, профессор ел саен егермешәр көнлек экспедицияләргә чыгуын дәвам итә. Халык авыз иҗатын, тел үзенчәлекләрен җыю серләрен яшь буынга өйрәтә. Ул бөтен Себерне, Курган, Чиләбе, Свердловск, Оренбург өлкәләрен, Башкортстан, Марий Иле республикаларын, Пермь, Киров, Әстерхан өлкәләрен студентлар белән дә, ялгыз гына да әйләнеп чыга. Без, яшьләр, шундый галимебез булуы белән горурланабыз. Милләтне, аның телен саклап калу өчен безнең арадан да, һичшиксез, галимебезнең эшен дәвам

итүчеләр чыгарга тиеш. Аның быел гомер бәйрәмен 80 яшь тула. Аңа исәнлек, саулык телик.

Файдаланган әдәбият

1.”Балалар бакчасы”-уку китабы, Казан.” Раннур”нәшрияты,2003.
2. Исламият.- Казан. Раннур
3. Иң изге догалар. –Казан: Раннур
4. Кто есть кто. –Казан: Мәгариф, 2002.
5. Казанская лингвистическая школа. –Казань: Тат. кн. Изд-во., 2008
6. Мәгариф, 1999. №4
7. Мирас. 1999, №5.
8.Рус мәктәпләренең 2-4 сыйныфларында татар теле укыту. –Казан.2005
9.Сафакүл татарлары. Тарих, тел, халык иҗаты. –Казан, 2006
10. Татар теленең диалектлары. Урал сөйләшләре. –Казан: Мәгариф, 2003.
11.Татар теле. 6нчы сыйныф. –Казан: Мәгариф, 1999.

Тормыш юлы һәм иҗаты.

Фәрит Йосыпов 1939 елның 15 маенда Татарстан Республикасының Зеленодол районы Зур Карауҗа авылыныда туа.

Зур Карауҗа урта мәктәбен тәмамлый.

1956 – 1961 елларда Казан дәүләт университетының тарих – филология факультетында укый.

1964 елдан башлап Фәрит Йосыпов татар теленең диалектларын һәм сөйләшләрен лингвистик география һәм ареал лингвистика методларын кулланып өйрәнү белән шөгыльләнә.

1972 елда "Көнъяк Урал һәм Урал арты сөйләшләре" дигән темага кандидатлык.

1989 елда "Татар фигыльләрен ареал ысул белән өйрәнү" дигән темага докторлык диссертацияләрен яклый.

Фәрит Йосыпов фәнни эшчәнлеген СССР Фәннәр Академиясенең Галимҗан Ибраһимов исемендәге Тел, әдәбият һәм тарих институтында фәнни хезмәткәр буларак башлап җибәрә.

Кама Тамагында чыга торган “Кызыл байрак” газетасының җаваплы сәркатибе булып эшли.

1972 – 1984 елларда Алабуга педагогия институтында чит телләр факультеты деканы.

1984 – 1995 елларда Татарстан Милли мәктәпләр институтының директоры булып эшли.

Берничә ел Төркия университетларында һәм Төркия Чит илләр министрлыгында эшли.

1995 елдан – Фәрит Йосыпов Казан дәүләт университеты татар филологиясе һәм тарихы факультетының укыту методикасы һәм хәзерге татар әдәбияты кафедрасы профессоры.

Яшел Үзәндә Казан дәүләт университетының филиалы ачылгач та, галим анда татар теле һәм әдәбияты бүлеген оештырып җибәрә һәм озак еллар аның белән җитәкчелек итә.

Фәрит Йосыпович бүген дә филиалда якташларына белем бирә. Яшел Үзән мәктәпләрендә фәнни консультант булып тора.

Профессор хәзер дә ел саен егермешәр көнлек экспедицияләргә чыгуын дәвам итә.

2015 нче елдан мәдәният министрлыгының традицион мәдәни үстерү үзәгенең әйдәп баручы фәнни хезмәткәре

Атаклы тел галиме, филология фәннәре докторы, Казан Федераль университеты профессоры Фәрит Йосыф улы Йосыпов

Бүгенге көндә дә татар халкы күпләп яши торган Татарстан, Башкортстан, Чувашстан, Марий-Эл, Удмуртия Республикалары, Рязань, Тамбов, Нижний Новгород, Киров, Чиләбе, Свердловск, Курган. Төмән, Омск, Новосибирск, Кемерово өлкәләренә оештырылган фәнни диалектологик экспедицияләргә җитәкчелек итә.

Фәрит Йосыповның 602битле “Татар диалект теленең морфологиясе” китабы Төркиядә төрек телендә дә басылып чыкты. Төркиядә 190 университет бар, шуның 80 ендә татар теле укытыла, бу китап төрек студентларының дәреслеге итеп кабул ителде. Төркиядә, китап презентациясеннән мизгелләр…

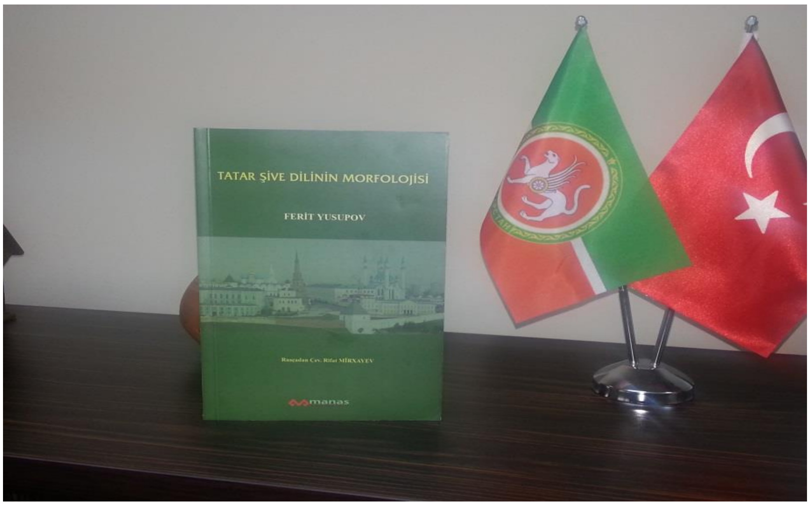

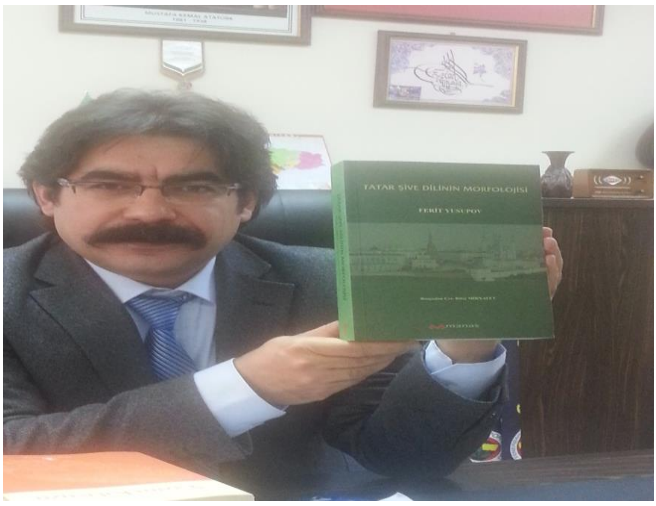

Тауларның артында Серия.Татар теле шушы Серия һәм Ирак чик буйларына килеп җитте